

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV BOHEMISTIKY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

RECEPCE DÍLA BOHUMILA HRABALA

Vedoucí práce: Mgr. Veronika Veberová, Ph.D.

Autor práce: Bc. Linda Tvrdíková

Studijní obor: BOHn

Ročník: 2.

2017

Děkuji Mgr. Veronice Veberové, Ph.D. za pomoc v průběhu psaní diplomové práce a podnětné komentáře.

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice, 27. července 2017

Anotace

Diplomová práce se zabývá díly Bohumila Hrabala vydanými v šedesátých letech dvacátého století. Konkrétně se zaměřuje na jejich dobovou recepci, jejíž obraz je představen v recenzích, rozhovorech a jiných časopiseckých a novinových útvarech tehdejších periodik. Analýza textů je založena na přístupu představeném kostnickou školou recepční estetiky. Tyto teze jsou doplněny poznatky o literární kritice v socialistickém Československu, čímž je vytvořen částečně nový metodologický aparát. Cílem práce je rekonstruovat celkový obraz recepce děl Bohumila Hrabala v šedesátých letech dvacátého století.

Klíčová slova

Bohumil Hrabal, recepce, recepční estetika, kostnická škola, literární kritika, Perlička na dně, Pábitelé, Taneční hodiny pro starší a pokročilé, Ostře sledované vlaky, Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet, Automat svět, Bohumil Hrabal uvádí..., Toto město je ve společné péči obyvatel, Morytáty a legendy

Annotation

This thesis deals with works of Bohumil Hrabal, published in the 1960s. In particular, it focuses on their period reception, the image of which is presented in reviews, interviews and other journals and newspapers of that time. The analysis of the texts is based on the reception theory presented by the University of Konstanz. These theses are supplemented by knowledge of literary criticism in the socialist Czechoslovakia, creating a partly new methodological apparatus. The aim of the thesis is to reconstruct the overall picture of the reception of works of Bohumil Hrabal in the 1960s.

Key words

Bohumil Hrabal, reception, Reception Theory, University of Konstanz, literary criticism, Pearls of the Deep, Palaverers, Dancing Lessons for the Advanced in Age, Closely Observed Trains, An Advertisement for the House I Don't Want to Live in Anymore, The World Cafeteria, Bohumil Hrabal Presents..., This Town is Jointly Administered by its Inhabitants, Murder Ballads and Other Legends

Obsah

1. Úvod.....	5
2. Metodologie	7
2.1 Literární kritika šedesátých let v socialistickém Československu	10
3. Rok 1963.....	11
3.1 Představení debutujícího spisovatele	12
3.2 Postavy	13
3.3 Jazyk.....	14
3.4 Zařazení do literárního vývoje	15
3.5 Paradoxy.....	15
3.6 Směšování autora a osoby	16
3.7 Shrnutí roku 1963.....	17
4. Rok 1964.....	18
4.1 Kus řeči	19
4.2 Pábitelé.....	20
4.3 Hrabalův vývoj.....	21
4.4 Životní zkušenosti	22
4.5 Nemožnost publikovat	23
4.6 Hrabalova filosofie.....	24
4.7 Literární inspirace	25
4.8 Postavy a řeč	28
4.9 Shrnutí roku 1964.....	29
5. Rok 1965.....	31
5.1 Edice Život kolem nás.....	32
5.2 Posun ke světovosti	32
5.3 Ostře sledované vlaky	34
5.4 Sloučení protikladů	37
5.5 Tragika	39
5.6 Surrealismus – realismus – romantismus	40
5.7 Literární kritika versus běžný čtenář.....	41
5.7 Shrnutí roku 1965.....	42

6. Rok 1966.....	44
6.1 Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet.....	44
6.2 Postavy	45
6.3 Angažovanost politická či společenská.....	46
6.4 Surrealismus	47
6.5 Obnažení metody	49
6.6 Neostrukturalismus	49
6.7 Erotické motivy	50
6.8 Automat svět	51
6.9 Vývoj recepce Bohumila Hrabala	52
6.10 Shrnutí roku 1966.....	53
7. Rok 1967.....	54
7.1 Diskuze o etice	54
7.2 Filmové zpracování Ostře sledovaných vlaků	55
7.3 Bohumil Hrabal uvádí... ..	57
7.4 Shrnutí roku 1967.....	58
8. Rok 1968.....	59
8.1 Toto město je ve společné péči obyvatel.....	59
8.2 Morytáty a legendy	61
8.3 Průvodce po díle Bohumila Hrabala	63
8.4 Shrnutí roku 1968.....	63
9. Závěr	65
10. Použitá literatura	71
10.1 Prameny.....	71
10.2. Odborná literatura	86

1. Úvod

Úkolem diplomové práce je rekonstrukce obrazu dobové recepce děl Bohumila Hrabala. Práce vychází z tezí recepční estetiky kostnické školy, především z prvních přednášek Hanse Roberta Jaube¹ a Wolfganga Isera² z šedesátých a sedmdesátých let dvacátého století. Pro účely této konkrétní analýzy bude potřeba spojit základní principy recepční estetiky s poznatky pramenícími z další literatury, která se zabývá československou literární kritikou.

Postupy proklamované recepční estetikou dosud nebyly aplikovány na dílo Bohumila Hrabala, proto je možné předpokládat, že analýza přinese nové poznatky o části autorovy tvorby. Předmětem zkoumání jsou díla vydaná v průběhu šedesátých let, tedy přesněji od roku 1963, kdy autor vydal svůj první povídkový soubor *Perlička na dně*,³ do konce roku 1968. Koncové datum bylo stanoveno na základě předpokladu, že významné politické změny toho roku ukončily jistou vývojovou etapu Hrabalovy literární tvorby, kdy se mohl relativně svobodně⁴ podílet na vytváření tehdejšího oficiálního proudu literatury. Diplomová práce je tedy zaměřena na první léta autorovy spisovatelské dráhy a jeho bezprostřední ohlas u dobového čtenářského publika.

Předmětem analýzy jsou příspěvky uveřejněné v dobových periodících, především se jedná o recenze z časopisů o literatuře, popř. denního tisku, jehož přílohou byla také kritická rubrika. Jádrem zkoumání jsou podklady vyplývající z literárních kritik a recenzí, které budou doplněny informacemi z dalších časopiseckých útvarů, jako jsou například rozhovory s autorem, jeho komentáře k jednotlivým vydáním děl a další články, které mohly mít vliv na jeho recepci.

Výsledkem analýz by měla být rekonstrukce předpokládaného obrazu spisovatele Bohumila Hrabala a jeho děl, vycházející z představ dobového čtenáře. Literární dílo je v tomto přístupu považováno za formu komunikace mezi autorem a

---

¹ JAUB, H. R. (2001): Dějiny literatury jako výzva literární vědě. In: M. Sedmidubský – M. Červenka – I. Vízdalová (eds.), *Čtenář jako výzva: Výbor z prací kostnické školy recepční estetiky*. Brno: Host, s. 7–38.

² ISER, W. (2001): Apelová struktura textů. Nedourčenost jako podmínka účinku literární prózy. In: M. Sedmidubský – M. Červenka – I. Vízdalová (eds.), *Čtenář jako výzva: Výbor z prací kostnické školy recepční estetiky*. Brno: Host, s. 39–62.

³ HRABAL, B. (1963): *Perlička na dně*. Praha: Československý spisovatel.

⁴ O konkrétních cenzorských zásazích viz ČEŠKA, J. (2012): Odkládaná reprezentace skutečnosti a inscenovaná prezentace symbolického kódu. In: V. Veberová – P. A. Bílek – V. Papoušek – D. Skalický (eds.), *Jazyky reprezentace*. Praha: Akropolis s. 173–192.

recipientem, z nichž druhý poskytuje zpětnou vazbu prvnímu na základě recenzí a kritik uveřejněných v tehdejší tisku. Tak je autorovi poskytnuta možnost reagovat na komentáře k jeho dílům, a to formou proměny vlastní poetiky směrem k přiblížení recipientovi nebo k záměrnému oddálení od recipientových představ. Na základě sledování těchto změn bude rekonstruována představa o podobě obou složek, a to tedy recepčního obrazu i vývoje autorovy tvorby.

Celkový rozbor se musí vyrovnat se dvěma problematickými aspekty Hrabalova díla jejich následné recepce. Za prvé se jedná o Hrabalovu nemožnost publikování v době, kdy byla díla uveřejněná v šedesátých letech napsána, proto bude nutné vypořádat se s anachronií vydání jednotlivých děl a časovým odstupem od jejich vzniku. V tomto kontextu bude sledován pohled čtenáře, potažmo kritika, na tuto problematiku, pokud ji vůbec reflektoval. Za druhé je nutné pracovat s předpokladem, že literární recenzenti mohli podléhat tlaku společenských a politických událostí, který by způsobil zastření jejich reálného názoru na Bohumila Hrabala a jeho díla (viz níže).

Recepce autorových děl mohla být (a velmi pravděpodobně i byla) ovlivněna také skutečností, že v první polovině šedesátých let byly jeho prózy částečně pozměněny cenzorskými zásahy.⁵ Tyto změny textů nebudou při rozboru brány v potaz, jelikož původní podoba textů se k dobovému recipientovi nedostala, tudíž by závěry vyplývající z této skutečnosti byly pouhou spekulací.

Analýzy materiálu budou prováděny chronologicky podle jednotlivých let uveřejnění, popřípadě podle pořadí vydání knih. Změny recepce Bohumila Hrabala tedy nebudou zaznamenány na základě tematických okruhů, ale s ohledem na aktuální proměny jeho celkového obrazu. Tímto způsobem by mělo být docíleno poměrně ucelené představy vývoje děl Bohumila Hrabala a jejich bezprostřední recepce.

---

⁵ ČEŠKA, J. (2012): Odkládaná reprezentace skutečnosti a inscenovaná prezentace symbolického kódu. In: V. Veberová – P. A. Bílek – V. Papoušek – D. Skalický (eds.), *Jazyky reprezentace*. Praha: Akropolis s. 180.

2. Metodologie

Nutnost analýz dobové recepcce literatury byla obzvláště v posledních desetiletích vyjádřena již několikrát. Formální přístupy k literatuře, které se zaměřují výhradně na text, samozřejmě vykazují velmi zajímavé výsledky, avšak základní chybou se jeví, že nedbají dalších aspektů díla, mezi nimiž je například dobový ohlas čtenářstva. Literárně-teoretický přístup, který se snaží přenést těžiště výzkumu na složku recipienta, se nazývá recepční estetika – a metodologické postupy, které jsou základem jejích analýz, byly využity v této diplomové práci.

Pokud je analýza zaměřena na díla, jež vyšla v době dávno minulé, jeví se poněkud problematické zkoumat recepci – nemáme totiž možnost aktivně se účastnit dobového dění a být svědky toho, jak všichni recipienti dané dílo přijímali bezprostředně po jeho uveřejnění. Cestu k takové analýze nám ale částečně otevírají archivy tehdejšího denního tisku, kde byly zveřejněny recenze a kritiky literárních děl, rozhovory se samotným autorem, jeho komentáře k ohlasu díla či komentáře k dobovému dění, v ideálním případě pak dopisy čtenářů, které byly zaslány do nakladatelství. Na základě těchto podkladů je možné pokusit se rekonstruovat předpokládanou podobu čtenářského horizontu v interakci s dobovým společenským děním.

V této diplomové práci dochází částečně k rozlišování recipientů dvojího druhu, a to jednak literárních recenzentů a kritiků na jedné straně, jednak běžného přirozeného čtenáře na straně druhé. Toto rozdělení vychází z předpokladu, že obzvláště v jistých dobách (poznamenaných například tehdejším politickým děním) mohlo docházet k většímu či menšímu rozporu mezi těmito složkami recipientů. Na druhou stranu je důležité si uvědomit, že i když literární kritika mohla zveřejňovat názory, které byly v určité politické situaci žádoucí, každý z recenzentů je primárně také přirozeným čtenářem. „Neboť i kritik, který vyjádří svůj názor na nově vydanou knížku, spisovatel, který koncipuje své dílo tváří v tvář pozitivním nebo negativním normám nějakého předcházejícího díla, a literární historik, který dílo začleňuje do jeho tradice a vysvětluje

je, ti všichni jsou nejprve čtenáři, a teprve potom může být jejich reflexivní přístup k literatuře opět produktivní.“⁶

Striktní zaměření na přirozeného čtenáře je však s odstupem času nemožné a hledání původního záměru v případných politicky zabarvených recenzích by bylo zcela nemístné, proto v přítomné práci dochází především k analýze dobových kritik, a pokud to materiály dovolí, sekundárně pak k doplnění tohoto pohledu bezprostředními čtenářskými ohlasy. Takový přístup se jeví jako přijatelná alternativa k ideálnímu pojetí recepční estetiky.

Bylo by nesprávné se domnívat, že v případě zaměření se na složku čtenáře budou opomenuty zbývající složky vstupující do literární komunikace, a to autor a samotný text. V průběhu literárního vývoje dochází k interakci mezi autorem a recipientem, podle některých názorů „se text vlastně k životu probudí až tehdy, když je čten.“⁷ To ukazuje na dialogický charakter literární tvorby, přičemž v klasické dialogické komunikaci jsou z hlediska důležitosti všechny tři složky na stejné úrovni. Velmi důležitý je i celkový dobově-spoločenský kontext,⁸ v němž bylo literární dílo uveřejněno.

Jedním z vytyčených úkolů přítomné diplomové práce je také stanovit základní proměnné rysy vývojové linie děl Bohumila Hrabala, jinak řečeno: rekonstruovat strukturu literárně-historického vývoje Hrabalovy tvorby v 60. letech 20. století. To se děje se zřetelem k následujícímu tvrzení: „Dějiny literatury jsou proces estetické recepce a produkce, jenž se realizuje v aktualizování literárních textů vnímajícím čtenářem, reflektujícím kritikem a znovu produkujícím spisovatelem.“⁹ Hlavní důraz je v této vzájemné interakci kladen na složku literárního recenzenta, jelikož ten je schopen fundovaně analyzovat strukturu Hrabalových děl a dát tak autorovi podnět k případné proměně, navíc komunikační cesta mezi recenzentem a autorem je o mnoho jednodušší než komunikace mezi přirozeným čtenářským publikem a autorem. „Neboť až jeho prostřednictvím [čtenářovým, zde konkrétně recenzentovým – pozn. L. T.] vstupuje dílo

⁶ JAUŠ, H. R. (2001): Dějiny literatury jako výzva literární vědě. In: M. Sedmidubský – M. Červenka – I. Vízdalová (eds.), *Čtenář jako výzva: Výbor z prací kostnické školy recepční estetiky*. Brno: Host, s. 8.

⁷ ISER, W. (2001): Apelová struktura textů. Nedourčenost jako podmínka účinku literární prózy. In: M. Sedmidubský – M. Červenka – I. Vízdalová (eds.), *Čtenář jako výzva: Výbor z prací kostnické školy recepční estetiky*. Brno: Host, s. 40.

⁸ V případě této diplomové práce se jeví obzvlášť důležitě, jelikož předmětem analýzy jsou texty vydané v 60. letech 20. století na území bývalého socialistického Československa. Podrobněji viz dále.

⁹ JAUŠ, H. R. (2001): Dějiny literatury jako výzva literární vědě. In: M. Sedmidubský – M. Červenka – I. Vízdalová (eds.), *Čtenář jako výzva: Výbor z prací kostnické školy recepční estetiky*. Brno: Host, s. 11.

do proměňujícího se zkušenostního horizontu kontinuity, v níž dochází k neustálé přeměně jednoduchého vnímání v kritické rozumění, pasivní recepcí v aktivní, uznaných estetických norem v novou produkci, která je překračuje.¹⁰

Dalším z důvodů, proč byly pro rekonstrukci obrazu dobové recepcí děl Bohumila Hrabala zvoleny primárně literární kritiky a recenze, je předpoklad, že právě na základě těchto útvarů je možné lépe vytušit podobu tehdejšího „horizontu očekávání“ spolu s jeho případným naplněním. „Rekonstrukce horizontu očekávání, na němž bylo dílo v minulosti vytvořeno a přijímáno, na druhé straně umožňuje klást otázky, na které text dával odpovědi, a tak zjistit, jak tehdejší čtenář dílo viděl a jak je mohl chápat.“¹¹ V tomto případě se jeví využití textů literární kritiky jako jediná možná cesta k podobné analýze. Bylo by totiž naivní předpokládat, že je v moci kohokoli rekonstruovat horizont očekávání běžného čtenáře, a to vzhledem k nekonečnému množství těchto horizontů. Proto je nutné vycházet z dobových vyjádření, u nichž je možné předpokládat, že prezentují názory recipienta dalších literárních děl vydávaných v šedesátých letech dvacátého století.

Je-li v předchozích tezích užíván termín „rekonstrukce“ namísto „stanovení“, děje se tak s vědomím, že předsudky historického objektivismu jsou předchozími desetiletími na poli literární teorie, potažmo literární historie, již dávno překonány. „Literární dílo není žádný nezávislý objekt, který každému pozorovateli kdykoli skýtá stejný pohled.“¹² Toto je nutné si uvědomit nejen v případě analýzy samotného literárního textu, ale i v procesu konstruování předpokládané podoby dobového čtenářského ohlasu díla. Tato diplomová práce je postavena na předpokladu, že jakýkoliv recipient (literárního díla či recenze daného literárního díla) přistupuje k textu s vlastní intencí a výsledný obraz je poznamenán zvolenou „interpretační strategií“.¹³ Je nemožné vcítit se absolutně do doby dávno minulé, subjekt přistupuje k analýze vždy z vlastního dobově-společenského horizontu.

---

¹⁰ JAUB, H. R. (2001): Dějiny literatury jako výzva literární vědě. In: M. Sedmidubský – M. Červenka – I. Vízdalová (eds.), *Čtenář jako výzva: Výbor z prací kostnické školy recepční estetiky*. Brno: Host, s. 8.

¹¹ Tamtéž, s. 19.

¹² Tamtéž, s. 10.

¹³ Obecně viz heslo Fish, Stanley In: A. NÜNNING (ed.), *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno: Host, 2006.

2.1 Literární kritika šedesátých let v socialistickém Československu

Vzhledem k tomu, že základním úkolem diplomové práce je rekonstruovat obraz recepce děl Bohumila Hrabala vydaných v šedesátých letech dvacátého století, je nutné přistoupit k jisté modifikaci přístupů stanovených kostnickou školou recepční estetiky. Doba, kdy v Československu vládla komunistická strana, je totiž z hlediska literární kritiky dosti specifická a vnáší do procesu analyzování tehdejších recenzí nové problémy.

Je nutné předpokládat, že úkolem tehdejších recenzentů totiž nebylo pouze komentovat aktuálně vydávaná díla z hlediska jejich estetické hodnoty. K publikovaným recenzím a komentářům k dílu je nutné přistupovat jako k veřejným aktům, tzn. u nich počítat i s dalšími, sekundární významy (politickými, společenskými). Autoři takových kritik mohli modifikovat prezentovaný názor v zásadě dvojměrým způsobem. První způsob volili recenzenti, kteří přijali politické podmínky variující literaturu za své – takoví mohli negativně hodnotit aspekty aktuálně vydávaných děl na základě pravidel stanovených pro literaturu v socialistických zemích. V takovém případě docházelo k hodnocení díla na základě měřítek politických, nikoli primárně estetických. Druhý způsob umožňoval zařazení recenzovaného díla do proudu úspěšné současné literatury s využitím zdůraznění těch aspektů díla, které se sicejevily z hlediska estetického jako sekundární, ale působily příznivě v dané politické situaci. K této problematice je v analýzách brán zřetel, ale je nutné s interpretacemi pracovat velmi opatrně.

3. Rok 1963

V lednu roku 1963 vyšel Hrabalův knižní debut (nepočítáme-li *Hovory lidí*¹⁴ z roku 1956) v nakladatelství Československý spisovatel, konkrétně sbírka povídek *Perlička na dně*,¹⁵ s podtitulem *Hovory*. Kniha vyšla v nákladu deseti tisíc kusů, a jak zmiňují mnozí doboví recenzenti, z pultů knihkupectví zmizela nevídanou rychlostí. Nejen tato okolnost zapříčinila obrovský zájem literárních kritiků a vědců.

Sám autor opatřil soubor jakýmsi „úvodním slovem,“ jež stojí na samém začátku hry se čtenářem, kterou tím mistrně rozehrál. Tímto krátkým komentářem částečně poskytl návod, jak číst předložené povídky, navíc otevřel několik témat, na které by se potenciální čtenář (potažmo recenzent) mohl zaměřit. Představil sám sebe jako milovníka „obyčejného člověka,“ pečlivého pozorovatele lidí a vnímatele jejich řeči, člověka mnoha řemesel, spjatého s jejich typickým prostředím, a v neposlední řadě jako pracujícího intelektuála. Okamžitě tak nastolil otázku, která zní u Hrabala s větší ozvěnou než u kteréhokoli jiného českého spisovatele – kde končí proslov „spisovatele“ Bohumila Hrabala a kde už začíná mluvit „člověk“ Bohumil Hrabal. Právě toto úvodní slovo tak stojí na počátku tenké linie, po které je nucen kráčet každý, kdo se rozhodne zabývat jeho dílem.¹⁶

Jak už bylo zmíněno, komentářem k souboru povídek *Perlička na dně* dává Bohumil Hrabal podněty k zamyšlení. První z podnětů bychom mohli nazvat „postavy“ a jejich typické „prostředí“. V tvrzení, že právě postavy Hrabalových povídek jsou těžištěm jeho prvotiny, se shodují téměř všichni čtenáři, což otevírá prostor pro obsáhlou debatu na toto téma. Dalším podnětem k diskusi je netypický jazyk, jež vkládá Hrabal do úst svým postavám, v kombinaci s jeho přiznaným zaujetím jazykem a řečí samotnou. S tím koresponduje i podtitul knihy – *Hovory* – jako příznačný název pro zvolený žánr.

---

¹⁴ HRABAL, B. (1956): *Hovory lidí: dvě povídky*. Praha: Spolek českých bibliofilů.

¹⁵ HRABAL, B. (1963): *Perlička na dně: hovory*. Praha: Československý spisovatel.

¹⁶ Jakub Češka (In: ČEŠKA, J. (2012): *Odkládaná reprezentace skutečnosti a inscenovaná prezentace symbolického kódu*. In: V. Veberová – P. A. Bílek – V. Papoušek – D. Skalický (eds.), *Jazyky reprezentace*. Praha: Akropolis.) v tomto ohledu vyděluje dvě skupiny lidí, zabývajících se hrabalovskou tematikou – za prvé ti, kteří se oddávají biografickému čtení (Mazal, Zgustová, Pytlík), za druhé teoretici, kteří se pokouší o interpretaci na základě analýzy literárních postupů (Jankovič, Rothová).

3.1 Představení debutujícího spisovatele

Všechny dostupné recenze na knihu *Perlička na dně* jsou vesměs pozitivního vyznění (kromě nemnoha drobných výtek – viz níže). Už samotné názvy některých příspěvků prezentují vřelý vztah čtenářů k debutujícímu spisovateli: *Perličky v srdcích*,¹⁷ *Knížka, jakých je málo*,¹⁸ *Rozkoš z povídání*.¹⁹ Na konci roku byla publikaci udělena Cena nakladatelství Československý spisovatel.

Téměř všichni recenzenti (je možné říci, že všichni z těch, kteří na knihu reagovali záhy po jejím vydání) se nejdříve pokusili představit autora a bez výjimky ho označili za zralého, hotového spisovatele. Zítková píše: „Zřídka kdy vstupuje do literatury autor tak svérázný a umělecky zralý jako Bohumil Hrabal“.²⁰ Opelík Hrabala nazývá novým a opět hotovým prozaikem.²¹

Za důležitý aspekt Hrabalovy osobnosti je považována jeho zkušenost s mnohými povoláními a zaměstnáními, což je hodnoceno velmi kladně. Dobeš ve své budovatelsky laděné recenzi *Perly se neloví, ale těžce dobývají*²² vyzdvihuje Hrabalovo dělnické zázemí a komparuje úspěch tohoto debutujícího autora s marnou snahou akce zvané „pracující do literatury“. Spisovatel, který nebyl čistě intelektuální typ, byl dobovou kritikou, potažmo čtenářstvem, vřele vítán. K tomuto pohledu na Hrabala samozřejmě přispívá i jeho zmínka v úvodu knihy: „Když jsem před lety poznal směr svého srdce, vydal jsem se do přátelského světa, podbíjel jsem kolejnici, byl výpravčím vlaku, nabízel životní pojistku, pracoval jako obchodní zástupce, dělník v ocelárně, balil starý papír, dělal kulisáka.“²³

---

¹⁷ ZÍTKOVÁ, I. (1963): *Perličky v srdcích*: Ke knížce Bohumila Hrabala. *Mladá fronta*, roč. 19, č. 44, s. 4.

¹⁸ JUNGSMANN, M. (1963): *Knížka, jakých je málo*. *Literární noviny*, roč. 12, č. 9, s. 5.

¹⁹ OPELÍK, J. (1963): *Rozkoš z povídání*. *Kulturní tvorba*, roč. 1, č. 9, s. 14; též In: OPELÍK, J. (1969): *Nenáviděné řemeslo*. Praha: Československý spisovatel.

²⁰ ZÍTKOVÁ, I. (1963): *Perličky v srdcích*: Ke knížce Bohumila Hrabala. *Mladá fronta*, roč. 19, č. 44, s. 4.

²¹ OPELÍK, J. (1963): *Rozkoš z povídání*. *Kulturní tvorba*, roč. 1, č. 9, s. 14

²² DOBEŠ, K. (1963): *Perly se neloví, ale těžce dobývají*: Nad knihou B. Hrabala „*Perlička na dně*“. *Svobodné slovo*, roč. 19, č. 59, s. 3.

²³ HRABAL, B. (2008): *Perlička na dně*. Praha: Mladá fronta, s. 5.

3.2 Postavy

Stejně tak hrdinové knihy, které sám autor nazývá lidmi, „nad kterými se myjí ruce a láme hůl“,²⁴ jsou mnohdy těžce manuálně pracující a jejich způsob vyjadřování je ryze lidový. Právě v hodnocení těchto postav a Hrabalovu vztahu k nim se dobové kritiky částečně rozcházejí. Obecně lze říci, že dělný lid je v literatuře vítán a stejně tak psychologická prokreslenost některých postav je hodnocena velice kladně. Dobový čtenář chce slyšet příběhy „obyčejného člověka“, chce mít důvod se srdečně zasmát i něžně zaplakat, což kniha naplňuje beze zbytku. Zde je opět nutno ocenit účelnost Hrabalových úvodních slov k povídkovému souboru – recenzenti bez výjimky přijímají tvrzení, že autor (jako člověk) má vřelý, až milující vztah k tomu typu lidí, kam by bylo možno zařadit i jeho postavy: „Vždyť někteří z nich, pod dojmem chvil anebo událostí, najednou roztrhli košili a ukázali své srdce a já jsem viděl, že na něm mají diamantem napsáno to, nač myslí filozofové.“²⁵ Tímto je předložen další důkaz, jak mistrně rozehráł Hrabal hru se svými čtenáři.

Avšak ne všichni považují takové postavy za hodny být hrdiny literárních děl. Jungmann, který hodnotí Hrabalovy postavy jednoznačně pozitivně, dodává svědectví o opačných dobových hlasech: „Slyšel jsem, že prý je [knihka *Perlička na dně*] zalidněna postavami příznačně „nebudovatelskými“, dokonce ulejšváky a podvodníčky, a že prý holiči mrtvol a jim podobní těžko mohou pomoci čtenáři plnit jeho odpovědné úkoly na této zemi.“²⁶ On sám však tvrdí, že „ti, kteří takhle uvažovali a uvažují, nepochopili, že k hrdinství se člověk zpravidla neodhodlává po vyslechnutí výzvy, že obdivuhodné činy koná z důvodů hluboce osobních, když má proč a pro koho. Pozemšťan potřebuje vědomí, že stojí za to žít na zemi a že je tu potřebný.“²⁷

Proti Jungmannovi ostře zaznívají slova Jiřího Opelíka a Milana Suchomela, kteří tvrdí, že Hrabal chce od svých postav málo, pro dobového čtenáře je podle nich nedostatečně výchovný. Suchomel dokonce tvrdí, že „krotký rehabilitační patos nedává jeho hrdinům velké vyhlídky – nic po nich totiž nevyžaduje.“²⁸ František Benhart není ve svém hodnocení tak příkrý, uvádí však, že Hrabalova kniha v tomto ohledu není

---

²⁴ HRABAL, B. (2008): *Perlička na dně*. Praha: Mladá fronta, s. 5.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ JUNGSMANN, M. (1963): Knížka, jakých je málo. *Literární noviny*, roč. 12, č. 9, s. 5.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ SUCHOMEL, M. (1963): Hovor jako program. *Host do domu*, roč. 10, č. 4, s. 171–172.

dostatečně důsažná, je pouze prvním krokem k většímu didaktismu, k popisu postav budovatelských, které by mohly být pro čtenáře daleko většími vzory.²⁹

3.3 Jazyk

Jádro Hrabalova povídkového souboru tkví v jazyce, potažmo řeči, a to hned z několika možných hledisek. Na jedné straně je možné říci, že jazykové zpracování povídek je novátorské, v české literatuře do té doby nezaznamenané. Na straně druhé je všeobecně kladně přijímaný fakt, že podstata knihy nespočívá v ději, ale v dialogu, hovoru lidí. Tato prozaistická forma má v českém literárním prostředí již pevně ukotvené kořeny, jejím typickým představitelem je například Jaroslav Hašek.

Hrabal zachycuje své postavy v čase, „kdy se nic světoborného neděje“³⁰, jeho řeč je „jadrná a svojská, slyšená tam, kde vzniká: v lidu, ve fabrice a na hřišti, v partě při práci a při posezení, a ještě: mezi muži – neboť tam jsou zřídla řeči stejně jako humor.“³¹ Navíc právě jeho pestrý jazyk, čerpající ze sfér spisovné češtiny stejně tak jako z vulgarismů, slangů i nářečních výrazů, je považován za přínosný, čtivý a aktuální. Svědčí o tom, že Hrabal důvěrně zná různá pracovní prostředí a nevstupuje do situace zvenčí, ale je její přímou součástí. O to cennější je pak jeho schopnost neoddávat se pouze naturalistickému opisu, ale umně stylizovat promluvy svých postav.³² Zdůrazňováno je v tomto ohledu Hrabalovo umění komponovat řeč tak, aby i s užitím vulgarismů, slangů a hovorového jazyka nepůsobila lacině a v literárním prostředí nepřístojně („Dokáže syntaxí a kontextem dát slovům opačný smysl, stírá jejich vulgárnost“³³) a zároveň obsahovala odstín lidskosti („A jakou proto mají tyhle povídky živou řeč, neknižní, ale čistou, ještě teplou tím, jak se rodila v srdcích a ústech lidí.“³⁴).

²⁹ BENHART, F. (1963): Jedenáctkrát ano, jednou ale. *Plamen*, roč. 5, č. 5, s. 108.

³⁰ BLAHYNKA, M. (1963): Nové jméno české prózy. *Rudé právo*, roč. 43, č. 53, s. 3.

³¹ OPELÍK, J. (1963): Rozkoš z povídání. *Kulturní tvorba*, č. 9, s. 14; též In: OPELÍK, J. (1969): *Nenáviděné řemeslo*. Praha: Československý spisovatel, s. 125–126.

³² ZÍTKOVÁ, I. (1963): Perličky v srdcích: Ke knížce Bohumila Hrabala. *Mladá fronta*, roč. 19, č. 44, s. 4; stejně tak OPELÍK, J. (1963): Rozkoš z povídání. *Kulturní tvorba*, roč. 1, č. 9, s. 14.

³³ ZÍTKOVÁ, I. (1963): Perličky v srdcích: Ke knížce Bohumila Hrabala. *Mladá fronta*, roč. 19, č. 44, s. 4.

³⁴ JUNGSMANN, M. (1963): Knížka, jakých je málo. *Literární noviny*, roč. 12, č. 9, s. 5.

3.4 Zařazení do literárního vývoje

Recenzenti se snažili Hrabala jako začínajícího autora zařadit do linie českých spisovatelů, připodobnit ho k již publikujícím literátům a najít původ jeho zvláštního stylu. Nejčastěji byl přirovnáván k Jaroslavu Haškovi (z již zmíněného očividného důvodu), dále pak k Jaromíru Johnovi, ojediněle byl komparován s autorem knihy *Chodníky z bláta*,³⁵ Jaroslavem Šťastným. S Haškem je spojován díky „prostoupení výmyslu do reality, kdy člověk neví, kde končí pravda a začíná legrace, absurditě zveličování a přehánění, a zase na druhé straně cudnosti a nesentimentálnosti projevu.“³⁶ Navíc Hrabalovi lidé jsou, stejně jako Haškovi a Johnovi, „nesmírně věcní, střízliví, dovedou však i bájit, rádi nadsazují, jsou nabiti příhodami, osudy jiných lidí.“³⁷ S Johnem Hrabala dále spojuje skutečnost, že jeho hovory „mají na svých nejlepších místech sugestivní přesvědčivost dokumentu, jsou jakoby autentické.“³⁸

Milan Suchomel však nesouhlasí s přirovnáváním Hrabalových postav ke Švejkovi, protože „Hrabalovi tlachalové a povídkové nejsou rabelaisovsky robustní ani nejsou koncentrováni do typu, jako je Švejk,“³⁹ tento názor je však mezi českými recenzenty 60. let naprosto ojedinělý. Všichni se ale shodují v názoru, že Hrabal žádného z českých spisovatelů nenapodobuje ani nekopíruje, je zcela „svůj a dnešní.“⁴⁰

3.5 Paradoxy

Další zvláštností Hrabalova povídkového souboru je zvyk spojovat motivy smrti s humorným komentářem nebo vtípnou situací. Všiml si toho Milan Jungmann, který se knihu pokouší zařadit do linie české humoristické produkce, přičemž právě přítomné motivy smrti či konečnosti lidské existence vytyčuje jako specialitu v rámci zmíněné kategorie: „Ano, ať to zní jakkoli podivně, je někde hluboko v Hrabalových postavách velký smutek, bolest a tragika, lidé v nich často umírají a mluví o smrti. Ale vždycky jako o čemsi přirozeném, jako o součásti života. Tohle sousedství běžná humoristická

---

³⁵ ŠŤASTNÝ, J. (1962): *Chodníky z bláta*. Praha: Československý spisovatel.

³⁶ ZÍTKOVÁ, I. (1963): Perličky v srdcích: Ke knížce Bohumila Hrabala. *Mladá fronta*, roč. 19, č. 44, s. 4.

³⁷ BLAHYNKA, M. (1963): Nové jméno české prózy. *Rudé právo*, roč. 43, č. 53, s. 3.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ SUCHOMEL, M. (1963): Hovor jako program. *Host do domu*, roč. 10, č. 4, s. 171–172.

⁴⁰ BLAHYNKA, M. (1963): Nové jméno české prózy. *Rudé právo*, roč. 43, č. 53, s. 3.

produkce prostě nesnese, bylo by to „nevkusné“ a uráželo by to.“⁴¹ Ještě dál v rozboru těchto téměř tabuizovaných témat (obzvláště pohybujeme-li se v oblasti humoristické literatury) zachází Milan Suchomel, který si všiml, že Hrabal „vůbec si rád zavandruje do svatých věcí, viz řezání dřevěných andělů v Baronu Prášilovi a kostelní narážky v Křtinách 1947.“⁴² Právě tyto tragické tóny Hrabalových próz způsobují, že jsou vnímány s ještě větší intenzitou a opravdověji, než kdyby se jednalo o čistý humor.

3.6 Směšování autora a osoby

Dojem opravdovosti a autenticity Hrabal vytváří opravdu velmi důsledně. Příkladem zavádějícího směšování autora a reálné osoby je mimo jiné i závěrečný odstavec recenze Ireny Zítkové:

„Hrabal stylizuje všechno, dokonce i vlastní život. Nepoznali byste ho ani podle zevnějšku, ani podle řeči mezi postavami jeho povídek, jejichž živé a přesné modely chodí po libeňské třídě. Žije jejich životem, pracuje s nimi, obléká se jako oni, baví se stejně. Zvolil si toto životní zařazení dobrovolně a rád. Z lásky a obdivu k těmto lidem. Skromně říká, že objevil na dně duší svých ušmudlaných hrdinů perlu, a podává nám ji. Ale ta perlička lidskosti nalézá jinou, na vlas sobě podobnou v nitru každého čtenáře. Zrovna tak zasutou naší navyklou netečností, lhostejností, všedností.“⁴³

Dále také František Benhart jen velice těžko a zřídka odděluje sféry Hrabalovy literární stylizace a jeho reálné osobnosti.⁴⁴ Jak už bylo řečeno, významně k tomu přispívá obsah autorova úvodu k *Perličce na dně*, on sám toto zaměňování dovoluje, ba dokonce mu otevírá prostor. Později, kdy Bohumil Hrabal naplno vstoupí do českého kulturního života se svými rozhovory a veřejnými zpověďmi, uvidíme, jak důsažně tuto iluzi vytváří a jak promyšlenou hru se čtenářem hraje. V případě jeho prvotiny je vzbuzení tohoto dojmu o to důležitější, že autorovi přináší vlastnosti a schopnosti v té době velmi žádané – jako jsou citovost a citlivost, porozumění obyčejnému člověku a zdání rovnosti autora a čtenáře.

---

⁴¹ JUNGMANN, M. (1963): Knížka, jakých je málo. *Literární noviny*, roč. 12, č. 9, s. 5.

⁴² SUCHOMEL, M. (1963): Hovor jako program. *Host do domu*, roč. 10, č. 4, s. 171–172.

⁴³ ZÍTKOVÁ, I. (1963): Perličky v srdcích: Ke knížce Bohumila Hrabala. *Mladá fronta*, roč. 19, č. 44, s. 4.

⁴⁴ BENHART, F. (1963): Jedenáctkrát ano, jednou ale. *Plamen*, roč. 5, č. 5, s. 108.

Každý z recenzentů samozřejmě Hrabalově *Perličce na dně* připisuje jiný význam, v jednom se ale všichni shodují: Hrabal vytvořil dílo, které si našlo rozsáhlé publikum, zaplnil prázdné místo v české literatuře a stal se literární osobností, jehož další díla byla napjatě očekávána.

3.7 Shrnutí roku 1963

Hrabalův vstup na pole literatury byl poznamenán jeho snahou o otevřený dialog se čtenářem. Sám sebe neprezentoval jako spisovatele z povolání, ale jako člověka mnoha řemesel a milovníka obyčejného člověka z periferie společnosti, čímž si zajistil jednak nevídanou oblibu, jednak způsobil následné problémy se směřováním autora a reálné osoby. Literární recenzenti se začali okamžitě zaměřovat na aspekty jeho díla, které on sám zdůraznil v úvodním slově a v několika dalších časopisecky vydaných komentářích.

Jádro Hrabalovy poetiky bylo spatřováno ve výrazných postavách jeho povídek, dále pak v nezvykle užitém jazyce. Rok 1963 je z hlediska recepce možné považovat za centrum vytyčení základních problémů Hrabalových děl, které budou později intenzivněji diskutovány.

4. Rok 1964

Hned v lednu roku 1964 vyšel Bohumilu Hrabalovi v pořadí druhý povídkový soubor s názvem *Pábitelé*.⁴⁵ Kniha, která tematicky i formálně navazuje na předchozí *Perličku na dně*, opět sklidila ohromný úspěch mezi literárními kritiky i čtenáři, takže se jí téhož roku dostalo dalšího, rozšířeného vydání. Podruhé byl vydán také povídkový soubor *Perlička na dně*, rovněž v rozšířené podobě. V srpnu roku 1964 byla publikována další „pábitelská“ próza, *Taneční hodiny pro starší a pokročilé*,⁴⁶ stejně úspěšná, kterou záhy čekal dotisk. Všeříkající je výňatek ze zprávy o nově natáčeném filmu *Perlička na dně* podle Hrabalova stejnojmenného povídkového souboru: „A protože i Bohumil Hrabal je už v literatuře někdo a po jeho knížkách se i při druhých vydáních jen zapráší, mohl by to být film dobrý.“⁴⁷

Bohumil Hrabal vstoupil aktivněji do českého kulturního života, a to nejen svými novými prózami, ale také příspěvky do nejrůznějších anket, články o sobě samém, novými ukázkami svých původních textů a nespočtem rozhovorů. Literární vědci a kritici ho již přestali nazývat začínajícím autorem, stal se z něj vážený spisovatel, od kterého byly očekávány texty vysoké kvality a novátorského stylu. Během roku 1964 je možné zaznamenat vzrůstající tendenci považovat Bohumila Hrabala nejen za debutujícího autora opěvované *Perličky na dně*, ale také za svérázného spisovatele z povolání.

Náplní této diplomové práce není stanovovat obecně dobové tendence v českém kulturním a literárním životě 60. let, je však nutné uvést několik obecných poznámek k tehdejší tvorbě.⁴⁸ „Naše próza v posledních letech právě prožívá něco, čemu se říká „nástup nových sil“. Po období jakési impotence najednou spousta jmen. A teď člověka napadá ta nesmyslná otázka: O kterém z těch „mladých“ i mladých spisovatelů se již dnes dá říci, že jednou bude klasikem.“⁴⁹ Jedná se o dobu z hlediska vydávání literárních děl značně rozvolněnou v porovnání s lety předchozími, tím pádem česká literatura zažívá rychlý nástup mnoha nových autorů, z nichž každý má svůj vyhraněný osobitý styl, v českém kontextu se do té doby nevyskytující a oproti předchozí době

---

⁴⁵ HRABAL, B. (1964): *Pábitelé*. Praha: Mladá fronta.

⁴⁶ HRABAL, B. (1964): *Taneční hodiny pro starší a pokročilé*. Praha: Československý spisovatel.

⁴⁷ jč (1964): [Šest mladých režisérů právě natáčí...]. *Mladý svět*, roč. 6, č. 28, s. 10.

⁴⁸ Tyto poznámky se týkají pouze textů, které byly s Bohumilem Hrabalem spojované, a tedy které byly zmíněny v recenzích nebo rozborech jeho aktuálně vydávaných próz.

⁴⁹ NOVOTNÝ, M. (1964): Spíš věštba než recenze. *My 64*, č. 7, s. 45.

zvláště výrazný. I přesto (a možná právě proto) je zájem čtenářstva o současnou literaturu nevídaný. Bohumil Hrabal však v tomto okruhu autorů zaujal význačnou pozici, o čemž hovoří výmluvně literární kritik Jan Lopatka:

„Profilový umělecký proud se vyčerpává sám v sobě, kdy řeší své omyly tím, že přistupuje na logiku zásadního omylu, snaží se ji vylepšovat a tak se postupně vzdaluje a odcizuje samé své podstatě. V šťastnějších případech pak vznikají mimo tento proud díla jakoby nečasová, tvorba, na kterou nelze uplatňovat normy tohoto proudu. Není to ostatně jenom v literatuře, je to vždy konkrétní historická podoba známého šaldovského paradoxu v umění. Takové je asi Hrabalovo místo v našem současném kontextu.“⁵⁰

4.1 Kus řeči

Na samém počátku roku 1964 uveřejnil Bohumil Hrabal v časopise *Kulturní tvorba* svou zповěď s názvem *Kus řeči*.⁵¹ Tímto příspěvkem navázal na svou předchozí snahu užšího kontaktu se čtenářem, jejíž základy byly položeny už v úvodním slově k *Perličce na dně*.⁵² Přispívá tím také k již zmíněnému zaměňování jeho autorského a osobního „já“.

V tomto příspěvku zmínil několik témat, o které se literární kritika buď zajímala již dříve, nebo se v následujících letech zajímat bude. Mluví například o svých literárních inspiracích – patří sem samozřejmě Jaroslav Hašek, dále pak Ladislav Klíma, ze zahraničních autorů jsou to především surrealisté André Breton, Paul Eluard, Salvador Dalí, či realisté Babel, Čechov, Ring Lardner a Caldwell. Vliv surrealismu na Hrabalovy prózy bude v následujících letech velmi diskutován, otázkou však je, jestli právě tento prvek tak výrazně vystupuje z jeho díla, nebo jestli to zapříčinila právě Hrabalova vyznání. Impulsem k napsání jedné z povídek *Pábitelů*, *Jarmilky*,⁵³ byla podle autora touha překonat Bretonovu Nadju.

Českou literární kritikou a pravděpodobně i čtenářským publikem vyzdvihoaná byla Hrabalova pestrá životní zkušenost, pramenící především z jeho četných pracovních zkušeností. „Jináč jsem se od malinka zajímal o lidskou práci, od pěti let

---

⁵⁰ LOPATKA, J. (1964): O diskusích, velké literatuře a Bohumilu Hrabalovi. *Tvář*, č. 5/6, s. 57–59.

⁵¹ HRABAL, B. (1964): Kus řeči. *Kulturní tvorba*, roč. 1, č. 1, s. 34.

⁵² Podrobněji v předchozí kapitole.

⁵³ HRABAL, B. (1964): Jarmilka. In: *Pábitelé*. Praha: Mladá fronta.

jsem vstával brzo, jen abych mohl vidět kšírovat a krmit pivovarské koně, dívat se na nakládání sudů, chodit po humnech ve sladovně a vasedávat v šalandách a poslouchat sladácké hovory.“ Vyznává se ze své lásky ke všem předchozím zaměstnáním, nehledě na jejich fyzickou náročnost ani na nebezpečí, kterému byl například v kladenských hutích vystaven. Možná právě díky této zповědi bude po celý rok 1964 stále stejně intenzivně zmiňována tato stránka Hrabalovy osobnosti a její vliv na jeho texty.

Bohumil Hrabal sděluje čtenářům, jaké má autorské plány do budoucna, ex post je možné rozluštit, že hovoří o chystané próze *Taneční hodiny pro starší a pokročilé, Městečku, kde se zastavil čas, Ostře sledovaných vlacích* a jiných. V tomto roce začnou zaznívat ještě silněji výtky proti opožděným vydáním Hrabalových próz, k čemuž se právě na tomto místě vyjadřuje i sám autor: „Svezl jsem se se Škvoreckým, ale co má být? [...] Tohle bylo mé bebíčko, které nakonec bylo napraveno. Teď myslím na budoucnost, když mi ukázali, že mám na zeleno.“⁵⁴

4.2 Pábitelé

Všechny čtenáře samozřejmě v první řadě zaujal neobvyklý název Hrabalova druhého povídkového souboru. Začalo se pátrat po původu a historii užívání slova pábit, pábení, pábitel. František Hrubín na popud tohoto zájmu uveřejnil v březnu roku 1964 sloupek o významu slova pábit, jak ho zná on sám a jak ho užívali v okruhu jeho přátel.⁵⁵

Ze znalosti Hrubínova komentáře následně vycházejí recenzenti *Pábitelů*. Bohumil Hrabal původní význam slova však posouvá dál a upřesňuje jej, což uvádí na přebalu vydané knihy: „Jsou lidé, kteří chodí v příkopech zlatých středních cest, jsou lidé, kteří si pořád osvěžují své rozpálené hlavy v tříšti vln, jež stále přešplíchávají. Jsou lidé, jejichž kadeř je sežehnutá jiskrou předstihu zapalování, jsou lidé, kteří pořád spěchají za velkou šancí uloženou na obzoru. Jsou to pábitelé.“⁵⁶ Nemnozí recenzenti se odhodlávají vysvětlit význam slova, jak ho oni pochopili, většinou se uchylují k prostému citování samotného autora, což ukazuje na Hrabalův věhlas.

---

⁵⁴ HRABAL, B. (1964): Kus řeči. *Knížní kultura*, roč. 1, č. 1, s. 34.

⁵⁵ HRUBÍN, F. (1964): Pábitelé. *Zemědělské noviny*, roč. 20, č. 95, s. 4.

⁵⁶ HRABAL, B. (1964): *Pábitelé*. Praha: Mladá fronta.

4.3 Hrabalův vývoj

Hrabalova prvotina *Perlička na dně* vyšla v lednu roku 1963. Soubor povídek *Pábitelé* na předchozí knihu v mnohém navazuje, téměř se neliší ani v jenom ze dvou aspektů, jež byly u první sbírky vyzdvihovány – jazyce a základní charakteristice postav. Možná i z tohoto důvodu se do porovnávání prvních dvou Hrabalových povídkových souborů recenzenti neradi pouští. Výjimkou je mimo jiné Jiří Opelík, který tvrdí, že „posun od prvotiny k druhotině spočívá v přesunu z jazyka na nositele jazyka.“⁵⁷ Vysvětlením pro nabytí takového dojmu by však mohl být fakt, že Bohumil Hrabal (jak už bylo řečeno) zachovává svou původní jazykovou formu se všemi zvláštnostmi a nezvyklostmi, kterou byli čtenáři nadšeni již v jeho prvních prózách. Proto se recenzenti jeho následující sbírky zaměřují na aspekty, které byly překvapující a nové – Hrabalovo jazykové zpracování próz tak již nepřekvapilo.

Když v srpnu roku 1964 vyšla Hrabalova třetí próza, *Taneční hodiny pro starší a pokročilé*, rozvedla se diskuze na téma rozdílů mezi kratšími a delšími prózami Bohumila Hrabala a jejich kvality. Kritici se shodují, že například povídka *Bambini di Praga 1947*, která byla součástí sbírky *Pábitelé*, je výrazně nižší kvality než povídky kratšího rozsahu. Důvod vidí v tom, že Bohumil Hrabal, jehož prózy jsou primárně nedějové, se v této povídce snaží rozvést jakoby „kriminální“ zápletku s poměrně výraznou pointou, v čemž není nijak dobrý. Oproti tomu pábitelská próza *Taneční hodiny pro starší a pokročilé* se nesnaží být dějovou, jde o sled anekdotických vyprávění typického pábitelky, a v této poloze je autorovi evidentně výrazně lépe.

„Taneční hodiny si ve srovnání s ní [povídkou *Bambini di Praga 1947*] hledají místo na opačném konci Hrabalovy tvorby: děj úplně zmizel, scvrkl se v zamlčený rámeček, i předmět pábitelovy výmluvnosti se ztrácí ve stínu, a to, co zůstalo, je jediný proud, jediná věta pábení, nesoustředěného, přebíhajícího od jednoho námětu ke druhému a z jedné polohy do druhé, zřetězeného sotva postřehnutelnými asociacemi a sjednoceného jen obrazem vypravěče, uzlem jeho vzpomínek a komentářů.“⁵⁸

Milan Blahynka ve své recenzi na *Taneční hodiny pro starší a pokročilé*⁵⁹ také zmínil nově se vyskytující refrénovost v této Hrabalově próze. Dosud se ve spojitosti

⁵⁷ OPELÍK, J. (1964): O zdánlivé jednoduchosti. *Kulturní tvorba*, č. 21, s. 13.

⁵⁸ DOSTÁL, V. (1964): Dosah a hranice pábitelství. *Kulturní tvorba*, roč. 2, č. 41, s. 13.

⁵⁹ BLAHYNKA, M. (1964): Jedním dechem. *Rudé právo*, roč. 45, č. 341, s. 5.

s Hrabalem mluvílo pouze o opakovanosti motivů, prostředí, situací (při srovnávání *Perličky na dně s Pábiteli*),⁶⁰ avšak v tomto rozsáhlejší textu, který je ještě ke všemu pouhou jednou větou, se již hovoří o refrénech. Právě tyto vracející se repliky v kombinaci s dalšími faktory pomáhají lépe se orientovat v zdánlivě chaotickém textu: „Stačí, když si [čtenář] bude všimnout, jak Hrabalův vypravěč přechází od jedné vzpomínky ke druhé, jak se vrací několikrát refrén a jak vypravěč neustále srovnává [...]“.⁶¹

4.4 Životní zkušenosti

„Autor [...] pracoval jako úředník notářství, dělník na trati, výpravčí, pojišťovák, dělník v ocelárně, balič starého papíru, kulisák, a – jak říká záložka jeho nové knížky – od roku 1962 se věnuje literatuře.“⁶²

„Brzy po své prvotině *Perlička na dně*, kterou si vydobyl sympatie u kritiky i čtenářů a jíž přesvědčil o svém vypravěčském talentu i o bohatém fondu životní zkušenosti, přichází Bohumil Hrabal se svou druhou knížkou *Pábitelé*.“⁶³

V roce 1963 začínaly téměř všechny recenze na Hrabalovu *Perličku na dně* shodně, což bylo logické – u začínajícího autora je běžné nejprve představit jeho osobu, za éry komunistického režimu pak bylo velmi důležité právě jeho třídní zařazení, často vyplývající ze zaměstnání. Rok 1964 přinesl jen částečný posun, už nebylo nutné Bohumila Hrabala představovat, avšak jak je vidět v úvodních citacích, důraz na jeho četné pracovní zkušenosti byl kladen stále. Zdá se, že právě tato skutečnost totiž byla důležitým zdrojem sympatií čtenářů.

Přesto však došlo k určitému posunu – Hrabalova životní zkušenost není již vnímána jako bezúčelný benefit, byla mu totiž inspirací pro sepsání autentických lidských osudů, načerpal tak znalost dělných lidí, o kterých pak mohl vytvořit soubor medailonů, povídkovou sbírku *Pábitelé*. Nezřídka je zdůrazňován fakt, že Hrabal „píše pravdu“, mluví o lidech reálně existujících, kteří nevznikli pouze v jeho hlavě, on je jen pečlivým pozorováním dokázal zachytit. A to se netýká jenom *Pábitelů*, platí to i pro

⁶⁰ OPELÍK, J. (1964): O zdánlivé jednoduchosti. *Kulturní tvorba*, č. 21, s. 13.

⁶¹ BLAHYNKA, M. (1964): Jedním dechem. *Rudé právo*, roč. 45, č. 341, s. 5.

⁶² Tip pro vás. *Mladý svět*, 1964, roč. 6, č. 36, s. 15.

⁶³ BLAHYNKA, M. (1964): Chvála prostého života. *Rudé právo*, roč. 44, č. 197, s. 3.

Taneční hodiny pro starší a pokročilé, protože i jejich hlavním hrdinou je pábítel. „Třetí kniha [...] je právě tak jako Hrabalovy povídkové soubory Perlička na dně a Pábítelé přímo nabita neliterátskou, autentickou životní zkušeností. Uspořádání, umělecké ztvárnění znalosti života a lidí je však v Tanečních hodinách jiné než v povídkách, je sympatičtější a souvislejší, a tím i tato zkušenost, která vzbuzuje respekt a pro kterou máme Hrabala rádi, nabývá hlubšího významu.“⁶⁴

Jak už bylo zmíněno v předchozí kapitole, časté je dokonce porovnávání spisovatele Bohumila Hrabala s účastníky akce „pracující do literatury“ či s autory takzvaných budovatelských románů. V rámci tohoto srovnávání je pak vyzdvihována Hrabalova schopnost docílit výjimečného psychologického dokreslení postav prostřednictvím jejich promluv, a to na velmi malé ploše povídkového útvaru, což nebylo v dominující literární produkci předchozí dekády zvykem. „Nechtěl bych tu rozmnožovat odsudky „budovatelského“ románu padesátých let, ale takové Hrabalovy povídky jako Miláček nebo Jarmilka, vznikající souběžně s ním a ze stejného „ducha doby“, mi převáží ne jeden z jeho tlustých svazků.“⁶⁵ Podrobněji se k tomu vyjadřuje Michal Novotný již o několik měsíců dříve: „Ale my jsme byli z literatury zvyklí, že společenské děje jako třídní boj, nebo manželský rozvrat, je třeba ukázat již v charakteristice postav. Uvědomělý dělník, neuvědomělý dělník, kolísající dělník a víc nic.“⁶⁶ Bohumil Hrabal čerpal inspiraci ve stejném sociálním prostředí jako zmíněné budovatelské romány, přesto však dokázal okouzlit čtenáře nesrovnatelně víc než autoři tohoto žánru.

4.5 Nemožnost publikovat

Stejně jako přetrvávající popisy Hrabalových pestrých pracovních zkušeností je recenzenty (a v rozhovorech i jiných novinových útvarech také samotným Bohumilem Hrabalem) zmiňována stále i jeho nemožnost publikovat v předchozích letech. Většina z nich je udivena, že autor takových kvalit mohl být režimem tak dlouhou dobu udržován v mlčení. Mnozí ale také tvrdí, že kdyby býval Hrabal uveřejnil svou první povídkovou sbírku už ve chvíli, kdy byla sepsána, pravděpodobně by nebyla přijata

---

⁶⁴ BLAHYNKA, M. (1964): Jedním dechem. *Rudé právo*, roč. 45, č. 341, s. 5.

⁶⁵ DOSTÁL, V. (1964): Dosah a hranice pábítelství. *Kulturní tvorba*, roč. 2, č. 41, s. 13.

⁶⁶ NOVOTNÝ, M. (1964): Spíš věštba než recenze. *My 64*, č. 7, s. 45–46.

s takovým nadšením. Zároveň si také uvědomují, že kdyby byla *Perlička na dně* představena publiku již o desetiletí dříve, neměl by Bohumil Hrabal tolik příležitostí k načerpání životních zkušeností, které výrazně ovlivnily jeho tvorbu (podrobněji již v předchozí podkapitole). „Jestliže tedy Hrabal neprošel devatero svých řemesel se stipendiem Literárního fondu v kapse, může být dnes, srovnává-li skutečně výsledky obou „cest do života“, nepřízni okolností spíš vděčný.“⁶⁷

4.6 Hrabalova filosofie

V souvislosti s vydáním *Pábitelů* se začíná diskutovat také hluboká filosofická náplň Hrabalových próz a složitě komponovaná autorská strategie výstavby. Bohumil Hrabal mohl k tomuto novému zaměření literární kritiky přispět mimo jiné svými komentáři, například úvodními slovy k oběma svým povídkovým sbírkám, autorskou zповědí *Kus řeči* a významně nejspíš i mottem k *Pábitelům*.⁶⁸ Václav Šásek komentuje znění „lístečku z chemické čistírny“ takto: „Otázka položená tímto mottem přerůstá knihu, kterou předznamenává. To už je filosofie. A dobrá filosofie.“⁶⁹

Je otázkou, zda v předchozí Hrabalově knize nebyla jeho životní filosofie představena natolik soustavně, aby se na ni recenzenti zaměřili již tehdy, nebo zda se nyní u hodnocení *Pábitelů* snaží vyhledávat další sekundárně objevené rysy, mezi něž patří právě složitá filosofická základna. Faktem však je, že poznámky typu „Hrabalovy povídky mají vždy několik linií, přinejmenším ve filosofickém podtextu“⁷⁰ jsou velmi časté nejen při hodnocení *Pábitelů*, ale také *Tanečních hodin pro starší a pokročilé*. Slova vložená do úst strýci Pepinovi srovnává Josef Vohryzek s promluvami titulní postavy *Osudů dobrého vojáka Švejka*: „J. Grossman poukázal na to, že Haškův Švejk má obrovskou intelektuální kapacitu, a totéž platí o Hrabalových hrdinech. Neustále mluví, nikdy neřeknou jedinou banalitu a jejich hovory plynou jako povodeň, hrnoucí nesmírné množství empirie, faktů a obraznosti.“⁷¹

---

⁶⁷ DOSTÁL, V. (1964): Dosah a hranice pábitelství. *Kulturní tvorba*, roč. 2, č. 41, s. 13.

⁶⁸ Plné znění motto: „Některé skvrny nelze vyčistit bez porušení podstaty látky. Lísteček z chemické čistírny“.

⁶⁹ ŠÁSEK, V. (1964): Pábitelé. *Zemědělské noviny*, roč. 20, č. 95, s. 4.

⁷⁰ ŠAFAŘÍKOVÁ, D. (1964): Pábitel české literatury. *Práce*, roč. 20, č. 120, s. 5.

⁷¹ VOHRÝZEK, J. (1964): Hrabalovo pábení. *Literární noviny*, č. 38, s. 4.

Oproti reakcím na Hrabalovu první knihu zaznívají v hodnoceních *Pábitelů* mnohem častěji hlasy, které nazývají právě autorovu filosofickou koncepci oblastí, kde spočívá jeho zásadní význam pro soudobou českou literaturu. Bohumil Hrabal tak hned rok po svém debutu prokázal, že je spisovatelem, se kterým se v naší kultuře zkrátka „může počítat“ a který má co nabídnout.

4.7 Literární inspirace

Cílem každé literární kritiky je také zařadit popisovaného autora do kontextu českých literárních dějin. Bohumil Hrabal byl hned od svých počátků přirovnáván k Jaroslavu Haškovi a jeho *Osudům dobrého vojáka Švejka*, avšak bez uvedení konkrétních rysů, které jsou oběma autorům společné. V roce 1964 se rozšířilo spektrum uváděných Hrabalových inspirátorů o další velká jména české prózy, Jaroslav Hašek ale stále zůstává v popředí. Posun nastal v tom, kde recenzenti spatřují podobnosti a především kde jsou jejich rozdílnosti, protože bez nich by Bohumil Hrabal mohl být vnímán jako pouhý napodobitel.

Společným rysem Haška a Hrabala je především iluze spontánnosti jejich vyprávění a hovorů postav, jak zmiňuje například Pavel Grym,⁷² dále však také intelektuální kapacita jejich hrdinů, která je skryta za nikdy nekončící monolog o zdánlivě nepodstatných věcech. Nelezení této podobnosti však bylo možné až s uveřejněním třetí Hrabalovy prózy, *Taneční hodiny pro starší a pokročilé*, kde si jí všiml mimo jiné i Josef Vohryzek.⁷³

Jak už bylo řečeno, stále častěji v roce 1964 zaznívají hlasy, které u Hrabala zaznamenávají spíše odklon od nepochybné inspirace Jaroslavem Haškem, což je považováno za další důkaz Hrabalovy autorské vyspělosti – dokáže vstřebávat literaturu, jež mu je vzorem, a přesto se nedopustit epigonství. K Haškovi v tomto ohledu přibývají i další velká jména české prózy, jako například Karel Čapek,⁷⁴ v jednom konkrétním případě pak i Jan Neruda, jehož hlavní vliv na Bohumila Hrabala tkví v mistrném vypravěčství a určité formě „plebejství“.⁷⁵ Tito významní čeští

---

⁷² GRYM, P. (1964): Vypravěč okouzlený životem. *Lidová demokracie*, č. 208, s. 5.

⁷³ VOHRYZEK, J. (1964): Hrabalovo pábení. *Literární noviny*, č. 38, s. 4.

⁷⁴ ŠAFAŘÍKOVÁ, D. (1964): Pábitel české literatury. *Práce*, č. 120, s. 5; dále DOSTÁL, V. (1964): Dosah a hranice pábitelství. *Kulturní tvorba*, č. 41, s. 13.

⁷⁵ BLAHYNKA, M. (1964): Jedním dechem. *Rudé právo*, č. 341, s. 5.

spisovatelé a jejich díla vytvářejí Bohumilu Hrabalovi platformu pro jeho autorský růst, a i když jsou často zmiňovány také odlišnosti mezi nimi a Hrabalem, už jenom výskyt těchto jmen v recenzích k jeho dílům je mu ku prospěchu.

Z hlediska atmosféry, klimatu Hrabalových próz začíná být nově srovnáván také s Vladislavem Vančurou, konkrétně s jeho *Rozmarným létem*.⁷⁶ Zdeněk Kožmín naopak přirovnává Hrabalovy literární situace k Vančurově *Hrdelní při*, protože oba využívají stejných prvků k dosažení komična.⁷⁷ Zároveň říká, že „Hrabal jako by se učil také na jazyce starých lidových loutkových her a dodával tak pomocí jazykové charakteristiky svým postavám osobité strnulosti,⁷⁸ čímž Hrabalovi opět vzbuzuje dojem lidovosti a sounáležitosti s obyčejným člověkem, což je v socialistickém Československu obzvláště důležité. Vytváření tohoto dojmu však může narazit na časté nesnáze, protože zdánlivá lidovost a s ní spojená jednoduchost jeho vyprávění se při podrobnějším prozkoumání částečně bortí: „Jeho postavy se nejčastěji pohybují na pomezí lidové bodrosti a zároveň vymyšlené grotesknosti. Tato významová dvojitost se odráží i v jazykové výstavbě na jedné straně je jazyk bohatě prosycen lidovou frazeologií, ale na druhé straně je plný vyumělkovaností a knižní stylizace.“⁷⁹ Takové tvrzení by mohlo být považováno za významně negativní v předchozích letech padesátých, v této dekádě však už tyto prvky nejsou natolik nežádoucí a odmítané.

Dalším v této době obzvlášť ceněným aspektem je Hrabalova láska k obyčejnému člověku, jejíž zdroj kritika shledává v prózách Jana Wericha.⁸⁰ Toto jméno definitivně dotváří inspirační základnu Bohumila Hrabala v očích dobových recenzentů. Sám Bohumil Hrabal by se však rád zařadil také do kontextu světového, o což by se v dřívějších dobách velmi pravděpodobně pokoušeli i literární kritici. V článku *Kus řeči* přiznává svou inspiraci surrealismem, konkrétně André Bretonem a dalšími, ale také ruskými povídkovými klasiky, jako například Čechovem. Z českých inspirátorů uvádí obligatorního Jaroslava Haška a dále pak Ladislava Klímu a jeho *Utrpení knížete Sternenhocha*. Z výše jmenovaných inspirací se kritika zaměřuje výhradně na oblast surrealismu, i když i to jen v omezené míře.

---

⁷⁶ LOPATKA, J. (1964): O diskusích, velké literatuře a Bohumilu Hrabalovi. *Tvář*, č. 5/6, s. 57–59.

⁷⁷ KOŽMÍN, Z. (1964): Jazyk a komično: Stylové tendence naší současné prózy. *Plamen*, č. 6, s. 21–24.

⁷⁸ Tamtéž, s. 23.

⁷⁹ Tamtéž, s. 23.

⁸⁰ OPELÍK, J. (1964): O zdánlivé jednoduchosti. *Kulturní tvorba*, č. 21, s. 13.

Surrealistické zdroje Hrabalových próz jsou buď jen povrchně zmíněny, nebo (a to velmi často) dokonce zpochybněny. Sám Bohumil Hrabal má možná právě proto potřebu vysvětlit, v čem tkví hlavní jádro surrealistické inspirace jeho próz, a možná ho také částečně obhájit, popřípadě zasadit do éry československého (socialistického) realismu:

„Dneska vidím, že křečovitá krása dostala takovou křeč, že se narovнала. V roce 1952 jsem se pokusil vyrovnat se s Nadjou totálně realistickou povídkou Jarmilkou. Je to příběh české holky v ocelárně, která dosahuje té samé vznešenosti. Od té doby jsem jen a jen v uzlinách reality, která je pro mne zrovna tak zázračná jako Bretonova krása, je zrovna tak plná vzpoury i touhy bydlet ve skleněném domě. [...] Pořád mě vzrušuje Bretonova věta z Nadji: „Záleželo mi ve skutečnosti na tom, abych podal fotografický snímek několika osob a předmětů v zvláštním záběru tak, jak jsem je tehdy viděl.“ Dneska, když každý plní občanskou smlouvu tím, že na stránce povinností plní svoji denní práci, nemůže být prohrěškem, když na stránce lidských práv může svůj neopakovatelný život vyžít beze zbytku svobodnou imaginací individua, protože člověk nejen že nemůže být svobodný v duchu, pokud není svoboden sociálně, jak učí André Breton, ale i jak dodává pan Marysko, protože člověk nemůže být svoboden sociálně, pokud nebude svoboden i v duchu.“⁸¹

Mezi okruh recenzentů, kteří Hrabalův surrealismus bez delších komentářů přijímají, patří například Josef Vohryzek,⁸² popřípadě Milan Blahynka.⁸³ Na tenký led se v tomto ohledu vydal Vladimír Dostál, který nejen že Hrabalovu inspiraci surrealismem považuje za „pověst“,⁸⁴ ale dokonce pro své tvrzení hledá důkaz ve fabuli Hrabalovy povídky *Chcete vidět zlatou Prahu?*⁸⁵ Je podle něj paradoxem, když se „surrealista“ ve svých prózách vysmívá svému řemeslu tak, jak to udělal Bohumil Hrabal právě v této povídce. Celkově je však možné tvrdit, že recenzenti záměrně pomíjejí či vyvracejí přítomnost surrealistické složky v Hrabalových prózách pro jeho dobro.

---

⁸¹ SUS, O. (1964): Drzý interview s Bohumilem Hrabalem. *Host do domu*, č. 9, s. 26–27.

⁸² VOHRYZEK, J. (1964): Hrabalovo pábení. *Literární noviny*, č. 38, s. 4.

⁸³ BLAHYNKA, M. (1964): Jedním dechem. *Rudé právo*, č. 341, s. 5.

⁸⁴ DOSTÁL, V. (1964): Dosah a hranice pábitelství. *Kulturní tvorba*, č. 41, s. 13.

⁸⁵ HRABAL, B. (1964): Chcete vidět zlatou Prahu? In: *Pábitelé*. Praha: Mladá fronta.

4.8 Postavy a řeč

Jak už bylo nastíněno v předchozí kapitole, recenzenti často směšují Bohumila Hrabala-autora s Bohumilem Hrabalem-člověkem. Zvláště problematické se to jeví v jejich rozborech postav, jež jsou hlavními hrdiny Hrabalových próz. Za obecně platné se považuje tvrzení, že Hrabal píše o lidech, které důvěrně poznal ve svých rozličných zaměstnáních a povoláních, o lidech dělných a veskrze obyčejných, v nichž ale našel zalíbení a jistou „perličku na dně“. Málokdo však odděluje reálné osoby od postav literární fikce – a Hrabal sám dal k tomuto zaměšování několik výrazných podnětů.⁸⁶

Stejně tak se recenzenti shodují (také na popud Hrabalových vlastních komentářů) na tom, že se jedná o postavy z periferie společnosti a dokonce i z literární periferie, protože jejich výskyt v českých literárních textech nebyl dosud zaznamenán.⁸⁷ Z hlediska didaktického však vyvěrá na povrch zásadní rozpor v hodnocení Hrabalových hrdinů:

1. Jeho postavami jsou lidé dělní, obyčejní a sám autor se do okruhu těchto lidí zařazuje. Takoví lidé by měli vytvářet pilíř socialistické společnosti, a tudíž by měli být žádoucími hrdiny současných literárních textů. Představitelem tohoto proudu hodnocení je například Milan Blahynka.⁸⁸

2. Hrabalovi hrdinové nevykazují žádný aktivní postoj k budování lepší společnosti, jsou to lidé z periferie, „povídákové“, jejichž význačnými rysy jsou právě jejich prostořekost, tendence k hyperboličnosti a nadsázce a jisté „všeznákovství“. Takové postavy nemají co dělat v dominující literární produkci. Za zastávce tohoto názoru může být částečně považován Jiří Opelík,⁸⁹ jenž Hrabalovi vytýkal už při hodnocení *Perličky na dně* nedostatečnou aktivitu hrdinů.

Právě mezi těmito dvěma póly se recenzenti nutně ocitají při hodnocení Hrabalových hrdinů. Někteří, například Pavel Grym, se s nastalou situací vyrovnávají takovým způsobem, že postavám vytyčí nový cíl, který může mít dopad na současnou

---

⁸⁶ Konkrétně ve svém úvodním slově k *Perličce na dně*, předmluvě k *Pábitelům*, článku *Kus řeči* v časopise *Kulturní tvorba* a v porůznu uveřejněných rozhovorech, v neposlední řadě pak v samotných prózách.

⁸⁷ ŠAFAŘÍKOVÁ, D. (1964): *Pábitel české literatury*. *Práce*, č. 120, s. 5.

⁸⁸ BLAHYNKA, M. (1964): Chvála prostého života. *Rudé právo*, roč. 44, č. 197, s. 3.

⁸⁹ OPELÍK, J. (1963): Rozkoš z povídání. *Kulturní tvorba*, č. 9, s. 14; též In: OPELÍK, J. (1969): *Nenáviděné řemeslo*. Praha: Československý spisovatel, s. 125–126.

společnost, navíc jim často odstraní i nálepku okrajovosti: „Jeho hrdinové nestojí nikterak na periférii. Nejsou vůdčí silou, to zdaleka ne, neurčují běh dějin a ani se o to nepokoušejí, jsou však – a toho je nutno si všimnout – uprostřed každého procesu a uprostřed každého dění a nejsou nikterak pasivními hrdiny. Prodírají se životem s elánem, s radostí ze všeho kladného a osvobozujícího, s ironickým odstupem k nabubřelým autoritám a frázím, s dobromyslným humorem a pochopením pro lidskou slabost. [...] Hrabal nechce stavět modly a konstruovat ideály. O to víc však mají jeho 'nepříkladní', přitom však hluboce lidští hrdinové pozoruhodný talent žít. [...] A to není právě málo.“⁹⁰

Stále však zbývají další rozpory v Hrabalových prózách, které by mohly být důvodem k jejich negativnímu ohodnocení, a to rozpor mezi postavami a jejich jazykem a v rámci jazyka samotného rozpor mezi obecnou češtinou a knižními výrazy. Nutno říci, že recenzenti se do rozboru těchto aspektů pouštějí jen velmi neradi, protože v tomto ohledu jim Bohumil Hrabal a jeho texty nedávají žádnou možnost úniku. Výjimku tvoří úvaha literárního kritika Zdeňka Kožmína v časopise *Plamen*,⁹¹ kde je z těchto zásadních rozporů vytvořen základ pro komičnost Hrabalových próz.

4.9 Shrnutí roku 1964

Postupným podrobnějším rozbořením Hrabalových próz se literární kritika musí vyrovnávat s několika paradoxy jeho tvorby. Jelikož autor zachovává stále svou původní poetiku, nutně se recenzenti museli dostávat více do hloubky, autor jim totiž nedal žádnou možnost zaměřovat se na nové aspekty jeho díla. Každý z nich se s tím vyrovnal jiným způsobem, nejelegantnějším řešením sejevilo pomíjet ty rysy jeho próz, které by se mohly být považovány za problematické z hlediska politického.

V několika recenzích zazněly zmínky o rozporuplném přijetí Bohumila Hrabala mezi obyčejnými čtenáři, avšak důvody pro případný negativní postoj zde nebyly uvedeny. Vzhledem k tomu, že literární kritici se k dílu Bohumila Hrabala stavěli doposud převážně pozitivně, je možné uvažovat o rozdílu mezi názory běžných čtenářů a literárních recenzentů.

---

⁹⁰ GRYM, P. (1964): Vypravěč okouzlený životem. *Lidová demokracie*, č. 208, s. 5.

⁹¹ KOŽMÍN, Z. (1964): Jazyk a komično: Stylové tendence naší současné prózy. *Plamen*, č. 6, s. 21–24.

Bohumil Hrabal důsledně pokračuje v nabádání kritiků a recenzentů, na které aspekty jeho díla se mají zaměřit. Dává jim vcelku přesné pokyny a oni se jich téměř bezvýhradně drží. Hrabal tak ještě intenzivněji uveřejňuje komentáře ke svým dílům, čímž si částečně zajišťuje předem danou podobu vlastního veřejného obrazu, jak si ji on sám představuje.

5. Rok 1965

V prvních měsících roku 1965 ještě doznívá ohlas v srpnu předchozího roku vydaných *Tanečních hodin pro starší a pokročilé*, ke kterým se recenzenti upínají se stále stejnou oblibou. Bohumil Hrabal o sobě poskytuje novinářům čím dál více informací – dává rozhovory, umožňuje publicistům nahlédnout do jeho soukromého života tím, že je zve k sobě domů, sděluje čtenářům další plány své literární činnosti, píše příspěvky do diskuzí a uveřejňuje výňatky ze svých děl. Tím autor vyplňuje prostor mezi jednotlivými vydáními svých nových knih a zajišťuje si čím dál větší ohlas.

Zásadním skokem v jeho autorské činnosti se stane vydání *Ostře sledovaných vlaků*⁹² v březnu roku 1965. Bohumil Hrabal uveřejnil v předchozích letech opěvované knihy, všechny psané v podobném duchu. Málokdo předpokládal, že by mohl autor takto výrazně vyprofilovaný a vyhraněný posunout svou tvůrčí metodu dál a změnit styl psaní, a to obzvláště v případě, kdy byl za svůj dosavadní výkon ze všech stran chvalořečen. *Ostře sledované vlaky* byly výsledkem právě takového posunu.

Cena nakladatelství Mladá fronta byla 16. března udělena mimo jiné i knize *Pábitelé*, 24. září pak ocenilo nakladatelství Československý spisovatel knihy *Taneční hodiny pro starší a pokročilé*, která byla tohoto roku vydána podruhé, a *Ostře sledované vlaky*. Nevídaný byl zájem právě o knihu *Ostře sledované vlaky*, kterou záhy po jejím prvním vydání čekal dotisk (oba v nákladu dvacet tisíc kusů) a ještě téhož roku také vydání druhé (v nákladu padesát tisíc kusů).

Ačkoliv byl Bohumil Hrabal pokročilejšího věku, byla jeho díla nazývána „literaturou pro mladé“. Skupina mladých režisérů se tedy rozhodla natočit epizodní film *Perličky na dně* na základě Hrabalových povídek. Film byl natáčen v průběhu roku 1965, do kin se dostal v lednu roku následujícího.

Na sklonku roku pak Bohumil Hrabal vydal také soubor povídek *Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet*,⁹³ jehož recepcí bude rozebrána v následující kapitole.

---

⁹² HRABAL, B. (1965): *Ostře sledované vlaky*. Praha: Československý spisovatel.

⁹³ HRABAL, B. (1965): *Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet*. Praha: Mladá fronta.

5.1 Edice Život kolem nás

Taneční hodiny pro starší a pokročilé byly vydány v nakladatelství Československý spisovatel v rámci edice Život kolem nás. Recenzenti měli proto tendenci hodnotit knihu v kontextu dalších děl vydaných v této edici. Jako základní tendence dobové české prózy byly uváděny rysy existencialismu, sklon analyzovat život člověka jako individua a v neposlední řadě také snaha o empirizaci literárního snažení. Ve všech těchto aspektech Bohumil Hrabal s přehledem obstál a zajistil si tak výsadní postavení mezi ostatními spisovateli.

V rámci studií, které se souhrnně zabývaly díly edice Život kolem nás, byly *Taneční hodiny pro starší a pokročilé* vytýkány jako nejzdařilejší. Autoři takových studií se snažili o pojmenování prvků společných všem dílům (v takovém případě bylo dílo Bohumila Hrabala vždy zmíněno jako typické pro daný prvek), následně pak popsali Bohumila Hrabala jako autora svérázného a výlučného, a proto nejvýraznějšího. Typickým příkladem je závěr Suchomelovy studie, kde říká: „Prahnutí mladých patetiků není tak docela bláhové, ale je bezmocné. Hrabalova epická spontánnost je nenapodobitelná a zatím výjimečná.“⁹⁴ Na jedné straně vždy stojí všichni ostatní autoři té doby, na straně druhé pak Bohumil Hrabal.

Jak už bylo zmíněno, byla v těchto letech zaznamenána snaha o zvědečtění literatury. Při popisu Hrabalových knih se proto mluví o „analýze každodenního života“, „studii obyčejných lidí“. Stejně se o svých dílech začínají vyjadřovat i sami autoři, Bohumil Hrabal například v rozhovoru s Vojtěchem Měšťanem, kde mluví o své chystané knize *Inzerát na dům, ve kterém bych už nechtěl bydlet: „Je to studie chuligánů, trestankyň a řadových dělníků; prostě celé to, co určovalo kult osobnosti.“⁹⁵

5.2 Posun ke světovosti

Jak už bylo řečeno v předchozích kapitolách, Bohumil Hrabal sám sebe vnímal v kontextu světové literatury, uváděl mezi svými inspirátory jména významných francouzských, ruských, amerických a jiných autorů. V roce 1965 je možné zaznamenat výraznou snahu recenzentů zařadit nově vydávanou českou literaturu do rámce

---

⁹⁴ SUCHOMEL, M. (1965): O potřebě mýtů. *Plamen*, č. 1, s. 66–72.

⁹⁵ HRABAL, B. (1965): Hrabal a postavy z libeňské periferie. *Divadelní a filmové noviny*, č. 13, s. 4–5.

současné i minulé světové literatury. Jako zásadní mezník se v tomto ohledu vnímá možnost recepce absurdního dramatu, a to především Beckettova *Čekání na Godota*.

Celá mladá generace českých spisovatelů je podle literárních kritiků poznamenána dílem Samuela Becketta, a tím samozřejmě i vlivem existencialismu J. P. Sartra. Při znalosti způsobu recepce prvních knih Bohumila Hrabala je posun k existenciálnímu vnímání jeho díla zvláště výrazný. Milan Suchomel mluví o mladé generaci prozaiků takto: „Čekatelé mají nejasno a mají pocit. Jsou v průchodním rozpoložení. Odněkud vyšli, něco nechávají za sebou, někam to asi vede. Přítomnost je řídká, teprve co přijde, bude pravé. Mladý patetik v civilním slangovém přistrojení požaduje změnu.“⁹⁶ Bohumil Hrabal podle něj z tohoto životního pocitu vyrůstá; čerpá z něj, ale dostává se dál: „Přes všechnen hřmot je v samém rytmu Hrabalova povídání něco útěšného.“⁹⁷ Společné s ostatními mladými autory má však to, že nedbá na konec svého vyprávění, ten totiž není podstatný. „Hlavní je všechno to, co se mezi začátkem a koncem povídá.“⁹⁸

Po vydání *Ostře sledovaných vlaků* začne Bohumil Hrabal do generace existencionalistů zapadat ještě hlouběji (i když s výhradami, protože se tím zároveň vyřadí ze společnosti „čekatelů“, kteří jsou typickými pokračovateli existencialismu), a to především díky pointě nově vyšlého díla. Postava Miloše Hrmý (jejímž důležitým aspektem je mimo jiné i její mládí) se totiž na prahu mezi životem a smrtí konečně stane postavou hrdinskou. Jaroslava Pašiaková uveřejnila výtah rozboru české prózy, který napsal maďarský bohemista László Dobossy, kde definuje nové autory na základě jejich společného cíle: „Základní a dominantní rys nové české prózy [je] bezprostřední, nepatetický zájem o člověka jako samostatné individuum v lidském společenství.“⁹⁹ V rámci snahy o zařazení středoevropských literatur do světového kontextu Dobossy definuje takzvaný socialistický existencialismus, který sice čerpá z tradičního existencialismu, ale je poznamenán jistými prvky marxismu.

Je možné předpokládat, že snaha o otevírání hranic mezi českou a světovou literaturou, je nevyhnutelným výsledkem dobové nálady. V kontextu recepce děl Bohumila Hrabala však výrazně vystupuje tendence českých literárních kritiků řídit se

---

⁹⁶ SUCHOMEL, M. (1965): O potřebě mýtů. *Plamen*, č. 1, s. 66–72.

⁹⁷ Tamtéž, s. 70.

⁹⁸ Tamtéž, s. 70.

⁹⁹ PAŠIAKOVÁ, J. (1965): Socialistický existencialismus? *Literární noviny*, č. 41, s. 9.

„instrukcemi“, které autor v komentářích ke svým dílům předkládá. Proto by mohla být i jeho snaha o světovost dalším podnětem k jeho zařazení do světových kontur literatury.

5.3 Ostře sledované vlaky

Při recenzování *Ostře sledovaných vlaků* si kritici všímali několika základních aspektů díla: časoprostor, postavy, posun k nadosobním životním problémům. Nahlížení na všechny tyto oblasti je v rámci díla Bohumila Hrabala představeno částečně nově, proto upoutaly pozornost čtenářů. Jak už bylo řečeno, Bohumil Hrabal byl považován hned od svého prvního díla *Perlička na dně* za spisovatele „hotového“, proto se od něj neočekávaly žádné výrazné proměny osobní poetiky, typické pro začínající autory. To je jedním z důvodů, proč novela *Ostře sledované vlaky* tak překvapila.

Na druhou stranu měl Bohumil Hrabal jisté výsadní postavení mezi dobovými spisovateli právě díky své výlučnosti a výjimečnosti, které ústily až v naprostou jedinečnost: „Hrabal vstupoval do literatury poučen nemálo i o spisovatelském řemesle. A to je pro tohoto autora velmi důležité, je totiž neopakovatelný.“¹⁰⁰ Někteří kritici proto přistoupili na skutečnost, že Hrabala nelze zařadit do české literární tradice, ani do světového kontextu, a musejí být připraveni být neustále překvapováni: „Hrabal [...] vybočuje důsledně a systematicky a stále je srovnatelný jen sám se sebou.“¹⁰¹ Toto uvědomění však bylo zapříčiněno právě březnovým vydáním *Ostře sledovaných vlaků*.

Reálné historické kořeny děje by nemusely u Bohumila Hrabala působit nijak nově, čtenáři i recenzenti přijali autorovo tvrzení, že všechny jeho postavy a situace už od *Perličky na dně* jsou založeny na vlastních osobních zážitcích a zkušenostech. V předešlých prózách Hrabal zasazoval postavy do sice reálných prostorů, jejich kontury nicméně nebyly tak jasně ohraničené jako v tomto případě. Děj jeho nové prózy je totiž zasazen do doby německé okupace, konce druhé světové války. Samotnou volbou tohoto časoprostoru si autor získal nové čtenáře a staré ještě více připoutal. Všichni se shodují na tom, že doba nacistické okupace je v českém národním povědomí stále živá, každý český čtenář k ní zaujímá zvláštní emocionální postoj.

---

¹⁰⁰ ŠIMŮNEK, J. (1965): Knihy plné člověčiny: Z poznámek na okraj knih Bohumila Hrabala. *Mladá fronta*, č. 117, s. 6.

¹⁰¹ JELÍNEK, A. (1965): Ostře sledování lidí. *Literární noviny*, č. 19, s. 4.

Recenzenti se v přiřazování důvodu této Hrabalovy proměny dělí do dvou skupin, které bychom mohli podle jejich intence rozdělit následovně:

1. Kritici orientovaní na literaturu jako imanentní strukturu, kteří považovali posun Hrabalovy poetiky za nevyhnutelnou nutnost. Výjimečný a výrazný autor, kterým podle nich Bohumil Hrabal bezesporu byl, se totiž musí bez přestávky snažit posouvat dál a usilovat o originalitu, což je možné pouze cestou neustálé proměny. Kritici přitom nedbají na aktuální společenskou situaci, proto nemají důvod přiřazovat autorovi záměry související s vládnoucí politikou socialismu. Do této skupiny je možné řadit literární kritiky, jako jsou Jaroslav Šimůnek,¹⁰² Antonín Jelínek,¹⁰³ Pavol Števček¹⁰⁴ a dále;

2. Kritici orientovaní dobově-politicky, kteří shledávají důvod autorovy proměny v nevyhnutelném obratu k vyšším dobovým cílům. Podle takových nemůže autor donekonečna čtenáře pouze bavit, časem si musí uvědomit pravé životní hodnoty a zabřednout do témat vážných a důležitých. V rámci této skupiny působí jednak recenzenti vyhranění, kteří literární složku děl zcela opomíjejí (například Josef Polák: „Dalo se čekat, že Hrabal nezůstane při pouhé legraci a sáhne dříve či později do živého dění politického [...]“¹⁰⁵), jednak literární kritici, kteří považují dobově-společenské zaměření díla za příznivou součást literatury, avšak ne nutně přítomnou (například Milan Blahynka¹⁰⁶).

Postavy v dílech Bohumila Hrabala byly až do *Ostře sledovaných vlaků* považovány za vcelku jednotné. V této nově vydané novele však dochází k vydělení postav tradičně pábitelských, které přejímají všechny typické rysy předchozích autorových postav, a hlavního hrdiny, jenž se klasické definici pábitele částečně vymyká. Je možné se domnívat, že Hrabal dodal aspekt hrdinství své hlavní postavě záměrně v reakci na jednu z malého množství výtek vůči jeho prózám. Už v Opelíkově recenzi na soubor povídek *Perlička na dně* se totiž vyskytla poznámka, že autor „chce od svých postav málo“,¹⁰⁷ s dodatkem: „To je to, co mi u Hrabala opravdu vadí.“¹⁰⁸

---

¹⁰² ŠIMŮNEK, J. (1965): Knihy plné človehčiny: Z poznámek na okraj knih Bohumila Hrabala. *Mladá fronta*, č. 117, s. 6.

¹⁰³ JELÍNEK, A. (1965): Ostře sledovaní lidé. *Literární noviny*, č. 19, s. 4.

¹⁰⁴ ŠTEVČEK, P. (1965): Byť mužom. *Kulturní tvorba*, č. 15, s. 12.

¹⁰⁵ POLÁK, J. (1965): Ostře sledované vlaky. *Obrana lidu*, č. 18, s. 7.

¹⁰⁶ BLAHYNKA, M. (1965): Nový Hrabal. *Rudé právo*, č. 185, s. 2.

¹⁰⁷ OPELÍK, J. (1963): Rozkoš z povídání. *Kulturní tvorba*, č. 9, s. 14.

Roku 1964 po vydání *Pábitelů* (a to především na základě povídky *Bambini di Praga 1947*) se pochybovalo, zda je Bohumil Hrabal schopen napsat rozsáhlejší prózu, která by obsahovala silnější dějovou složku. Důkazem pro to, že rozsahem omezen není, bylo následné vydání *Tanečních hodin pro starší a pokročilé*. Ovšem až *Ostře sledované vlaky* daly jasně najevo, že Bohumil Hrabal je spisovatelem neohraňovaným a ničím neomezeným a že brilantně zvládá i prózy založené na ději. Otázkou však je, do jaké míry dějová složka v této novele reálně dominuje či do jaké míry je toto tvrzení konstrukt dobové literární kritiky.

Co se týká hodnocení charakteristiky postav, každý z recenzentů se na ose pábitel-hrdina vyskytuje v jiném bodě. Obecně lze říci, že všechny postavy (i když hlavní hrdina jen do jisté míry) jsou typu ryze pábitelského, což někteří recenzenti hodnotí vyloženě pozitivně, někteří dodávají poznámku, že tímto způsobem Hrabal vytvořil prostředí typické veselohry, a to může a nemusí být přijímáno. Ačkoliv v předchozích letech byli Hrabalovi hrdinové opěvováni, nyní zaznívají hlasy, které tvrdí, že autora „provázelo vždy jedno nebezpečí – příliš zálibně a rád podléhal sugestivní, ale nenáročné bizarnosti a filosofii svých pábitelů.“¹⁰⁹ Ve chvíli, kdy se Bohumil Hrabal vydal na cestu podsouvané tendenčnosti, začínají se jeho předchozí prózy více kritizovat, zvláště pak ve srovnání s tak úspěšným dílem, jako jsou *Ostře sledované vlaky*.

Stále přetrvává názor, že se celkově jedná o postavy veskrze neliterární, a proto nevšední a zajímavé. Bohumil Hrabal však přidal hlavnímu hrdinovi, který je také typu pábitelského, krom jiného i aspekt hrdinství. Klasický pábitel by mohl být obviňován z toho, že se málo zajímá o společenskou situaci (což se reálně týká i samotného Miloše Hrmy), literární kritika však nyní ukládá hlavnímu hrdinovi *Ostře sledovaných vlaků* nové nadosobní poslání a nehledí na to, že Miloš Hrma takto jednal vlastně jen souhrou náhod. Navíc „*Ostře sledované vlaky* nás přesvědčují o tom, že životní příběh toho, kdo „dokazuje, že život stojí za to, aby byl žit“, bývá i tragický. A že i tito „pábitelé“ někdy umírají dřív než dospělí, nemá-li trvat a lidi ohrožovat nebezpečné bláznovství tyranů, diktatur, vojenských mašinérií a ostře sledovaných transportů.“¹¹⁰ Samozřejmě je důležitý i již dříve opěvovaný rys hluboké lidskosti Hrabalových postav, jenž nyní

---

¹⁰⁸ OPELÍK, J. (1963): Rozkoš z povídání. *Kulturní tvorba*, č. 9, s. 14.

¹⁰⁹ POHORSKÝ, M. (1965): Trochu nový Hrabal. *Večerní Praha*, č. 121, s. 121.

¹¹⁰ BLAHYNKA, M. (1965): Nový Hrabal. *Rudé právo*, č. 185, s. 2.

způsobuje, že závěrečné „krédo je vysloveno bez kazatelského patosu z pozice prostého, umírajícího člověka, který by sám sobě za žádnou cenu nepřiznal gloriolu výjimečnosti a příkladného hrdinství.“¹¹¹

Bohumil Hrabal se v této chvíli dopustil dokonalého literárního umění nutného v socialistické epoše české kultury. Představil čtenáři hrdinu zcela nehrdinského, který se stále pyšní všemi typicky pábitelskými vlastnostmi, vsadil ho do žádaného prostředí nacistické okupace a uložil mu důležitý společenský úkol. Byť se jeho hrdina dostal ke splnění tohoto úkolu zcela náhodou a jeho motivace je ryze egocentrická, literární kritika ho hodnotí jako člověka, jehož jednání je nadosobního charakteru a hodno napodobení.

5.4 Sloučení protikladů

Bohumil Hrabal dopředu ohlásil příchod svého nového tvůrčího stadia již v únoru roku 1965. Je možné toto stadium pracovně nazvat „posunem ke sloučení protikladů“, který definitivně vyvrcholil v díle *Příliš hlučná samota*. Cesta paradoxu, která k tomu vedla, byla v díle Bohumila Hrabala přítomen už od samého začátku, ale v této chvíli ji sám autor verbalizoval a kritika záhy začala reflektovat. V příspěvku ze symposia o kritice se zmiňuje o nových tendencích v české literatuře, jež zaznamenává posun „směrem dolů a tím i k jisté vznešenosti“, potažmo v literatuře světové, která je pro naše spisovatele důležitým zdrojem inspirace. Jedná se podle něj o dobu, „kdy se zřítily všechna nebesa“, kdy zaznamenává „demokratizaci všech prátémat a paradox, že první budou posledními a poslední prvními. [...] To je ta romance zahraná na struně napnuté mezi kolíbkou a rakví.“¹¹² Není náplní této diplomové práce analyzovat autorův pohled na sebe samého, ale dobovou recepci jeho díla. Již v předchozích letech však byla zaznamenaná tendence literární kritiky nechat se vést Hrabalovými komentáři a všimati si následně přesně týchž prvků, které byly zmíněny v jeho autorských zpovědích.

Různé přístupy k této autorské sebereflexi můžeme vysledovat právě na příkladu hodnocení *Ostře sledovaných vlaků*. Je možné vycházet z předpokladu, že v této novele jsou přítomné dvě základní linie: tradiční pábitelské prostředí s hlavní postavou Milošem Hrmou, který řeší svůj osobní problém, proti kterému stojí společensko-

¹¹¹ GRYM, P. (1965): *Ostře sledované vlaky*. *Lidová demokracie*, č. 208, s. 5.

¹¹² HRABAL, B. (1965): *Na struně mezi kolíbkou a rakví*. *Literární noviny*, č. 9, s. 4.

historické události, jež vyvrcholí odvážným činem hlavního hrdiny. Literární kritika se k této skutečnosti staví trojím způsobem:

1. Malý okruh recenzentů přistupuje k problému z hlediska společensko-politického, a tedy vykládá dílo *Ostře sledované vlaky* jako autorovu snahu vyjádřit se k politickému dění. Zaznamenává tedy v próze snahu o didaktičnost a především tendenčnost.¹¹³

2. Část dobových recipientů hodnotí dílo jako snahu sloučit Hrabalovu tradiční osobní poetiku s hlediskem nadosobním, tedy vnímá oba póly výše zmíněného paradoxu a slučuje je. Do této skupiny patří valná většina literárních kritiků roku 1965, což mohl způsobit i autorův vlastní komentář: „Protože miluji Joyceova *Odyssea*, vidím, že někde lze z obou těchto proudů [historicko-společenské situace a vnitřní reality] uplést copánek, přecházet od jednoho do druhého, procházet všemi technikami obou proudů, a stavět je jeden proti druhému nikoliv jako rovnoběžky, ale jako proplétající se meandr.“¹¹⁴ Někteří vnímají spojení těchto pólů jako záměrně zvolený způsob vyjádření snahy „baladického člověka mít možnost vykonat velkou věc“,¹¹⁵ a tím i zrod „filozofie činu obyčejného člověka v dějinách.“¹¹⁶ Takový přístup vidí v hrdinovi řadového občana, z čehož vyplývá i didaktický charakter díla (obzvláště v socialistickém prostředí velmi žádaný).

3. Sloučení natolik protikladných modelů je samo o sobě dost problematičké a v případě, že na něj kritika přistoupí, musí mnohdy zamlčet některé skutečnosti. Únikem může být třetí přístup, jehož zastánci zpětně odsoudí Hrabalovy dřívější pábitelské postavy a nového hrdinu postaví na piedestal. Pábitelské rysy Miloše Hrmy, vyplývající z jeho osobních problémů, jsou tak upozaděny a dvě linie příběhu jsou viděny zcela odděleně. „Osud železničního eléva na malém nádraží, který dvojnásobně dokazuje, že je skutečným mužem, skládá se ze dvou příběhů postupujících jenom jeden vedle druhého. V jednom překonává pomocí artistky Viktorky svůj trapný erotický nezdar; v druhém se stává hrdinou, když hodí výbušninu na transport s municí.“¹¹⁷ Z hlediska ideologického je tento způsob nazírání zdánlivě nejelegantnější, protože

---

¹¹³ Např. POLÁK, J. (1965): *Ostře sledované vlaky*. *Obrana lidu*, č. 18, s. 7.

¹¹⁴ HRABAL, B. (1965): *Hodnoty a čas*. *Plamen*, č. 5, s. 16–28.

¹¹⁵ ŠTEVČEK, P. (1965): *Byť mužom*. *Kulturní tvorba*, č. 15, s. 12.

¹¹⁶ Parafráze úryvku téhož článku.

¹¹⁷ POHORSKÝ, M. (1965): *Trochu nový Hrabal*. *Večerní Praha*, č. 121, s. 121.

hrdinství hlavní postavy v takovém případě nemusí nutně být poníženo přízemním lidstvím.

5.5 Tragika

Bohumil Hrabal byl zvláště po svém debutu řazen spíše do kategorie humoristické literární produkce. Postupem času v jeho prózách začali někteří recenzenti výjimečně reflektovat i motivy tragické. Po vydání *Ostře sledovaných vlaků* nastal obrat – tragické tóny vystupují do popředí a pábitelská veselohra stojí v pozadí příběhu. Taková proměna by nebyla nijak nezvyklá, obzvláště v případě, že ji text samotný přímo podněcuje, zajímavé však je, že většina recenzentů začala o Hrabalově tragičnosti bezprostředně po vydání nové knihy hovořit jako o autorově typické vlastnosti.

Pavol Števíček navrhl, aby se Hrabalova díla začala hodnotit zpětně, protože by to mohlo nabídnout nové interpretační možnosti.¹¹⁸ Toho se literární kritika zhostila s nadšením, a tak se ve studiích zabývajících se jeho dílem jako celkem vyskytují tvrzení, že autorův základní názor na život lze nazvat „Hrabalovou tragikou“¹¹⁹ a podobně. Je pravděpodobné, že k této změně vnímání opět přispěl i autor sám, když začal hovořit o své oblibě paradoxu a protikladnosti,¹²⁰ čímž způsobil, že se na jeho texty začalo pohlížet jako na „míšení groteskních a tragických motivů.“¹²¹ „Hrabalova groteskní noetika obsahuje přímo ve vnitřní dvojdomosti věcí tragiku bez fabulační inzerce. Plyne přímo z náhlého evidentního pojmenování situace, která sama v sobě obsahuje zmíněnou už konfrontaci, mnohovýznamnost, několik dimenzí každé životní situace.“¹²²

Mimo tento hlavní proud recenzentů stojí Dagmar Šafaříková, která předkládá konstantní názor na tragické motivy v Hrabalově díle už od vydání *Perličky na dně*. Pábitelé jsou podle ní lidé, kteří „nejen dovedou vidět a s rozkoší rozených vypravěčů vypovědět, ale kteří se i celý život mají s čím prát sami v sobě,“¹²³ v čemž spočívá

---

¹¹⁸ ŠTEVČEK, P. (1965): Byť mužom. *Kulturní tvorba*, č. 15, s. 12.

¹¹⁹ RAFAJ, O. (1965): Perličky v prózách Bohumila Hrabala. *Červený květ*, č. 7, s. 222–223.

¹²⁰ HRABAL, B. (1965): Na struně mezi kolíbkou a rakví. *Literární noviny*, č. 9, s. 4.

¹²¹ GRYM, P. (1965): Ostře sledované vlaky. *Lidová demokracie*, č. 208, s. 5.

¹²² CIGÁNEK, J. (1965): Hrabalovské reflexe. *Literární noviny*, č. 29, s. 5.

¹²³ ŠAFAŘÍKOVÁ, D. (1965): Poslední čas války. *Práce*, č. 129, s. 5.

základní prvek jejich tragiky. Tyto postavy jsou podle ní pilířem Hrabalovy celkové poetiky.

5.6 Surrealismus – realismus – romantismus

Na základě autorových vlastních prohlášení byl ihned po svém debutu zařazován na pole surrealismu, ačkoliv pro to nikdo z recenzentů neměl žádné validní důkazy pramenící z jeho textů. Nyní se začíná přisuzovaná inspirace surrealismem zpochybňovat, protože *Ostře sledované vlaky* jsou podle mnohých „čistým realismem“. Někteří tvrdí, že „bolo nezmyslom našepkávať nespútateľnému talentu akýsi aktualizovaný zákonník surrealizmu, alebo hľadať mu krstných otcov typu Joycea,“¹²⁴ jiní hledají způsob, jak spojit Hrabalovu proklamovanou inspiraci surrealismem s jeho reálnými texty, a tak nazývají jeho tvůrčí metodu „surrealismem zpola“: „[...] co čteme, je kreace, že její všední svět je neskutečný, že je to všednost ozvláštněná. Je to svět iluzivního splňování a katartického uvolnění. Také tím asi pábitelé souvisí se surrealismem. Je to surrealismus zpola, ano zcela zlidovělý.“¹²⁵

Bohumil Hrabal v únoru roku 1965 prohlásil, že mu učarovala naturalistická poetika Emila Zoly.¹²⁶ Mluvil tehdy hlavně o úloze spisovatele jako zapisovatele reálné lidské existence a vizi, že jednou možná budou moci umění dělat všichni. Důkazem, že Hrabalovy názory byly literárními kritiky recipovány, je následující úryvek:

„Hrabalov priestor skúsenosti a abstrakcie, to je hmatanie nových, tentoraz posuvných hraníc realizmu. Myslím, že tomu napomáha aj autorova teoreticky proklamovaná konfesia: figuruje v nej Zola a poetika naturalizmu: okrem toho ešte – ale to je už známe – Čechov, Babel, Hašek. Dôležitejšie je však, nazdávam sa, že sa v nej akcentuje funkcia tvorcu ako úloha zapisovateľa a strihača, ako aj to, že sa v nej autor korí človeku, 'který dovede dát víru, že ještě ne vše je ztraceno'. To je – podmiennečne a neurčito – optimizmus skutočnosti a dôkladná humanizácia novorealizmu, opierajúceho sa o nadvládu skutočnosti nad tvorivým človekom.“¹²⁷

¹²⁴ ŠTEVČEK, P. (1965): Byť mužom. *Kulturní tvorba*, č. 15, s. 12.

¹²⁵ SUCHOMEL, M. (1965): O potřebě mýtů. *Plamen*, č. 1, s. 66–72.

¹²⁶ HRABAL, B. (1965): Na struně mezi kolíbkou a rakví. *Literární noviny*, č. 9, s. 4.

¹²⁷ ŠTEVČEK, P. (1965): Byť mužom. *Kulturní tvorba*, č. 15, s. 12.

Dalším rysem realismu, který je v Hrabalově díle nově objeven, je také pevná kompozice textu, sice zdánlivě jednoduchá, po bližším prozkoumání však složitě strukturovaná. Za naturalismem pak stojí několik drastických obrazů vyskytujících se v nové próze. Hrabalovo dílo je však natolik prostoupeno nesourodostmi, že nabízí nekonečné množství protilehlých interpretací. Někteří recenzenti proto spatřují v jeho prózách obnovené prvky naivismu, protože „všecko se jakoby v dětském pohledu zdá být pozoruhodné, básnivé, úžasné.“¹²⁸

Z hlediska autorova vztahu ke svým postavám je možné zajít až do krajnosti a spatřovat u něj dokonce inspiraci dávným romantismem. Jaroslav Boček tak navazuje na prohlášení Števčekovo tvrzením, že Hrabal rozhodně není vyčerpán přiřazením k surrealismu, naturalismu, ani realismu. „Hrabal totiž své figury objektivně kreslí a zároveň se s nimi ztotožňuje. Vypráví o pábitelích a cítí se pábitelem. Jejich filosofie v úhrnu vyjadřuje jeho filosofii. Jejich klíč k naplnění života v odcizeném světě poetizuje a lyrizuje. Objektivní vidění určitých typů je mu prostředkem společenského gesta. Což je [...] zase postoj typicky romantický.“¹²⁹

5.7 Literární kritika versus běžný čtenář

V červenci roku 1965 byl v časopise *Knižní kultura* uveřejněn zvláštní útvar – výňatky z dopisů čtenářů autorovi.¹³⁰ Text dohromady poskládal sám Bohumil Hrabal z bohaté korespondence, která mu byla zaslána, tudíž je nutné počítat se skutečností, že se nemusí jednat o vzorek objektivní, ale poznamenaný autorovou intencí.

Již roku 1964 napsala Šafaříková ve své recenzi na knihu *Pábitelé*,¹³¹ že existuje pár věcí, které by běžnému čtenáři mohly na Bohumilu Hrabalovi vadit (a pravděpodobně i vadí), a proto je nutné se do něj nejprve pořádně začíst. Další zmínka o reálné recepci Bohumila Hrabala běžným čtenářem je v Kubáلكově recenzi z roku 1965: „[...] autor je stejně vášnivě čtenáři vyznáván jako zavrhován.“¹³² Oproti tomu však stojí časté poznámky o tom, že je Hrabal kritikou hned od svých počátků vytrvale

---

¹²⁸ KOŽMÍN, Z. (1965): Možnosti proti absurditě. *Plamen*, č. 8, s. 145–147.

¹²⁹ BOČEK, J. (1965): Hrabalův cyklus ve filmu. *Divadlo*, č. 10, s. 67–69.

¹³⁰ HRABAL, B. (1965): Můj portrét: Z dopisů čtenářů a pro čtenáře sestavil–. *Knižní kultura*, č. 7, s. 290–291.

¹³¹ ŠAFAŘÍKOVÁ, D. (1964): Pábitel české literatury. *Práce*, č. 120, s. 5.

¹³² KUBÁLEK, V. (1965): Ostře sledované vlaky. *Zemědělské noviny*, č. 70, s. 4.

chvalořečen a obdivován, dokonce snad že žádná čistě negativní recenze na jeho dílo neexistuje.¹³³ Je tedy pravděpodobné, že zde dochází k rozporu mezi literární kritikou a obyčejným čtenářem, otázkou však je, co by takový čtenář mohl Bohumilu Hrabalovi vytýkat. Zdrojem odpovědi může být právě Hrabalova koláž sestavená z korespondence jeho čtenářů.

Zásadní výtkou vůči textům Bohumila Hrabala je podle nich jeho nedostatečná výchovnost a špatný vliv na mládež. To pramení především z jazyka, kterým autor své texty píše – není omezen pouze na spisovnou češtinu, aktivně užívá i jiné varianty jazyka, jako například profesní slang, dialektismy či vulgarismy: „Vždyť všechny ty jeho tzv. lidové výrazy jsou žalovatelné, patří vlastně jednak na vyšetření neurologické, jednak mravnostní policii.“¹³⁴ Dále například rozvolněná kompozice textů může na čtenáře působit chaoticky a nepromyšleně: „Jednou si zapomněl jeden pacient [blázince] v čekárně sešit se zápisky, a protože jsme nevěděli, komu ten sešit patří, ponechal jsem si jej. Teď po přečtení Tanečních hodin velmi lituji, že jsem ten literární výtvar nezadal nakladatelství.“¹³⁵ Obzvláště po vydání *Ostře sledovaných vlaků* je pak Hrabalovi vytýkáno přílišné sexuální napětí a explicitní vyjádření erotických myšlenek. Právě otevřená erotika přítomná v Hrabalových dílech bude posléze diskutována v časopise *Český jazyk a literatura*, a to především po uveřejnění Menzelova filmu *Ostře sledované vlaky*.¹³⁶ V několika poznámkách čtenářů je také vyjádřen údiv nad tím, proč je Bohumil Hrabal literární kritikou tak vyzdvihován.

Mezi zásadní důvody, proč někteří čtenáři prózy Bohumila Hrabala obdivují, je jeho schopnost vyjádřit čisté lidství, a to ještě s humorným nádechem. Považují jej za spisovatele ryze českého, který rozumí naší národní povaze.

5.7 Shrnutí roku 1965

V nových dílech Bohumila Hrabala se neočekávala žádná zásadní změna, jelikož jeho předchozí texty byly v podstatě naprostou senzací. I přesto autor napsal prózu v kontextu jeho tvorby zcela výlučnou, jež byla v prvních měsících po uveřejnění

---

¹³³ Např. ŠTEVČEK, P. (1965): *Byť mužom. Kulturní tvorba*, č. 15, s. 12.

¹³⁴ HRABAL, B. (1965): *Můj portrét: Z dopisů čtenářů a pro čtenáře sestavil–. Knižní kultura*, č. 7, s. 290–291.

¹³⁵ Tamtéž.

¹³⁶ Rozbor této problematiky viz v následující kapitole.

vnímána veskrze pozitivně. Jediné výtky na knihu *Ostře sledované vlaky* pramenily z domnělé nekonstantnosti jeho tvoření, kritika nebyla na takovou proměnu připravená, proto nebylo jasné, jak má reagovat.

Dalším důvodem k odsouzení Hrabalovy nové knihy byly naturalisticky pojaté erotické motivy, které budou důkladněji diskutovány až v následujících letech. Celkově došlo k proměně původního vnímání Bohumila Hrabala jako zlidovělého surrealisty k pojetí spíše realisticko-naturalistickému. Vydáním *Ostře sledovaných vlaků* si Bohumil Hrabal získal čtenáře nové, některé ze starých čtenářů však naopak odradil svou otevřeností popisu.

6. Rok 1966

Bohumil Hrabal vydal na samém sklonku předchozího roku soubor povídek *Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet*. Sbíрка vyšla v nakladatelství Mladá fronta v rámci edice Boje, která měla být protiváhou upadající edice Život kolem nás nakladatelství Československý spisovatel. První měsíce roku 1966 byly poznamenány snahou ohromného množství recenzentů vyjádřit se k této opět šokující knize. Tohoto roku také začínají zaznívat první kritické hlasy na dílo Bohumila Hrabala, což souvisí především s vydáním jeho nové sbírky, ale také s dodatečným hodnocením *Ostře sledovaných vlaků* (a posléze i hodnocením stejnojmenného filmu).

V nevídaném nákladu (sto dva tisíc výtisků) vyšel zhruba v polovině roku výbor *Automat svět*, a to v nakladatelství Mladá fronta v rámci edice Máj. Výbor obsahuje některé sbírky Hrabalových prvních dvou povídkových souborů a také novelu *Taneční hodiny pro starší a pokročilé*, navíc je opatřen ilustracemi Jiřího Koláře a doslovem Emanuela Frynty.¹³⁷

V říjnu roku 1966 se konala premiéra filmu *Ostře sledované vlaky*. Film se stal naprostou senzací nejen v oblasti Československa, ale i ve světě, například na zahraničním festivalu v Mannheimu. Bohumil Hrabal i Jiří Menzel poskytují novinářům rozhovory o tom, jak probíhalo natáčení a jakým způsobem spolu konzultovali přetváření knižní podoby do podoby filmové.

6.1 Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet

V prosinci roku 1965 Bohumil Hrabal poprvé vydal knihu, která nebyla svorně obdivována celou oblastí české literární kritiky. Autor k souboru povídek opět připojil průvodní slovo, kde říká: „Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet, je konstatováním jisté situace, která se nazývá 'obdobím kultu osobnosti'. Mýlil by se každý, kdo by v téhle knížce hledal jen odsouzení a palec dolů.“¹³⁸ Kritika opět silně reflektuje autorův vlastní komentář k vydané sbírce a snaží se v něm hledat motivaci, proč byla tato kniha napsána, a zda je opravdu jen čistým „konstatováním“. Právě toto prohlášení totiž může

---

¹³⁷ FRYNTA, E. (1966): Náčrt základů Hrabalovy prózy. In: B Hrabal, *Automat svět*. Praha: Mladá fronta.

¹³⁸ Přebal knihy: HRABAL, B. (1965): *Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet*. Praha: Mladá fronta.

působit (a bohužel často působí) dojmem, že se Hrabal pokouší o objektivní popis doby a tehdejších lidí. Pokud recenzent jeho poznámku takto pochopí, je velmi pravděpodobné, že se Hrabalův pohled na dobu nebude krýt s recenzentovým pohledem, což je následně jádrem špatného hodnocení.

Nově začínají recenzenti také zmiňovat problematiku chronologie Hrabalových děl, popřípadě problém časového odstupu mezi vznikem a vydáním. Literární kritici jsou tak nuceni intenzivně přehodnocovat Hrabalova dříve uveřejněná díla, vznikají souhrnné studie o autorovi a jeho celkové tvorbě.

Odsudky knihy *Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet* (a zpětně i děl předchozích) se týkají několika oblastí: postavy a jejich prokreslenost, popřípadě plošnost, politická či společenská angažovanost Hrabalových děl, erotické a sexuální motivy, spojení komiky a tragiky. Velmi zajímavé je, že s uveřejněním prvního problematického díla začínají kritici vidět chyby i v dílech předešlých (především v *Ostře sledovaných vlacích*) a snaží se Hrabala směřovat spíše do polohy komické, ve které mu podle nich bylo evidentně příjemněji.

6.2 Postavy

Dosavadní Hrabalova tvorba byla podle kritiky postavená především na jeho neobvyklých postavách, které nazval pábiteli. „Pábitelé, u jejichž kořenů je J. Hausmann, ale třeba i Drdův Petr Sedmilhář a jejichž geneze míří daleko hlouběji do minula, se stali literárním typem, dokonce i pojmem lidské existence.“¹³⁹ Odjakživa byla oceňována Hrabalova schopnost dokonale vykreslit charaktery svých postav, a to na velmi malé ploše. Bohumil Hrabal se však nezastavil v tom vývojovém stadiu, které bylo recenzenty označeno za úspěšné, a posunul své postavy dále.

Stále jsou hrdiny jeho nových próz lidé na okraji společnosti, tentokrát jsou ale vyvrženi působením zásadních politických změn, které byly důsledkem dění padesátých let. Navíc jeho povídky už neobsahují pouze postavy pábitelské, ale také lidi, kteří měli co dočinění se zmíněnými politickými změnami. Tyto politické figurky Hrabal staví částečně do protikladu vůči svým pábitelům, přičemž ti navíc často pocházejí z prostředí intelektuálního. V tomto kontextu je mu některými kritiky vytýkáno, že

---

¹³⁹ RZOUNEK, V. (1966): Více báseň než pravda. *Kulturní tvorba*, č. 11, s. 12.

politické aktéry nepopisuje také prizmatem svého pábitelského vidění, nehledá v nich „perličku na dně“: „Jako by se bál, že by jim mohl porozumět, Hrabal si tyto 'antipábitelé' nepouští k tělu, nechce s nimi nic mít, až ostentativně se o ně nezajímá, ponechává je v jejich plakátové dvojrozměrnosti, [...] a tím se vlastně zřídka možnosti hlouběji proniknout do dramatu doby.“¹⁴⁰ Je mu vytýkáno, že rozlišuje lidi vyvržené dobou jako postavy vyloženě kladné, a ty charakterizuje podrobněji, a politické činitele jako postavy ploché, které jsou pro posunutí děje důležité, ale jejichž postatu není třeba blíže osvětlovat.

Důvod, proč se Hrabal uchyluje k takovému zacházení se svými postavami, je spatřován v jeho snaze o otevřenou kritiku poměrů padesátých let (ačkoliv on sám na přebalu knihy proklamuje opak). Důsledkem této jeho snahy je fakt, že „přes syrovost obrazu nejde v Hrabalových povídkách o naze bezprostřední dotyk se životem, ale o obraz narušený literární stylizací zcela neplebejské, vysoce intelektuální úrovně, dokonce programové, stylizací, jež není skutečnosti docela práva.“¹⁴¹

6.3 Angažovanost politická či společenská

Literární kritika se v hodnocení samotného tématu *Inzerátu na dům, ve kterém už nechci bydlet* dělí na 3 základní tábory:

1. Recenzenti, kteří lidsky odsuzují dobu padesátých let, hodnotí zvolené téma kladně. V přístupu k věci se s Hrabalem buď shodují v tom, že není nutné dobové události explicitně kritizovat, nebo jsou pro ně prózy *Inzerátu* naopak málo bojovné. Do této skupiny patří například Ladislav Slíva, který tvrdí, že Hrabal objektivně popisuje tehdejší dobu, „od přísné objektivity se odchyluje [...] jen místy k ironii, nikdy však nezachází až do karikatury, která by byla v těchto souvislostech příliš laciná.“¹⁴² Do této skupiny spadají i recenzenti, kteří nedbají autorova úvodního prohlášení, že mu jde o pouhé „konstatování jisté situace“ bez jakéhokoli hodnocení, a všímají si pouze toho, co vyplývá na povrch na základě samotného textu. Takovým se zdá velmi výrazný akcent

---

¹⁴⁰ BLAHYNKA, M. (1966): Hrabalova pátá. *Rudé právo*, č. 38, s. 2.

¹⁴¹ RZOUNEK, V. (1966): Více báseň než pravda. *Kulturní tvorba*, č. 11, s. 12.

¹⁴² SLÍVA, L. (1966): Boje vskutku bojovné. *Červený květ*, č. 9, s. 276–277.

tragický, do jehož jednotlivých bodů je „vkreslena křivka lidského utrpení, maximálního ponížení, zrelativizování všech hodnot, protihumanistické mašinérie.“¹⁴³

2. Na druhé straně stojí recenzenti, jimž je cizí stavět se kriticky k době předchozího desetiletí, i když Hrabalovy přednosti literární hodnotí jednoznačně pozitivně. Podle nich je mu příjemněji v pozicích, kde čerpá ze svých životních zkušeností (je pominuta skutečnost, že kniha *Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet* pramení z téhož) a popisuje všechny své postavy spíše lyricky a s pochopením. Hlavní zastávce tohoto názoru, Milan Blahynka,¹⁴⁴ se na základě hodnocení postav dostal do otevřeného konfliktu s Mojmírem Grygarem, který naopak vychází z prizmatu, že „*Inzerát na dům* není a nechce být rozbořem doby, který by měl platnost sociologické či ideologické studie.“¹⁴⁵

3. Zcela mimo tento základní konflikt stojí literární kritici, kteří Hrabalovu potenciální politickou angažovanost buď nekomentují, nebo pro ně není přítomnost či nepřítomnost této složky důležitá při hodnocení literární kvality díla.

Obecně lze říci, že častější negativní hlasy v recenzích k Hrabalovu *Inzerátu* pramení právě ze skutečnosti, že doba nepřeje politicky angažovaným dílům (nehledě na to, jakým směrem se tato angažovanost ubírá), mezi něž tento soubor próz jednoznačně patří, což je patrné už ze samotného názvu. Přesun k politicky ožehavým tématům může pro některé být také vzdálením se od obyčejného lidství, na které byly Hrabalovy prózy vždy zaměřené: „Přes syrovost obrazu nejde v Hrabalových povídkách o naze bezprostřední dotyk se životem, ale o obraz narušený literární stylizací [...]“¹⁴⁶

6.4 Surrealismus

První zmínka o Hrabalovi jako o surrealistovi vycházela od něho samého a literární recenzenti přijímali toto tvrzení bez výtek, ale i bez jakéhokoli podložení na základě jeho textů. Po vydání *Ostře sledovaných vlaků* začal být Hrabal zařazován spíše do

---

¹⁴³ ZÍTKOVÁ, I. (1966): Bohumil Hrabal přichází s novou knihou. *Nové knihy*, č. 1/3, s. 1.

¹⁴⁴ Více o jeho kritice postav *Inzerátu na dům, ve kterém už nechci bydlet* v předchozí části této kapitoly, nazvané *Postavy*.

¹⁴⁵ GRYGAR, M. (1966): O perličce, „pořadatelích“ a všeobecném prozření. *Orientace*, č. 1, s. 61.

¹⁴⁶ RZOUNEK, V. (1966): Více báseň než pravda. *Kulturní tvorba*, č. 11, s. 12.

sekce realistů a naturalistů, avšak s vydáním *Inzerátu na dům, ve kterém už nechci bydlet* dochází k dalšímu obratu.

Oleg Sus nazývá Hrabalův nový tvůrčí styl „obnažením metody“.¹⁴⁷ Poprvé totiž není kompoziční princip jeho povídek jakkoli skryt, využívá viditelnou metodu montáže, která spočívá v prolínání dvou paralelních příběhů formou střihů. Už v hodnoceních *Ostře sledovaných vlaků* byla kritizována snaha o spojení dvou odlišných vyprávění, ačkoliv tam nebyl výsledný „šev“ tak výrazný, a ve chvíli, kdy se Bohumil Hrabal rozhodne tuto techniku dovést do extrému, literární kritika to hodnotí spíše negativně.

S definitivním potvrzením Hrabala jako surrealisty přichází také velmi zvláštní přiznání kritiků, že o něm takto mluvili již dříve, ačkoliv pro to neměli žádný pevný důkaz v Hrabalově tvorbě: „Jiný mýtus rozšířil sám autor: mýtus o své oddanosti surrealismu a jiným módám. Vyvrací jej sama jeho tvorba a zachránit by jej mohl asi jen výprodej i spodních šuplat psacího stolu [...].“¹⁴⁸ Začíná se tedy hovořit o „Hrabalově takzvaném surrealismu“ v různých podobách.

Díky viditelné metodě montáže je Hrabalovi znovu přiznán status surrealisty, tentokrát dokonce podložený jeho literární tvorbou. Přispělo k tomu také první uveřejnění jedné z Hrabalových básní, *Bambino si Praga*.¹⁴⁹ Kritika je v hodnocení tohoto díla poměrně jednotná, ačkoliv bylo napsáno jen velmi málo recenzí zaměřených pouze na *Bambino di Praga*, v recenzích a rozborech jiných Hrabalových děl jsou velmi časté zmínky o tomto „důkazu, že i mistr tesař se někdy utne“.

Nutno dodat, že uveřejnění této básně otevřelo literární kritice mnoho nových témat k rozboru či zamyšlení: například chronologie vydání a vzniku Hrabalových děl, již zmíněné prvky surrealismu, které jsou zde opravdu výrazné, změny hodnocení a popisu Hrabalových děl, a to i se zpětnou platností. Čím více se o Hrabalovi dobová kritika i čtenáři dozvídají (čili čím více svých prací se on sám rozhodne vytáhnout ze zásuvky stolu a uveřejnit), tím komplexnější je pohled na jeho dílo jako celek, což nutně vyžaduje po jeho hodnotitelích přizpůsobivost a připravenost neustále přehodnocovat své názory. V roce 1966 už lze tedy o Hrabalovi říct: „Jestliže např. Hrabal často mluví

¹⁴⁷ SUS, O. (1966): Obnažení metody. *Host do domu*, č. 3, s. 28–30.

¹⁴⁸ DOSTÁL, V. (1966): Hrabal lyrický a tendenční. *Impuls*, č. 5, s. 345–347.

¹⁴⁹ HRABAL, B. (1965): Bambino si Praga. *Tvář*, č. 9.

o Bretonovi, o jeho Nadje, o surrealismu atd., Bambino si Praga napovídá, že nikoli neprávem: v básni jsou místa, která tento vliv výrazně identifikují, i když je v nich viditelná snaha tyto impulsy dále rozvíjet.¹⁵⁰

6.5 Obnažení metody

Postupem roku 1966 je stále více kritizována zvolená formální výstavba povídek *Inzerátu na dům, ve kterém už nechci bydlet* – montáž. Část literárních recenzentů tvrdí, že určitý typ montáže či koláže byl u Hrabala přítomen vždy, byl však rafinovaně skryt, tudíž paradoxy a protiklady nevystupovaly na povrch tak výrazně, jako je tomu v jeho nejnovějším povídkovém souboru.

„Zpod jednotlivých součástí Hrabalovy prózy se tu totiž zvedá holá konstrukce a vydává všechna tajemství svého sestrojení. Dvě dějová pásma, každé o dvou základních figurkách, rozdělené úlohy, symbolika tří soch, dokreslující scénérie, anekdotické výjevy, gagy a typická spoluhra věcí [...]. Pod celou touto umělou literární aparaturou zaniká i pravdivá hořkost vtipného (i když také jen publicistického) kontrastu bourané sochy Stalinovy a současně opravované sochy svatého Tadeáše na protějším vltavském břehu. A závěrečné symbolické gesto zedníka, který se s podobnými kontrasty neuměl vyrovnat a nejrady by se vrhl s kostela po hlavě mezi navezený sběr, působí už jen a jen teatrálně.“¹⁵¹

6.6 Neostrukturalismus

Celkově je patrný čím dál větší zájem o formální stránku Hrabalových próz, což je patrně způsobeno opětovným návratem strukturalismu, popřípadě formalismu (v kontextu šedesátých let se hovoří o takzvaném neostrukturalismu). Hrabalův způsob psaní je podle takových význačným specifickým užitím metody ozvláštňení,¹⁵² která měla nejprve jádro v jeho kuriózních postavách, v pozdějších dílech pak ve formálních experimentech (především *Ostře sledované vlaky* a *Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet*).

¹⁵⁰ KOSTROUN, K. (1966): Verše Bohumila Hrabala Bambino si Praga. *Plamen*, č. 2, s. 166.

¹⁵¹ DOSTÁL, V. (1966): Hrabal lyrický a tendenční. *Impuls*, č. 5, s. 345–347.

¹⁵² Např. CHVATÍK, K. (1966): Poznámky k nové české próze: Českou prózu posledních let stojí opět za to číst. *Orientace*, č. 6, s. 18–23.

Princip montáže, viditelný nejvýrazněji v *Inzerátu*, Hrabalovi umožňuje střídat úhly pohledu na zvláštní postavy a situace jeho próz, což vyžaduje i aktivní účast čtenáře na vytváření výsledného dojmu. Neostrukturalisté často kladně hodnotí právě vývoj Hrabalových hrdinů, protože tím autor čtenáře vytrhuje z jejich obvyklých situací a ruší jejich automatismus: „Proto Hrabala tak přitahují kuriózní situace, kdy je člověk konfrontován s nevlastním osudem, s prostředím, údělem nebo dobou, do nichž se dostal jaksi nenáležetě, mimo vlastní volbu a vůli, proto ho přitahují lidé, kteří prodělali nějaký vnější nebo vnitřní otřes, lidé poslední nějakou silnou vášní nebo touhou, jakkoliv pokleslou nebo zdeformovanou.“¹⁵³

Zároveň montážní metoda umožňuje naznačení hlubších souvislostí a zdůraznění tradičního hrabalovského rozprostření mezi absolutními protiklady. Metoda koláže pak navíc „plní roli retardace, neboť přerušování dějového toku narušuje vypravěčský rytmus, dovoluje pouze rozběh, ne však trvání.“¹⁵⁴ Pro neostrukturalisty tak Hrabalovy prózy znamenají dokonale rozmanitou platformu pro nejrůznější formální analýzy.

6.7 Erotické motivy

Ihned po vydání novely *Ostře sledované vlaky* se započala diskuze o vhodnosti erotických motivů v současné literatuře. Po uveřejnění stejnojmenného filmu vzrostla potřeba vyjádřit se k tomuto tématu, protože erotické scény tak byly mládeži rázem ještě přístupnější. Prvním ostře kritickým hlasem byl článek Radka Šťastného v časopise *Český jazyk a literatura*.¹⁵⁵ Autor nazval svůj článek *Etika v literární výchově*, ačkoliv se v něm nezaměřil na všechny aspekty etiky, ale pouze na etiku sexuální. Porovnával Hrabalovy *Ostře sledované vlaky* s novelou Jana Otčenáška *Romeo, Julie a tma*.¹⁵⁶ Hrabal z tohoto srovnání vychází jako „neofreudista“, podle něhož je veškeré lidské směřování řízeno sexuálními pudy (to je obzvláště patrné ze závěrečného komentáře ke smrti Miloše Hrmy, že „byl určen pro jinačí smrt“), a čistý naturalista, který je podle Šťastného moc otevřený a zbytečně explicitní.

---

¹⁵³ CHVATÍK, K. (1966): Poznámky k nové české próze: Českou prózu posledních let stojí opět za to číst. *Orientace*, č. 6, s. 18–23.

¹⁵⁴ ALAN, J. (1966): Na okraj prózy Bohumila Hrabala. *Plamen*, č. 10, s. 22–27.

¹⁵⁵ ŠŤASTNÝ, R. (1966): Etika v literární výchově. *Český jazyk a literatura*, č. 9, s. 400–410.

¹⁵⁶ OTČENÁŠEK, J. (1958): *Romeo, Julie a tma*. Praha: Československý spisovatel.

Pro tuto diplomovou práci je důležité tvrzení následující: „Soustředme se nejprve na dílo autora [Bohumila Hrabala], který sice není v osnovách, avšak už delší dobu patří jeho knížky k 'ostře sledované' literatuře v individuální četbě žáků.“¹⁵⁷ Zájem mládeže o prózu Bohumila Hrabala ho tak posunul na velmi významnou pozici a způsobil, že bude sexuální aspekt jeho děl diskutován v pedagogické literatuře po celý rok 1966 i rok následující.

Radko Šťastný je zastáncem názoru, že ne vše musí být vyjádřeno naplno a něco může být ponecháno pouhým představám, čímž by Hrabal dosáhl ještě většího emocionálního účinku. Na tento článek navazují nejenom hlasy kritické (většinou z řad literárních teoretiků a kritiků),¹⁵⁸ ale také hlasy dalších představitelů pedagogů, kteří názor Šťastného podporují, ačkoliv často nesouhlasí s jeho metodologickou základnou.¹⁵⁹

Článek *Etika v literární výchově* měl však jeden velmi důležitý následek: rozpoutal plodnou debatu o potřebě dosažení samostatnosti literatury, která má být osvobozená od jakýchkoli cizích vlivů. To má za následek také kritiku negativního hodnocení potenciální politické angažovanosti Hrabalových děl, jež nemá být měřítkem pro stanovení literární hodnoty díla.

6.8 Automat svět

V průběhu roku 1966 docházelo k prolínání negativních i pozitivních kritik zcela nového díla *Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet* se striktně pozitivními recenzemi výboru znovuobnovených próz *Automat svět*. Převládá názor, že Bohumil Hrabal už svá pábitelská léta překonal, posunul se dál, avšak obliba jeho prvních povídek neustále přetrvává. „V tomto smyslu výbor *Automat svět* uzavírá jistou etapu. Nepatří však minulosti. Nabízí hodnoty, pro které je dobré Hrabalovu knihu číst.“¹⁶⁰

V případech, kdy je shledán závěr nějaké etapy, zdá se být nutné definitivně zhodnotit tuto dobu minulou. V tomto ohledu se na Hrabala začíná hledět jako na spisovatele, který vzdělal české literární publikum tím, že je naučil nově vnímat a nově

---

¹⁵⁷ ŠŤASTNÝ, R. (1966): *Etika v literární výchově. Český jazyk a literatura*, č. 9, s. 400–410.

¹⁵⁸ Např. MAYER, V. (1966): *Primum vivere, deinde philosophari. Host do domu*, č. 7, s. 84–85.

¹⁵⁹ Např. MAZÁČ, J. (1966): *Etika v literární výchově. Český jazyk a literatura*, č. 3, s. 121–122.

¹⁶⁰ SKLENÁŘOVÁ, A. (1966): *K zbláznění krásný svět. Kulturní tvorba*, č. 45, s. 12.

nahlížet na svět: „Je to právě onen výraz, který posunul chápání a cítění čtenářů – i jeho nejzavilejších odpůrců – někam dál, za hranici toho, co bylo do této doby považováno za umělecky a literárně únosné.“¹⁶¹

Recenzenti se však nemohou ubránit nahlížení na „staré“ dílo novou optikou, tedy s vědomím, že Bohumil Hrabal není pouze zapisovatelem komických a patetických příběhů o pábitelích, jakým se prve zdál být. V prózách jsou rázem spatřovány dvě roviny – povrchová a filosofická: „Hrabal není jen vypravěčem zábavných příběhů, každá z jeho povídek má jakýsi druhý významový plán, svůj filosofický podtext. Za každou proteskní situací, za absurdnostmi, paradoxy a provokacemi vždy číhá neodbytná otázka: Čemu se vlastně směješ?“¹⁶²

V tomto ohledu je hodnocení výboru Automat svět zcela jednotné, kritici se však neshodují na tom, jaký názor mají mít na kresby Jiřího Koláře, nově připojené k povídkám. Jedni v nich vidí přínosné dokreslení Hrabalova světa, kde je „skutečnost rozdrobena do mozaiky barevných detailů“,¹⁶³ jiní zase tvrdí, že „ilustrace Jiřího Koláře přenášejí autorův svět až příliš jednostranně do secesní minulosti, aniž mají sílu vyvolat v představách kontakty s dneškem.“¹⁶⁴

6.9 Vývoj recepce Bohumila Hrabala

Jelikož od debutu Bohumila Hrabala uplynuly už tři roky, navíc dokázal za tak krátkou dobu vydat celých pět nových děl, začínají literární kritici popisovat vývoj hodnocení jeho próz čtenářstvem. Shodují se na tom, že Hrabal vnesl do české literatury nový svěží vítr a možná právě proto se stal autorem vnímaným velmi rozporuplně: „Pro jedny urážející, pobuřující vetřelec, pro druhé kuriozita, pro třetí naopak spasitel.“¹⁶⁵

Ačkoliv už s vydáním novely *Ostře sledované vlaky* přibyly v recenzích negativně hodnotící hlasy, až po uveřejnění jeho nejnovější sbírky povídek *Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet* dochází ke kritice velmi přiosřené. Po zkušenosti roku 1966 se tedy pohled na předešlého roku vydanou novelu zázračně proměňuje: „Teprve

---

¹⁶¹ ZÍTKOVÁ, I. (1966): Automat svět. *Nové knihy*, č. 21, s. 1.

¹⁶² SKLENÁŘOVÁ, A. (1966): K zbláznění krásný svět. *Kulturní tvorba*, č. 45, s. 12.

¹⁶³ Tamtéž.

¹⁶⁴ POHORSKÝ, M. (1966): Automat svět. *Večerní Praha*, č. 270, s. 3.

¹⁶⁵ BROUSEK, A. (1966): Ostře sledovaný Hrabal. *Divadlo*, č. 5, s. 49–60.

čtvrtá Hrabalova knížka, *Ostře sledované vlaky*, signalizovala jistý pevný bod v chaosu kolem Hrabala. Teprve nad ní si podali ruce dosavadní odpůrci i příznivci.¹⁶⁶ Tato skutečnost by mohla mít hned několik důvodů: nebývalý úspěch filmu *Ostře sledované vlaky* natočeného podle stejnojmenné literární předlohy, následné vydání rozporuplného povídkového souboru *Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet* či uveřejnění spíše negativně hodnocené básně *Bambino di Praga*.

6.10 Shrnutí roku 1966

V díle *Ostře sledované vlaky* a ještě výrazněji pak v díle *Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet* byl zaznamenán přesun těžiště od postav k formální stránce Hrabalových próz, což kritika začala záhy reflektovat. Tento posun je hodnocen spíše negativně, přestože formální výstavba povídek je charakterizována jako promyšlená a zdařilá.

Stejně tak je patrný posun zaměření Hrabalových próz na otázky obecně společenské a politické, který recenzenti nehodnotí kladně. Politická angažovanost děl je v této době spíše nevíтанá, protože autor v takové chvíli musí nutně narazit na subjektivní názor každého ze svých čtenářů, a absolutní shoda hledisek autora a recipienta je pak velmi nepravděpodobná.

Na druhou stranu dochází roku 1966 k vydání výboru próz prvních dvou let autorova literárního působení pod názvem *Automat svět*, u kterého je předpokládán (a také potvrzen) silný zájem čtenářského publika (důkazem je nebývale vysoký počet výtisků).

---

¹⁶⁶ BROUSEK, A. (1966): *Ostře sledovaný Hrabal*. *Divadlo*, č. 5, s. 49–60.

7. Rok 1967

S premiérou filmu *Ostře sledované vlaky* přibylo Bohumilu Hrabalovi mnoho dalších povinností. Noviny a časopisy se předhánějí v tom, kdo uveřejní více rozhovorů se slavným autorem knihy, Bohumil Hrabal přispívá aktivně do novinových anket, účastní se besed a podobně. Jeho kontakt se čtenářem je stále intenzivnější.

Nakladatelství Mladá fronta přišlo s novým záměrem vytvořit sérii výborů z české prózy, které uspořádají současní čeští spisovatelé. Bohumil Hrabal byl prvním osloveným a nakonec vyšla publikace *Bohumil Hrabal uvádí...*,¹⁶⁷ kterou opatřil doslovem. Kniha neměla velkého ohlasu u literárních recenzentů (samozřejmě už kvůli samotnému konceptu), byla však vydána v poměrně vysokém nákladu 26 tisíc výtisků.

Na konci roku 1967 vychází také kniha *Toto město je ve společné péči obyvatel*,¹⁶⁸ jejíž ohlas bude předmětem rozboru v následující kapitole.

7.1 Diskuze o etice

Předešlé dva roky byly poznamenány velmi aktivní debatou o erotických a sexuálních motivech v díle *Ostře sledované vlaky*. Jak už bylo řečeno v předchozí kapitole, s uveřejněním Menzelova filmu tato potřeba ještě vzrostla, protože se problematické scény staly přístupnější. Roku 1967 se však vyznění jednotlivých příspěvků oproti předchozím letům značně proměňuje. Čím dál častěji dochází k porovnávání literární předlohy a filmové verze s podrobným rozбором zásadních scén a srovnáním literárních hrdinů s filmovými.¹⁶⁹ Z této komparace bohužel nevychází Bohumil Hrabal zcela úspěšně.

Příspěvatelé do diskuze o etice se dělí do dvou sekcí, které je možno pojmenovat jako skupiny „novátorská“ a „zpátečnická“. Téměř veškeré příspěvky uveřejněné v časopise *Český jazyk a literatura* jsou reprezentativními ukázkami hodnotových představ, jež pramení v padesátých letech dvacátého století, které přinesly nové nastavení měřítek k posuzování literatury. Někteří ze zastánců tohoto názoru dokonce

---

¹⁶⁷ HRABAL, B. (1967): *Bohumil Hrabal uvádí...* Praha: Mladá fronta.

¹⁶⁸ HRABAL, B. (1967): *Toto město je ve společné péči obyvatel*. Praha: Československý spisovatel.

¹⁶⁹ K tomuto srovnání nedochází pouze v rámci zmíněné diskuze, ale samozřejmě také v periodických zabývajících se filmovým a divadelním uměním. Výsledky, které jsou vyčteny dále, se však týkají výhradně příspěvků uveřejněných v rámci diskuze o etice.

veřejně prohlašují údiv nad tím, že cenzura dovolila uveřejnit dílo *Ostře sledované vlaky* v této podobě.¹⁷⁰ Pojmenování jednotlivých postav díla mající kořeny v „oblasti sexuální“ pak podle takových ukazuje, že „sexus vše ovládá a že stojí ve středu autorovy pozornosti; sebemorálnější čin hrdiny musí v tomto celkovém dojmu působit jako nedůležitý přílepek, který má zachraňovat ideovou hodnotu knihy.“¹⁷¹ Z tohoto tvrzení vyplývá, že erotické motivy vystoupily do popředí novely a zastínily zcela veškeré další prvky díla *Ostře sledované vlaky*. Z hlediska recepce by bylo jistě velmi zajímavé prozkoumat, jestli je nevidaný úspěch u mladých čtenářů zapříčiněn právě výskytem těchto motivů (jak to líčí většina autorů v periodiku *Český jazyk a literatura*) či vysokou estetickou hodnotou díla. K dispozici však máme však bohužel jen zmínky o jeho oblibě typu: „Ve škole není tento autor [Bohumil Hrabal] často jmenován, a když, tedy spíš z lavic.“¹⁷²

Proti těmto pedagogickým textům stojí příspěvky v literárněvědných periodících, jako například *Host do domu*, *Impuls* nebo *Literární noviny*, které se zaměřují v polemice s výše zmíněnými především na estetickou hodnotu díla. Erotické motivy podle nich nejsou v díle na závadu, a to ani v případě, že je u knihy předpokládána recepce mládeží. Samotná existence debaty však nasvědčuje tomu, že Bohumil Hrabal byl velmi kontroverzním a velmi diskutovaným autorem, jehož činnost byla intenzivně reflektována.

7.2 Filmové zpracování *Ostře sledovaných vlaků*

„Po velkém úspěchu filmového přepisu *Ostře sledovaných vlaků* na loňském festivalu v Mannheimu v NSR a současném úspěchu tohoto filmu u nás popularita Bohumila Hrabala neobyčejně stoupla.“¹⁷³

Při hodnocení povídkového filmu *Perličky na dně* bývala měřítkem úspěchu schopnost režisérů co nejvíce se vcítit do próz Bohumila Hrabala a co nejpřesněji napodobit jejich atmosféru a celkové vyznění. U *Ostře sledovaných vlaků* se autoři

---

¹⁷⁰ R. (1967): Ještě o nemravné literatuře. *Literární noviny*, č. 36, s. 4.

¹⁷¹ SPAL, J. (1967): Morálka a literatura. *Český jazyk a literatura*, č. 6, s. 265–269.

¹⁷² BOBEK, J. (1967): Literatura a film. *Český jazyk a literatura*, č. 9, s. 401–406.

¹⁷³ Tamtéž.

recenzí zaměřují spíše na to, co osobitého vnesl Jiří Menzel do svého zpracování literární předlohy.

Novela *Ostře sledované vlaky* byla hodnocena mírně rozporuplně, v roce 1967 se o ní hovoří jako o knížce, „kterou jedni milují z jeho [Hrabalových] próz nejvíce a o níž druzí zase tvrdí, že se tu div nezpronevěřil svému talentu.“¹⁷⁴ Kvůli tomuto zásadnímu rozporu v hodnocení novely se při posuzování filmu hledí převážně na to, jak dokázal Jiří Menzel některé problematické aspekty díla vyrovnat. V tomto ohledu je film *Ostře sledované vlaky* hodnocen velmi kladně, po jeho zhlédnutí se sloučili zastánci i odpůrci novely do jedné obdivné skupiny. Z tohoto srovnání bohužel vychází Bohumil Hrabal velmi negativně, začíná se upozorňovat čím dál více na rozličné problematické aspekty jeho díla, jako je například chronologie vyprávění či slučování protikladů. Jedná se o prvky, které jsou běžně v literárních dílech hodnoceny jako experimentální a vítané, avšak v porovnání s filmem působí velmi chaoticky.

V jistém ohledu se protíná debata o filmovém zpracování díla s již zmíněnou debatou o etice, což je samozřejmým následkem vysoké recepce *Ostře sledovaných vlaků*. Reprezentativním představitelem většiny autorů, zaměřujících se na erotické motivy v obou dílech, je Jaroslav Bobek, který se pokusil vytvořit jakýsi návod pro pedagogy, podle kterého by měli ve výuce přistupovat k rozboru díla *Ostře sledované vlaky*. Ten tvrdí, že „filmová verze *Ostře sledovaných vlaků* může přinést pedagogu jakési ulehčení a zbaví ho takřka starostí, které mu způsobila novela.“¹⁷⁵ Tato poznámka se týká především zmíněných problematických scén, které mnozí z přispěvatelů k debatě o etice hodnotí jako obscénní, snad dokonce pornografické (scéna „razítkování“, milostné zápletky na kanapi pana přednosta ad.). Proti Hrabalovu naturalismu stojí Menzelova schopnost zromantizovat dané pasáže: „Velkou zásluhu jeho vidím především v tom, že zjemnil onu inkriminovanou obscénnost, aniž porušil komičnost těchto scén, jak ukazují časté výbuchy smíchu při nich, vypráví s taktem, takže nepohoršuje. Jeho postavy vycházejí ve filmu mnohem sympatičtější než v novele a získávají si srdce diváka.“¹⁷⁶

Po premiéře filmu *Ostře sledované vlaky* se velmi pravděpodobně proměnil pohled na Bohumila Hrabala, a to spíše směrem k negativnímu. I přesto mu však

---

¹⁷⁴ LIEHM, A. J. (1967): Žádný strach o Jiřího Menzela. *Film a doba*, č. 1, s. 12–18.

¹⁷⁵ BOBEK, J. (1967): Literatura a film. *Český jazyk a literatura*, č. 9, s. 401–406.

¹⁷⁶ Tamtéž.

filmové zpracování jeho novely zajistilo prestiž a upevnilo jeho pozici mezi současnými autory literatury.

7.3 Bohumil Hrabal uvádí...

Záměr nakladatelství Mladá fronta uspořádat výběry z české prózy podle preference jednotlivých současných spisovatelů je hodnocen velmi pozitivně. Nabízí spisovatelům možnost „vyznat se ještě jinak než obvyklými způsoby ze svých zálib, lásek, obdivu, říci něco o zdrojích, z nichž čerpal, poskytnout mu prostor, aby sám sebe charakterizoval a pokusil se zařadit.“¹⁷⁷ Z hlediska literární kritiky by takový soubor měl recenzentům nabízet široké pole pro srovnání próz uveřejněných v daném výboru s díly autora, který výbor uspořádal.

Jedním z mála recenzentů (ne-li jediným), kdo se o takovou komparaci pokusil, byl Miloš Pohorský,¹⁷⁸ který ale (jako už tradičně) vychází ve svém rozboru především z Hrabalova doslovu k výboru próz spíše než ze svých vlastních úvah. Za hlavní společný rys všech zvolených autorů s Bohumilem Hrabalem považuje „smysl pro kuriózní situaci“,¹⁷⁹ schopnost pojit komiku s tragikou. Ta má v české literatuře hluboké kořeny, proto by mohla být jádrem okamžitého úspěchu Hrabalových próz. Právě typickými tragikomickými motivy totiž Bohumil Hrabal navazuje na linii tradičních velkých děl, což má společné například s Karlem Poláčkem.¹⁸⁰

Z hlediska ohlasu Bohumila Hrabala v kultuře šedesátých let je důležitá zmínka Františka Benharta, který vyjádřil svůj údiv nad vysokým nákladem knihy *Bohumil Hrabal uvádí...*, a to především „vzhledem k pokusnému charakteru knihy.“¹⁸¹ Píše, že ho počet výtisků (dvacet šest tisíc) nejprve zarazil, „i když v tomto případě jistě prodává jméno samo.“¹⁸²

---

¹⁷⁷ ZÍTKOVÁ, I. (1967): Čítanka Bohumila Hrabala. *Nové knihy*, č. 41, s. 1.

¹⁷⁸ POHORSKÝ, M. (1967): Bohumil Hrabal uvádí...*Impuls*, č. 10, s. 780.

¹⁷⁹ Tamtéž.

¹⁸⁰ KOCOUREK, V. (1967): Karel Poláček, proměny a hodnoty. *Plamen*, č. 9, s. 68–75.

¹⁸¹ BENHART, F. (1967): Bohumil Hrabal uvádí...*Plamen*, č. 12, s. 128.

¹⁸² Tamtéž.

7.4 Shrnutí roku 1967

Roku 1967 vrcholí boje mezi „novátorskými“ a „zpátečnickými“ přístupy k literatuře, což se projevuje především v hodnocení erotických motivů v literárních dílech. Bohumil Hrabal z těchto bojovných diskuzí vychází jako experimentální autor, jehož někteří vítají, jiní zase striktně odsuzují.

Další proměnu obrazu Bohumila Hrabala způsobilo srovnání s filmovou adaptací jeho novely *Ostře sledované vlaky*, ve které se Jiřímu Menzelovi podařilo zastříti některé problematické aspekty vytýkané literární předloze. Úspěšný film *Ostře sledované vlaky* však Bohumilu Hrabalovi zajistil věhlas nejen v tehdejší Československu, ale také ve světě. Uvádí se, že je jedním z nejčastěji překládaných československých autorů do různých světových jazyků.¹⁸³ Vzhledem k opětovnému vydávání jeho knih je možné uvažovat o tom, že neúspěch u recenzentů není přímo úměrný s nebývalým úspěchem u dobových čtenářů.

---

¹⁸³ Např. ZÍTKOVÁ, I. (1967): Na okraj druhého vydání Hrabalova Inzerátu. *Nové knihy*, č. 18, s. 1.

8. Rok 1968

Předešlý rok se zdá být ve vývoji Bohumila Hrabala dobou částečné tvůrčí krize. Stejně to vnímají i někteří recenzenti. Proto s nadšením vítají Hrabalovu novou knihu *Toto město je ve společné péči obyvatel*, jež vyšla na sklonku roku 1967, i když se nejedná o tvorbu původní (knihy je spíše koláží různých nashromážděných textů). Hned v březnu 1968 pak vychází soubor próz *Morytáty a legendy*,¹⁸⁴ který se okamžitě stává naprostou senzací.

Tohoto roku dochází k závažným politickým, společenským i kulturním změnám, které Bohumil Hrabal nadšeně komentuje v tisku. Jeho extatická prohlášení o nově nabyté svobodě a otevřenosti světu budou (mimo jiné) důvodem pro pozdější omezenou možnost publikování.

Recenzenti si po vydání Hrabalových dvou nových děl intenzivněji uvědomují problematiku chronologie jejich uveřejňování. Zdá se, jako by až nyní pochopili pravou osobnost Bohumila Hrabala, takže se v recenzích nezabývají jenom samotnými aktuálními díly, ale zařazují je do celkového charakteru jeho tvorby a přehodnocují (opět) své názory.

Po úspěchu filmu *Ostře sledované vlaky*, a obzvláště pak po získání ceny Americké filmové akademie za nejlepší zahraniční film roku 1967, se Bohumil Hrabal stává významnou československou celebritou. Od prvního vydání novely však uplynulo už několik let, takže nejsou uveřejňovány nové rozbory, po autorovi se žádají spíše jeho komentáře a vyjádření k úspěšnosti filmu.

8.1 Toto město je ve společné péči obyvatel

Knihy Bohumila Hrabala a Miroslava Peterky byla dobovými recipienty přivítána s nadšením. Podle mnohých plně zapadá do kontextu celkového Hrabalova díla a spolu s výběrem *Bohumil Hrabal uvádí...* vytváří základní dvojici průvodců po jeho tvorbě. Samotný název ukazuje, že se recenzenti budou Hrabala pokoušet zařadit do kontextu pražské literatury, definitivní dovršení těchto snah přijde však později, po vydání *Morytátů a legend*.

---

¹⁸⁴ HRABAL, B. (1968): *Morytáty a legendy*. Praha: Československý spisovatel.

Bohumil Hrabal získal díky svým posledním literárním projevům status experimentátora, který je dokonalým reprezentantem moderní československé i světové prózy. Očekává se od něj, že bude hledat stále nové postupy, jak zapůsobit na čtenáře a jak se realizovat v literární tvorbě. „Vždyť všechny jeho dosavadní knížky předvádějí právě tuto vlastnost – totiž vyjádřit nově myšlenky v rovině předjímaných potřeb (i povinností) budoucí přítomnosti.“¹⁸⁵

Nově je u něj reflektována snaha po odhalení pravdy (jakkoli tragické) v každodennosti všedního života. Cestou k odhalení této pravé skutečnosti mu je již zmiňované slučování protikladných substancí formou koláží a montáží a právě kniha *Toto město je ve společné péči obyvatel* dokonale odhaluje jeho dosavadní způsob práce, jeho metodu, a pohled na svět: „Poodkryvá v holé, syrové podobě něco z logiky jeho prozaického stylu.“¹⁸⁶ Touto snahou ještě lépe zapadá do nového vyústění linie surrealismu, který nachází krásu a estetično v běžné realitě. Bohumilu Hrabalovi se tak otevírá cesta do světového literárního kontextu: „Nechtěná, nehledaná, bezděčná, nalezená 'poezie' (druhově však všechno, od prózy po životopisy...): dnes dělá kariéru od USA po tuzemí, provázejíc jaksi vlnu zájmu o naivní malířství, jsou však původem přece jinak založena (nedělají ji jenom – naivové).“¹⁸⁷

Surrealismus Hrabalův byl dříve hodnocen různě – jako zastaralý, zlidovělý, nedokonalý. Nyní je naopak vidět, že historické a lidové prameny jeho děl přinášejí novou, moderní podobu surrealismu, která zapadá do světového kontextu (i když americká Found Poetry je trochu jiného druhu) a hlavně pokračuje v linii příznačné poezie české, především pražské. „Avantgardistická poetika vyšla do ulic, na periférii: skopulovala sakrální s profánním, vysoké s nízkým, z krásna vytvořila hybrid (původu nejméně romantického!) 'oškliva' a 'bizarna', stala se populistickou, městsky 'folklórní'.“¹⁸⁸

Knihy *Toto město je ve společné péči obyvatel* může být považována za přípravnou půdu pro jeho dílo následující, *Morytáty a legendy*, po jehož vydání se veškeré uvažování o něm začne ubírat zcela novým směrem.

---

¹⁸⁵ ČERVENKA, J. (1968): O tom, jak knížka.... *Kulturní noviny*, č. 11, s. 5.

¹⁸⁶ POHORSKÝ, M. (1968): Bohumil Hrabal, Miroslav Peterka: *Toto město je ve společné péči obyvatel*. *Impuls*, č. 6, s. 439–440.

¹⁸⁷ SUS, O. (1968): 13 řádků Olega Suse. *Host do domu*, č. 4, s. 78–79.

¹⁸⁸ SUS, O. (1968): V ohromném pražském prostěradle poezie nalezená. *Dialog*, č. 10, s. 45.

8.2 Morytáty a legendy

Bohumil Hrabal vstoupil do dějin literatury se svými pábitelskými prózami, které vydal na počátku své spisovatelské kariéry. V těchto prózách zaznívaly lehké tragické tóny, které několik málo recenzentů reflektovalo, avšak převážně byl považován za představitele české humoristické produkce. I když v pozdějších textech začaly tragické tóny pozvolna nabývat vrchu, stále považují recenzenti za nutné zmiňovat Hrabalovu rozpolcenost, jež k tragickému vyznění vede, a analyzovat ji. *Morytáty a legendy* k rozboru Hrabalových konfrontací poskytují dokonalou platformu.

Literární kritika si začíná uvědomovat, že „ony nebetyčné protiklady v 'postavách' příběhů [...], jimž je krom zvláštní osudovosti společný motiv doslova verbálního myšlení i řeči, obžerství postojů, hysterií a nápadů, motiv zvláštního lidství, poznamenaného v dnešním čase stejně jako kdysi jarmarečníci se svými písněmi na tržištích“¹⁸⁹ jsou vlastně zdrojem neustálého napětí, ze kterého pramení i výsledné zoufalství a absurdnost. Recenzenti pracují s novým Hrabalovým dílem s domněnkou, že právě *Morytáty a legendy* stály na počátku všech jeho próz, že zde je možno nalézt pravou podobu Bohumila Hrabala a jeho životních postojů. Ve světle tohoto díla mají možnost nově chápat veškerá díla předchozí, porovnávat jednotlivé verze příběhů (například *Legenda o Kainovi* a *Ostře sledované vlaky*) a hledat jádro Hrabalovy životní filosofie. V tomto procesu nacházejí nový význam Hrabalovy tvorby pro moderní literaturu. „[...] Zajisté není pochyb o tom, že Hrabalovo zoufalství, s nímž hledá člověka, je to, co vytváří z jeho přístupu pravou nutnost, potřebu, bez tohoto (Hrabalova) způsobu by česká moderní próza neznala jeden z důležitých rozměrů světa.“¹⁹⁰

Z hlediska formální výstavby je pro Hrabala typické, že se neustále vyvíjí a hledá nové tvůrčí postupy, experimentuje. V *Morytátech a legendách* je tento vývoj nahlížen ze zcela nového hlediska – jako způsob znesnadňování formy pro čtenáře, jako způsob provokace, boje se čtenářem. K tomuto názoru svádí nejen úvodní próza Hrabalova souboru, která je koláží pozitivních a negativních dopisů čtenářů, ale i zbylé části souboru, potažmo předešlé dílo *Toto město je ve společné péči obyvatel*. Někteří recenzenti v tomto „znesnadnění formy“ hledají způsob, jakým Bohumil Hrabal účtuje

---

¹⁸⁹ RAFAJ, O. (1968): Nový Hrabal. *Kulturní noviny*, č. 15, s. 5.

¹⁹⁰ Tamtéž.

se čtenáři, protože se po sérii ataků na jeho osobu cítí ublížený: „Hrabalova knížka, bohatě citující špinu anonymních a neanonymních dopisů, škopky nechutných pomluv a také publikovaných útoků obránců mravopočestnosti (jež se hustě vyrojily zejména po otištění ukázek Hrabalovy poezie), je hořká, krutá, drastická, až brutální právě proto, že je zrcadlem autorovy bolesti.“¹⁹¹ Nevím, zda si tito komentátoři jsou vědomi toho, že Bohumil Hrabal některé úryvky z dopisů zveřejnil již roku 1965 časopisecky spolu se svým názorem, že správný spisovatel by měl být rozporuplný a provokující, nikoliv podlézavý a podřizující se čtenářovu vkusu. Další skupina recenzentů v Hrabalově nové knize vidí další článek dlouhodobé hry se čtenáři, ve které autor důmyslně pokračuje a při níž s potěšením reflektuje jejich nesouhlasný postoj: „Hrabal je tu bezpředsudečný stejně jako postrádají jakékoli předsudky všechny jeho prózy. Zaznamenává nikoli bez jistého zalíbení šťavnaté nadávky, které jsou na jeho adresu, a přece neztrácí mínění o jejich autorech, zdá se jako by ony nadávky četl jako jazykovou tvořivost, jež se ho mravně nedotýká, nebo je přijímá jako důkaz životnosti své práce, její schopnosti vyvolat silné emocionální vzněty. Třeba prudce negativní a surové.“¹⁹²

V *Morytátech a legendách* je opět zaznamenána nová změna poetiky Bohumila Hrabala, což většinu recenzentů nepřekvapuje, avšak někteří v ní spatřují vědomou reakci na předchozí tvůrčí krizi. Všichni bez výjimky však knihu považují za klíč k celému dosavadnímu autorovu dílu, za konec jisté etapy a počátek nové. Dochází zde totiž k motivickému propojení s předchozími prózami, což otevírá nové interpretační možnosti a nabízí dodatečné pochopení dříve vydaných děl. Bohumil Hrabal jako by se knihou *Morytáty a legendy* očistil od všech svých předchozích chyb, které mu literární kritika vytýkala například v dílech *Ostře sledované vlaky* nebo *Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet*.

Slabina byla v jeho prózách spatřována nejčastěji v nesourodosti jeho záměrů (zda chce reagovat na společenské události a být politicky angažovaný či nikoliv), navíc ne každému se líbila jeho cesta k vyjádření estetická prostřednictvím slučování protikladů. Nyní je patrné, že subjektivní charakter jeho próz nevyklučuje také společenské zaměření, že u něj dochází ke sloučení interpersonálního s kosmopolitním:

---

¹⁹¹ ZÍTKOVÁ, I. (1968): Krvavé žalmy. *Rudé právo*, č. 112, s. 5.

¹⁹² KARFÍK, V. (1968): Kritický metr na metr knih. *Orientace*, č. 5, s. 79–83.

„Hrabalova představa literatury jako 'dryáku a humoru a překvapení' je výrazem obrany vycházející od osobních podnětů a mířící ke starostem a touhám obecně lidským.“¹⁹³

Nalezení této střední cesty, toto pochopení Hrabalovy komplexní rozpolcenosti, ve které se skrývá pravdivý obraz reality, umožňuje ospravedlnit autorovy předchozí projevy a udělat tlustou čáru za všemi dosavadními (chybnými) úsudky literárních kritiků. Hrabalova lidskost totiž pramení ze zcela jiných směrů, než jak se to zdálo dříve, po jeho pábitelských prózách. V tomto kontextu se jeví i dřívější rozporuplná díla jako celistvá, jeho vývoj jako přirozený.

8.3 Průvodce po díle Bohumila Hrabala

Výbor *Bohumil Hrabal uvádí...* byl záhy po svém uveřejnění roku 1967 reflektován literární kritikou jen velmi zřídka. Avšak ti recenzenti, kteří se k němu vyjádřili, dali jasně najevo, že by mohl být použit jako průvodce po Hrabalových literárních postupech, motivech a filozofii. V roce 1968 se k výboru nezřídka obracejí a hledají v něm klíč k pochopení nově vydaných děl. Drastičnost některých Hrabalových obrazů totiž dává větší smysl v případě, že v nich shledáme souvislost s dílem Demlovým či Klímovým, než když k nim budeme přistupovat z prizmatu hodnocení humoristického autora *Perličky na dně*.¹⁹⁴ Hrabalův subjektivní výbor próz (navíc v interakci s *Morytáty a legendami*) tak představuje nezvyklou interpretační platformu, která poskytuje zcela nový náhled na jeho dílo.¹⁹⁵

8.4 Shrnutí roku 1968

Po předchozí tvůrčí krizi, která byla zapříčiněna rozličnými okolnostmi (Hrabalovou pracovní vytížeností, rozporuplnými kritikami jeho děl *Ostře sledované vlaky* a *Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet*, a dále) přišlo rozuzlení Hrabalova celkového literárního díla. Knihy vydané v letech 1967 a 1968 poskytují recenzentům platformu pro novou interpretaci Hrabalovy autorské osobnosti a nové pochopení všech jeho doposud uveřejněných děl.

---

¹⁹³ POHORSKÝ, M. (1968): Hrabal šestý. *Impuls*, č. 7, s. 488–491.

¹⁹⁴ ZÍTKOVÁ, I. (1968): Krvavé žalmy. *Rudé právo*, č. 112, s. 5.

¹⁹⁵ POHORSKÝ, M. (1968): Hrabal šestý. *Impuls*, č. 7, s. 488–491.

Hrabalův vývoj byl dozajista narušen diachronickým postupem vydávání jeho děl, kteroužto problematiku si literární kritici plně uvědomují, a přistupují k Hrabalovu dílu s tímto vědomím. Autor jim naštěstí poskytl klíč k rozuzlení jeho autorského charakteru prostřednictvím svých posledních děl.

Hrabalův surrealistický původ začal být přijímán bez výhrad, dokonce umožnil jeho zařazení do proudu moderní české i světové literatury. Pozdější vyústění surrealismu do podoby blízké například americké Found Poetry navíc umožňuje shledávat nové souvislosti v celkové literární činnosti Bohumila Hrabala.

9. Závěr

Bohumil Hrabal vstoupil na pole literatury roku 1963 s povídkovým souborem *Perlička na dně*. Sbíрка začala být krátce na to opěvována téměř všemi literárními kritiky, kteří se k ní vyjádřili, i když v některých recenzích zaznívala řídká svědectví o tom, že ne všichni čtenáři se k souboru próz staví vyloženě pozitivně. Záhy po rozboru prvních dobových materiálů však začalo vysvítat na povrch zvláštní zjištění – Bohumil Hrabal záměrně naváděl literární kritiky směrem, kterým se podle něj samého měli ubírat. Právě tato skutečnost měla markantní vliv na jeho celkovou recepci.

Hrabal všechna svá díla doprovázel vlastním komentářem, podával návod, jak by se podle něj měla číst. Zpočátku se literární kritika striktně držela jeho pokynů, později docházelo k menším odchylkám. V úvodu k *Perličce na dně* sám sebe představil jako součást dělnické třídy, člověka mnoha manuálních řemesel, který dokáže porozumět těžce pracujícím kolegům, v nichž našel zalíbení. Toto tvrzení bylo čtenářským publikem s nadšením přijímáno, otevíralo totiž bránu k hodnocení jeho díla jako nového vyústění budovatelské prózy. Navrch se povídky pyšnily velmi dobrým formálním zpracováním a novátorskou myšlenkou, což u dříve panujícího budovatelského románu nebylo zvykem. Bohumil Hrabal tak vnesl svěží vítr do nové české literatury.

Málokterý z recenzentů si všiml zásadní rozporuplnosti Hrabalových postav. Jednalo se totiž o hrdiny, kteří sice pocházeli z dělnického prostředí, ale neměli základní vlastnost typického literárního dělníka – netoužili budovat. Jádro jejich charakteristiky bylo v jazyce, v nekonečném hovoru, ve kterém se plně vyžívali. Jednalo se o lidi, které Hrabal poznal na periferii společnosti a jež se rozhodl vynést na světlo a obohatit jejich osobnost září obdivu. Byli to budovatelé striktně nebudovatelští, kteří svým životem proplouvali bez nějakého výraznějšího společenského cíle. Jeho postavy tedy splňovaly jen jeden ze základních aspektů žádané socialistické literatury. Nutno podotknout, že právě tuto skutečnost literární kritika víceméně nereflektovala, i když mohla být jádrem rozporuplného přijetí Hrabalova debutu běžným čtenářem.

V hodnocení *Perličky na dně* byli recenzenti velmi pravděpodobně okouzleni novým tvarem literárního díla, obzvláště porovnáme-li tyto prózy s dominující literární produkcí předchozí dekády. Nechtěli odsoudit toto novátorské dílo kvůli jedné nesrovnalosti, proto většinu plochy jejich hodnocení zabíraly zpěvy o autorových

životních zkušenostech, ze kterých načerpal poznání reálného dělného občana socialistické společnosti. V mnohých kritikách dokonce zaznělo, že Hrabalova předchozí nemožnost publikovat mu byla vlastně k užitku, vyšel z té doby jako vyzrálý člověk a spisovatel, který je zároveň součástí dělného lidu.

Bohumil Hrabal následujícího roku uveřejnil další prózy psané v podobném duchu, všechny bychom je mohli zařadit do jeho fáze textů pábitelských. Literární kritika se proto musela dostávat ve svých hodnoceních více do hloubky, proto už někteří začali postupně reflektovat rozpornost Hrabalových postav. Přesto však byly jeho prózy vydávány v ohromných nákladech, což svědčí o nevídané čtenářské oblíbenosti (i když je nutné počítat s předpokladem, že mezi kupujícími nebyli jenom obdivovatelé Hrabala, ale také jeho odpůrci). Na konci roku 1964 bylo vydáno dílo *Taneční hodiny pro starší a pokročilé*, kterým jako by autor odpověděl na zřídka zaznívající pochybnosti, jestli je schopen komponovat dílo většího rozsahu, než je povídka. Bohumil Hrabal se zde držel svých úspěšných postav, jazyka i prostředí, oddal se experimentování po stránce formální. A to bylo přijato s nadšením.

Částečná změna nastala roku 1965, kdy vyšla novela *Ostře sledované vlaky*. Bohumil Hrabal zde totiž posunul svého ústředního hrdinu dál od čistě pábitelského naturelu, obdařil ho také hrdinskými prvky, které u jeho dosavadních postav přítomné nebyly. Navíc posílil i dějovou složku prózy, v porovnání s předchozí novelou *Taneční hodiny pro starší a pokročilé* doslova nevídaně. Děj novely byl zasazen do doby a prostředí, které byly v dosavadní literární produkci všele vítány (doba nacistické okupace v českém pohraničním městě). S tímto dílem vešly do tvorby Bohumila Hrabala i další, zcela zásadní rozpory, se kterými se literární kritika a čtenáři museli vypořádat.

I v jeho předchozí tvorbě byla zaznamenána snaha o sloučení jisté protikladnosti, humoru bylo v povídkách dosahováno často za pomoci spojení vtípu s motivy smrti, v novele *Ostře sledované vlaky* však tato ambivalentnost prozatím zaznamenala vrcholu. Nejproblematičtější se tato skutečnost jevila v charakteristice hlavního hrdiny. Miloš Hrma byl opět původu pábitelského, od tradičních Hrabalových postav se však lišil svým mládím, které s sebou neslo i tradiční mladické problémy. Byl pábitelem ještě dostatečně nevyzrálým. Jeho postava byla charakterizována typickými lidskými problémy, proti čemuž však stálo následné odhalení jeho hrdinských rysů

v závěru příběhu. Takový rozpor pravděpodobně na tehdejší literární kritiku vytvořil výrazný tlak, s nímž se musela vyrovnat. U nebudovatelských dělníků dříve mohla být přehlédnuta skutečnost, že se aktivně nepodílejí na výstavbě nové společnosti, ale nehrdinský hrdina, poníženy přízemními problémy, navíc rázu erotického, mohl být tolerován jen zpola. Únikem v hodnocení se zdálo být tvrzení, že Bohumil Hrabal ve své nové próze nedokonale sloučil dvě příběhové linie – pábitelskou nedějovou a hrdinskou dějovou. Důsledkem však byl obraz chybuujícího autora, který se snažil posunout dále, a to bohužel ne zcela úspěšně. Pro literární kritiku každé doby se navíc jeví i velmi problematický fakt, když se autor nedrží svého vyhraněného stylu, tudíž se postupem času stává nezařaditelným a nepředvídatelným.

Definitivním krokem k Hrabalově tvůrčí krizi bylo následné vydání *Inzerátu na dům, ve kterém už nechci bydlet*. V nové etapě socialismu, který se musel vyrovnat s odhalením Stalinova kultu, bylo už samotné téma nových povídek sázkou do loterie. Hrdiny próz byli lidé intelektuálního původu, kteří byli působením politických událostí padesátých let vyvrženi na periferii společnosti, kde se smísili s původními složkami dělnické vrstvy. Bohumil Hrabal do svých povídek navíc nově zařadil i postavy ploché – politické činitele, které blíže necharakterizoval. Postavil tak literární kritiky před zcela nový problém – obdařil svého typického pábitelův dodatečným rysem intelektuálnosti, navíc proti němu stály i osoby protikladné, představitelé politické moci. Povídkový soubor opět obohatil o svůj autorský komentář, ve kterém tvrdil, že kniha je jen „konstatováním“ jisté situace a nemá být vnímána jako čisté odsouzení doby minulé.

Samotné téma povídek, které ukazovalo na snahu po Hrabalově politické angažovanosti, bylo literárními kritiky víceméně odsouzeno. Velmi nebezpečný byl však právě autorův komentář, který vzbuzoval zdání objektivnosti jeho pohledu, čímž sugeroval představu reálného obrazu popisované doby. Pro novou socialistickou společnost, která se snažila distancovat od předchozích komunistických praktik, bylo nepřijatelné Hrabalovo komicko-tragické představení dění padesátých let. Žádoucí by tehdy bylo o politických událostech předchozí dekády pomlčet, když už se však autor rozhodl dobu tematizovat, očekávalo se spíše její striktní odsouzení (které Hrabalův komentář jednoznačně popíral). V autorův neprospěch hovoří také jednotlivé problematické scény, které byly literárními kritiky označovány za patetické, i když důvod jejich negativního ohodnocení patrně tkví jinde. Některé události (např. bourání Stalinovy sochy, které sleduje plačící dělník, jemuž se tím zborily veškeré představy o

životě, ve spojení s renovací křesťanské modly, sochy sv. Tadeáše) by totiž bylo pravděpodobně nejlepší v tichosti přejít, obzvláště vezmeme-li v potaz, že mohly v šedesátých letech v československé společnosti stále ještě rezonovat. Z hlediska formální výstavby povídek začali recenzenti negativně hodnotit také nově se vyskytnuvší techniku montáže. Zpětně začali spatřovat náznaky této techniky už v předchozích Hrabalových dílech, podle nich však byla zpočátku umně skryta, v *Inzerátu* byla však už ve formě „obnažené.“

Tyto odsudky literární kritikou ale nejspíš nekorespondovaly s názory běžných čtenářů. Hrabalovy prózy byly stále velmi oblíbené a z pultů knihkupectví mizely stejnou rychlostí. Na tento první spisovatelův neúspěch navazuje doba, kterou recenzenti ex post vyhodnotili jako tvůrčí krizi. Nakladatelství Mladá fronta Bohumila Hrabala oslovilo s návrhem, zda by nechtěl dát dohromady subjektivní výbor próz české literatury, který může pochopit různě – jako čítanku jeho literárních inspirací, popř. jako možnost znovuoobnovení některých zapomenutých spisovatelů. Tak vznikla publikace *Bohumil Hrabal uvádí...*, jež byla vydána (vezmeme-li v potaz, o jaký typ literatury se jednalo) v poměrně vysokém nákladu, protože byla zaštitěna současnou literární ikonou. Tato kniha otevřela Hrabalovo nové tvůrčí období, které bychom mohli nazvat „doba nahlížení do spisovatelovy dílny.“

Dalšími díly této nové fáze byly knihy *Toto město je ve společné péči obyvatel a Morytáty a legendy*. V nich už podle recenzentů Bohumil Hrabal definitivně odhalil svůj vlastní autorský obraz. Technika montáže a koláže byla dovedena do dokonalosti, paradoxnost prostřednictvím sloučení protikladů taktéž. Navíc soubor povídek *Morytáty a legendy* působil jako studnice typických hrabalovských motivů, které autor v rozličných dílech následně rozváděl. Z hlediska zkoumání recepce se pak jeví velmi zajímavý fakt, že zde došlo také k jistému odhalení reálné existence Hrabalova otevřeného dialogu se čtenářem. Kniha je totiž vnímána jako reakce na předchozí tvůrčí krizi a některými zároveň i jako obžaloba nevděčných recipientů, jinými zase jako protichůdná odpověď na odmítavé hlasy. Podle části recenzentů je tento soubor povídek absolutním jádrem celé Hrabalovy tvorby, kde všechny tendence byly dohnány do extrému, a tvoří tak otevřenou polemiku se čtenářem, dává najevo, že autor v žádném případě neustoupí bez boje a v tichosti. Vydáním *Morytátů a legend* tedy došlo k zacyklení tvůrčího vývoje Bohumila Hrabala v šedesátých letech – završil ho opětovným úspěchem, jehož jádro tkvělo v odhalení přirozenosti.

Připustíme-li existenci cenzurních zásahů (i když v menší míře v porovnání s lety předchozími), dalo by se uvažovat také o zcela uměle vytvořeném obrazu vývoje Bohumila Hrabala. Přesto však musíme vzít v potaz skutečnost, že autor sám poznamenal díla svou vlastní intencí (ať už v podobě schválení cenzurních změn nebo co se týká otázky chronologie vydání). Je pak možné uvažovat o tom, že Bohumil Hrabal záměrně zprvu vydával díla, u kterých tušil čtenářský úspěch. Proto došlo nejprve k uveřejnění povídkového souboru do jisté míry „zkušebního“ (*Perlička na dně*), kde ještě nebyla jeho metoda dotažena do extrému, po pozitivním přijetí k rozvedení pábitelské metody (*Pábitelé, Taneční hodiny pro starší a pokročilé*), načež se autor uchýlil k vydání děl riskantních (*Ostře sledované vlaky, Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet*) a nakonec završil fázi oficiálního, relativně svobodného literárního působení na české scéně vydáním děl ryze experimentálních (*Toto město je ve společné péči obyvatel, Morytáty a legendy*). Při náhledu na jeho dílo s odstupem doby se tedy jeho vývoj může jevit jako čistě didaktický – od samého počátku si připravoval půdu pro své vlastní experimenty a snažil se čtenáře co nejvíce vzdělávat. V takovém případě by bylo možné hovořit o chronologii vydání Hrabalových děl, přímo ovlivněnou dobovou recepcí.

Není jasné, do jaké míry byla tato „hra se čtenářem“ samotným Hrabalem opravdu praktikována, z analýz však jednoznačně vyplývá, že literární recenzenti do ní na samém začátku nadšeně vstoupili. Až v pozdějších letech (zhruba od roku 1965) se začaly objevovat poznámky o tom, že některá tvrzení, týkající se Hrabalovy tvorby, mohla být v minulosti ovlivněna veřejnou proklamací samotného autora. Poměrně brzy začala být takto diskutována např. Hrabalova údajná inspirace surrealismem. Zpočátku ji všichni kritici beze zbytku přijímali jako jasný, i když nepodložený fakt (pravděpodobně na základě autorova prohlášení), roku 1965 došlo ke zpochybnění její pravdivosti, popřípadě se začalo hovořit o jeho „takzvaném surrealismu“, který on sám před lety předjal. Obzvláště po tomto zjištění se jeví jako nevyhnutelné, považovat Hrabalovy komentáře k dílům a jeho další veřejné příspěvky za součást autorské fikce, která přímo ovlivňovala jeho dobové přijetí čtenářským publikem. Mimo jiné i tato otevřená dialogičnost mezi autorem a čtenářem vytváří z díla Bohumila Hrabala dokonalou platformu pro zkoumání z hlediska recepční estetiky.

Dílo Bohumila Hrabala ve své době přímo podněcovalo k aktivním diskuzím na poli literární kritiky. Skrze konkrétní problémy (např. vhodnost erotických motivů

v literatuře) se kritici dostávali k řešení obecnějších tendencí v současné české literatuře, což vyústilo v ostrou polemiku mezi zastánci názoru spíše tradičního („zpátečnického“) a „novátory“, kteří by rádi propojili českou literaturu se světovým kontextem. Sám Bohumil Hrabal často přispíval k debatám o směřování současné literatury, byl například jediným beletristou na konferenci o kritice uspořádané roku 1965.

Materiál k analýzám v této diplomové práci byl získán dvěma způsoby. Jednak na základě seznamu v internetové databázi Ústavu pro českou literaturu Akademie věd České republiky, jednak doplněním tohoto seznamu prostřednictvím pročítání nejvýznamnějších dobových periodik, zaměřených na literaturu (např. Plamen, Host do domu a další). Úplný seznam nalezených dobových materiálů je přiložen v seznamu literatury. Analýze nebyly podrobeny všechny nalezené materiály, diplomová práce byla zaměřena primárně na literární recenze a kritiky, další texty (jako například rozhovory, autorské zpovědi a podobně) byly zvoleny výběrově k dokreslení celkového recepčního obrazu Bohumila Hrabala.

10. Použitá literatura

10.1 Prameny¹⁹⁶

Hrabalova původní tvorba

HRABAL, B. (2008): *Perlička na dně* [1963]. Praha: Mladá fronta.

HRABAL, B. (1964): *Pábitelé*. Praha: Mladá fronta.

HRABAL, B. (1964): *Taneční hodiny pro starší a pokročilé*. Praha: Československý spisovatel.

HRABAL, B. (1965): *Ostře sledované vlaky*. Praha: Československý spisovatel.

HRABAL, B. (2005): *Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet* [1965]. Praha: Mladá fronta.

HRABAL, B. (1966): *Automat svět*. Praha: Mladá fronta.

HRABAL, B. (1967): *Bohumil Hrabal uvádí....* Praha: Mladá fronta.

HRABAL, B. (1967): *Toto město je ve společné péči obyvatel*. Praha: Československý spisovatel.

HRABAL, B. (1968): *Morytáty a legendy*. Praha: Československý spisovatel.

Recenze a kritiky

BENHART, F. (1963): Jedenáctkrát ano, jednou ale. *Plamen*, roč. 5, č. 5, s. 107–108.
ISSN 0554-2413

BLAHYNKA, M. (1963): Nové jméno české prózy. *Rudé právo*, roč. 43, č. 53, s. 3.
ISSN 0032-6569

DOBEŠ, K. (1963): Perly se neloví, ale těžce dobývají: Nad knihou B. Hrabala *Perlička na dně*. *Svobodné slovo*, roč. 19, č. 59, s. 3.
ISSN 0231-732X

GRYM, P. (1963): Macourek, Vyskočil, Suchý, Hrabal. *Lidová demokracie*, roč. 19, č. 129, s. 3.
ISSN 0323-1143

JUNGMANN, M. (1963): Knižka, jakých je málo. *Literární noviny*, roč. 12, č. 9, s. 5.
ISSN 0459-5203

---

¹⁹⁶ V seznamu pramenů je z důvodu přehlednosti zvoleno primární řazení podle roku uveřejnění, sekundární řazení abecední.

- OPELÍK, J. (1963): Rozkoš z povídání. *Kulturní tvorba*, roč. 1, č. 9, s. 14.
ISSN 0454-5966
- SUCHOMEL, M. (1963): Hovor jako program. *Host do domu*, roč. 10, č. 4, s. 171–172.
ISSN 0439-6227
- ZÍTKOVÁ, I. (1963): Perličky v srdcích: Ke knížce Bohumila Hrabala. *Mladá fronta*, roč. 19, č. 44, s. 4.
ISSN 0323-1941
- BLAHYNKA, M. (1964): Jedním dechem. *Rudé právo*, roč. 45, č. 341, s. 5.
ISSN 0032-6569
- BLAHYNKA, M. (1964): Chvála prostého života. *Rudé právo*, roč. 44, č. 197, s. 3.
ISSN 0032-6569
- DOSTÁL, V. (1964): Dosah a hranice pábitelství. *Kulturní tvorba*, roč. 2, č. 41, s. 13.
ISSN 0454-5966
- GRYM, P. (1964): Vypravěč okouzlený životem. *Lidová demokracie*, roč. 20, č. 208, s. 5.
ISSN 0323-1143
- GRYM, P. (1964): Dvě novinky současné prózy. *Lidová demokracie*, roč. 20, č. 118, s. 5.
ISSN 0323-1143
- OPELÍK, J. (1964): O zdánlivé jednoduchosti. *Kulturní tvorba*, roč. 2, č. 21, s. 13.
ISSN 0454-5966
- ŠAFARŤIKOVÁ, D. (1964): Pábitel české literatury. *Práce*, roč. 20, č. 120, s. 5.
ISSN 0231-6374
- ŠAŠEK, V. (1964): Pábitelé. *Zemědělské noviny*, roč. 20, č. 95, s. 4.
ISSN 0139-5777
- VOHRYZEK, J. (1964): Hrabalovo pábení. *Literární noviny*, roč. 13, č. 38, s. 4.
ISSN 0459-5203
- BLAHYNKA, M. (1965): Nový Hrabal. *Rudé právo*, roč. 45, č. 185, s. 2.
ISSN 0032-6569
- DEN, P. (1965): Bohumil Hrabal, Perlička na dně. *Proměny* (New York), roč. 2, č. 4, s. 49.
ISSN 0033-1058
- GRYM, P. (1965): Ostře sledované vlaky. *Lidová demokracie*, roč. 21, č. 79, s. 5.
ISSN 0323-1143

- JELÍNEK, A. (1965): Ostře sledovaní lidé. *Literární noviny*, roč. 14, č. 19, s. 4.
ISSN 0459-5203
- JUNGMANN, M. (1965): O beznadějných lidech a zablácené naději. *Literární noviny*, roč. 14, č. 51/52, s. 2–3.
ISSN 0459-5203
- KOŽMÍN, Z. (1965): Možnosti proti absurditě. *Plamen*, roč. 7, č. 8, s. 145–147.
ISSN 0554-2413
- KUBÁLEK, V. (1965): Ostře sledované vlaky. *Zemědělské noviny*, roč. 21, č. 70, s. 4.
ISSN 0139-5777
- LOPATKA, J. (1965): Tolik knih o životě. *Tvář*, roč. 2, č. 1, s. 11–15.
ISSN 2336-7873
- MARŠÍČEK, V. (1965): Červeně podtrženo. *Literární noviny*, roč. 14, č. 41, s. 2.
ISSN 0459-5203
- POHORSKÝ, M. (1965): Trochu nový Hrabal. *Večerní Praha*, roč. 11, č. 121, s. 121.
ISSN 0862-6855
- POLÁK, J. (1965): Ostře sledované vlaky. *Obrana lidu*, roč. 24, č. 18, s. 7.
ISSN 0231-6218
- ŠAFAŘÍKOVÁ, D. (1965): Poslední čas války. *Práce*, roč. 21, č. 129, s. 5.
ISSN 0231-6374
- ŠTEVČEK, P. (1965): Byť mužom. *Kulturní tvorba*, roč. 3, č. 15, s. 12.
ISSN 0454-5966
- ALAN, J. (1966): Na okraj prózy Bohumila Hrabala. *Plamen*, roč. 8, č. 10, s. 22–27.
ISSN 0554-2413
- BLAHYNKA, M. (1966): Hrabalova pátá. *Rudé právo*, roč. 46, č. 38, s. 2.
ISSN 0032-6569
- BLAHYNKA, M. (1966): Bohumil Hrabal, Automat svět. *Impuls*, roč. 1, č. 9, s. 676.
ISSN 0862-5107
- BRABEC, J. (1966): Kritický metr na metr knih. *Orientace*, roč. 1, č. 2, s. 57–61.
ISSN 0474-6473
- DOSTÁL, V. (1966) Hrabal lyrický a tendenční. *Impuls*, roč. 1, č. 5, s. 345–347.
ISSN 0862-5107
- FALADA, V. (1966): O Hrabalových prózách. *Jihočeská pravda*, roč. 22, č. 104, s. 6.

- FALADA, V. (1966): Hrabalův Inzerát. *Zemědělské noviny*, roč. 22, č. 14, s. 4.
ISSN 0139-5777
- GRYGAR, M. (1966): O perličce, „pořadatelích“ a všeobecném prozření. *Orientace*, roč. 1, č. 1, s. 61.
ISSN 0474-6473
- GRYM, P. (1966): Bohumil Hrabal popáté. *Lidová demokracie*, roč. 22, č. 26, s. 3.
ISSN 0323.1143
- HÁJEK, J. (1966): Literatura lidské odpovědnosti. *Plamen*, roč. 8, č. 1, s. 33–42.
ISSN 0554-2413
- POHORSKÝ, M. (1966): Automat svět. *Večerní Praha*, roč. 12, č. 279, s. 3.
ISSN 0862-6855
- POLÁK, J. (1966): Jak vzniklo „pábení“. *Obrana lidu*, roč. 25, č. 11, s. 9.
ISSN 0231-6218
- RZOUNEK, V. (1966): Více básně než pravda. *Kulturní tvorba*, roč. 4, č. 11, s. 12.
ISSN 0454-5966
- SKLENÁŘOVÁ, A. (1966): K zbláznění krásný svět. *Kulturní tvorba*, roč. 4, č. 45, s. 12.
ISSN 0454-5966
- SUCHOMEL, M. (1966): Přísný řád vřavy. *Host do domu*, roč. 13, č. 4, s. 38–39.
ISSN 0439-6227
- SUS, O. (1966): Nejhodnější Hrabal. *Literární noviny*, roč. 15, č. 15, s. 4.
ISSN 0459-5203
- ŠAFAŘÍKOVÁ, D. (1966): Nová knížka Bohumila Hrabala. *Práce*, roč. 22, č. 68, s. 5.
ISSN 0231-6374
- ŠIMŮNEK, J. (1966): Inzeruje: Hrabal. *Večerní Praha*, roč. 12, č. 35, s. 3.
ISSN 0862-6855
- ZÍTKOVÁ, I. (1966): Automat svět. *Nové knihy*, roč. 5, č. 21, s. 1.
ISSN 0322-922X
- ZÍTKOVÁ, I. (1966): Bohumil Hrabal přichází s novou knihou. *Nové knihy*, roč. 5, č. 1/3, s. 1.
ISSN 0322-922X
- BENHART, F. (1967): Devaterník. *Plamen*, roč. 9, č. 12, s. 127–129.
ISSN 0554-2413

- DEN, P. (1967): Bohumil Hrabal, Automat svět. *Proměny* (New York), roč. 4, č. 3, s. 79–80.
ISSN 0033-1058
- POHORSKÝ, M. (1967): Bohumil Hrabal uvádí... *Impuls*, roč. 2, č. 10, s. 780.
ISSN 0862-5107
- ZÍTKOVÁ, I. (1967): Na okraj druhého vydání Hrabalova Inzerátu. *Nové knihy*, roč. 6, č. 41, s. 1.
ISSN 0322-922X
- ZÍTKOVÁ, I. (1967): Čítanka Bohumila Hrabala. *Nové knihy*, roč. 6, č. 41, s. 1.
ISSN 0322-922X
- HRZALOVÁ, H. (1968): Morytáty a legendy Bohumila Hrabala. *Večerní Praha*, roč. 14, č. 174, s. 4.
ISSN 0862-6855
- KARFÍK, V. (1968): Kritický metr na metr knih. *Orientace*, roč. 3, č. 5, s. 79–83.
ISSN 0474-6473
- KOSTROUN, K. (1968): Devaterník. *Plamen*, roč. 10, č. 6, s. 109–111.
ISSN 0554-2413
- LOPATKA, J. (1968): Morytáty a legendy. *Tvář*, roč. 3, č. 2, s. 55–58.
ISSN 2336-7873
- OPELÍK, J. (1968): Pražský montér. *Literární listy*, roč. 1, č. 18, s. 8.
ISSN 1803-0734
- POHORSKÝ, M. (1968): Bohumil Hrabal, Miroslav Peterka, Toto město je ve společné péči obyvatel. *Impuls*, roč. 3, č. 6, s. 439–440.
ISSN 0862-5107
- POHORSKÝ, M. (1968): Hrabal šestý. *Impuls*, roč. 3, č. 7, s. 488–491.
ISSN 0862-5107
- RAFAJ, O. (1968): Nový Hrabal. *Kulturní noviny*, roč. 1, č. 15, s. 5.
ISSN 1804-8897
- SUS, O. (1968): 13 řádků Olega Suse. *Host do domu*, roč. 15, č. 1, s. 78–79.
ISSN 0439-6227
- SUS, O. (1968): 13 řádků Olega Suse. *Host do domu*, roč. 15, č. 4, s. 78–79.
ISSN 0439-6227
- ŠAFAŘÍKOVÁ, D. (1968): Stačí říci Hrabal...: Pohled do dílny spisovatelovy. *Práce*, roč. 24, č. 83, s. 7.
ISSN 0231-6374

ZÍTKOVÁ, I. (1968): Krvavé žalmy. *Rudé právo*, roč. 48, č. 112, s. 5.
ISSN 0032-6569

Rozhovory

HRABAL, B. (1964): Malý rozhovor s Bohumilem Hrabalem. *Nové knihy*, roč. 4, č. 34, s. 1.
ISSN 0322-922X

HRABAL, B. (1964): Drzý interview s Bohumilem Hrabalem. *Host do domu*, roč. 11, č. 9, s. 26–27. (Rozmlouval Oleg Sus.)
ISSN 0439-6227

HRABAL, B. (1965): Staré zlato, brilianty kupují za nejvyšší ceny: Interview s Bohumilem Hrabalem. *Mladý svět*, roč. 7, č. 15, s. 8–9. (Rozmlouvali Zdeněk Janík a Jiří Černý.)
ISSN 0323-2042

HRABAL, B. (1965): Hrabal a postavy z libeňské periferie. *Divadelní a filmové noviny*, roč. 8, č. 13, s. 4–5. (Rozmlouval Vojtěch Měšťan.)
ISSN 1802-3606

HRABAL, B. (1965): 2 otázky B. Hrabalovi. *Signál*, č. 26, s. 4.
ISSN 0037-492X

HRABAL, B. (1966): Devatero otázek a desátá odpověď: První povídka Bohumila Hrabala. *Československý voják*, roč. 15, č. 26, s. 34–35. (Rozmlouval Antonín Brousek.)
ISSN 0009-0751

HRABAL, B. (1966): Bohumil Hrabal odpovídá na otázky Jaroslava Putíka: Jaroslav Putík odpovídá na otázky Bohumila Hrabala. *Orientace*, roč. 1, č. 5, s. 23–27. (Rozmlouval Jaroslav Putík.)
ISSN 0474-6473

HRABAL, B. (1966): Pro koho píše Bohumil Hrabal. *Mladá fronta*, roč. 22, č. 198, s. 3. (Rozmlouval Karel Višňák.)
ISSN 0323-1941

HRABAL, B. (1967): Jak si pan Hrabal chtěl vystřelit mozek. *Dialog*, roč. 2, č. 12, s. 34–35. (Rozmlouval Jiří Ruml.)
ISSN 1803-7267

HRABAL, B. (1968): Na co sází Bohumil Hrabal. *Ostravský kulturní zpravodaj*, roč. 11, č. 12, s. 17. (Rozmlouval Karel Vrchovský.)
ISSN 0474-8514

HRABAL, B. (1968): Na slovíčko s Bohumilem Hrabalem o Pepíčkově Nohejlů. *Večerní Praha*, roč. 14, č. 242, s. 4. (Rozmlouval Karel Vrchovecký.)
ISSN 0862-6855

HRABAL, B. (1968): Krédo Bohumila Hrabala. *Nová svoboda*, roč. 24, č. 250, s. 5. (Rozmlouval Karel Vrchovecký.)

HRABAL, B. (1968): Dvě stránky pro Bohumila Hrabala. *Sešity pro mladou literaturu*, roč. 3, č. 19, s. 44. (Rozmlouval Jiří Pištora.)
ISSN 0582-8740

HRABAL, B. (1968): Duch dějin má někdy smysl pro legraci. *Obrana lidu*, roč. 27, č. 12, s. 7. (Rozmlouval Karel Kroupa.)
ISSN 0231-6218

Další články a studie

Ceny nakladatelství Československý spisovatel za rok 1963. *O knihách a autorech*, roč. 10, 1963, říjen/listopad/prosinec, s. 3–4.
ISSN 0231-5939

HRABAL, B. (1963): Bohumil Hrabal, Perlička na dně. *O knihách a autorech*, roč. 10, leden/únor, s. 3.
ISSN 0231-5939

HRABAL, B. (1963): Perlička na dně. *Nové knihy*, roč. 3, č. 4, s. 1.
ISSN 0322-922X

BENEŠ, J. (1964): Nespisovné prvky v současné češtině. *Knížní kultura*, roč. 1, č. 3, s. 92–93.
ISSN 0452-1382

BENHART, F. (1964): Pan Hrabal to má dobrý. *Plamen*, roč. 6, č. 12, s. 155–157.
ISSN 0554-2413

DOSTÁL, K. (1964): Čtenářův rok. *O knihách a autorech*, roč. 11, leden/únor/březen, s. 43–46.
ISSN 0231-5939

Tip pro vás. *Mladý svět*, 1964, roč. 36, č. 36, s. 15.
ISSN 0323-2042

HRABAL, B. (1964): Kdo jsou pábitelé. *Nové knihy*, roč. 4, č. 15, s. 1.
ISSN 0322-922X

HRABAL, B. (1964): Kus řeči. *Knížní kultura*, roč. 1, č. 1, s. 34.
ISSN 0452-1382

- HRUBÍN, F. (1964): Pábitelé. *Literární noviny*, roč. 13, č. 11, s. 2.
ISSN 0459-5203
- jč (1964): [Šest mladých režisérů právě natáčí...]. *Mladý svět*, roč. 6, č. 28, s. 10.
ISSN 0323-2042
- KOŽMÍN, Z. (1964): Jazyk a komično: Stylové tendence naší současné prózy. *Plamen*, roč. 6, č. 6, s. 21–24.
ISSN 0554-2413
- L. (1964): Nad novým Hrabalem. *O knihách a autorech*, roč. 11, červenec/srpen/září, s. 6–7.
ISSN 0231-5939
- LOPATKA, J. (1964): O diskusích, velké literatuře a Bohumilu Hrabalovi. *Tvář*, roč. 1, č. 5/6, s. 57–59.
ISSN 2336-7873
- NOVOTNÝ, M. (1964): Jak se asi stanu slavným. *My 64*, roč. 1, č. 11, s. 41–42.
ISSN 2336-8551
- NOVOTNÝ, M. (1964): Spíš věštba než recenze. *My 64*, roč. 1, č. 7, s. 45–46.
ISSN 2336-8551
- SUS, O. (1964): I recenzent může mít... *Kulturní tvorba*, roč. 2, č. 35, s. 14.
ISSN 0454-5966
- ZÍTKOVÁ, I. (1964): Druhé vydání Pábitelů. *Nové knihy*, roč. 4, č. 47, s. 1.
ISSN 0322-922X
- NEDVĚD, J. (1964): Zabití rodiče viděti. *Literární noviny*, roč. 13, č. 3, s. 7.
ISSN 0459-5203
- A. L. (1965): Bohumil Hrabal, Ostře sledované vlaky. *O knihách a autorech*, roč. 12, leden/únor/březen, s. 19–22.
ISSN 0231-5939
- BOČEK, J. (1965): Hrabalův cyklus ve filmu. *Divadlo*, roč. 16, č. 10, s. 67–69.
ISSN 2336-8462
- BYSTROV, V. (1965): Pět mladých režisérů a jeden bestseller aneb Perličky na dně. *Svobodné slovo*, roč. 21, č. 222, s. 4.
ISSN 0231-732X
- CIGÁNEK, J. (1965): Hrabalovské reflexe. *Literární noviny*, roč. 14, č. 29, s. 5.
ISSN 0459-5203

- DOLEŽEL, L. (1965): Aktualizace v současném uměleckém jazyce. *Naše řeč*, roč. 48, č. 3, s. 159–166.
ISSN 0027-8203
- DRESLER, J. (1965): Česká vlna v Německu. *České slovo*, roč. 11, č. 10, s. 6.
ISSN 1211-6416
- FRÖHLICH, F. (1965): Egon Hostovský... *Literární noviny*, roč. 14, č. 26, s. 4.
ISSN 0459-5203
- GEUSSOVÁ, M. (1965): Objevil Bohumil Hrabal Ameriku? *Svoboda*, roč. 74, č. 249, s. 5.
ISSN 2533-4581
- HRABAL, B. (1965): Můj portrét: Z dopisů čtenářů a pro čtenáře sestavil-. *Knížní kultura*, roč. 2, č. 7, s. 290–291.
ISSN 0452-1382
- HRABAL, B. (1965): U nás v Polabí před dvaceti léty. *Literární noviny*, roč. 14, č. 19, s. 1.
ISSN 0459-5203
- HRABAL, B. (1965): Na struně mezi kolíbkou a rakví. *Literární noviny*, roč. 14, č. 9, s. 4.
ISSN 0459-5203
- JANÍK, Z. (1965): Spisovatelé ve škole. *Český jazyk a literatura*, roč. 16, č. 1, s. 34.
ISSN 0009-0786
- K. A. (1965): Pozdě bycha honit. *O knihách a autorech*, roč. 12, duben/květen/červen, s. 42.
ISSN 0231-5939
- LOPATKA, J. (1965): Tvorba a spisování. *Tvář*, roč. 2, č. 8, s. 14–17; č. 9, s. 16–18.
ISSN 2336-7873
- PAULŮ, J. (1965): Hrabal a jeho devatero řemesel. *Svoboda*, roč. 74, č. 40, s. 3.
ISSN 2533-4581
- RAFAJ, O. (1965): Perličky v prózách Bohumila Hrabala. *Červený květ*, roč. 10, č. 7, s. 222–223.
ISSN 0009-0441
- SUCHOMEL, M. (1965): O potřebě mýtů. *Plamen*, roč. 7, č. 1, č. 66–72.
ISSN 0554-2413

ŠIMŮNEK, J. (1965): Knihy plné člověčiny: Z poznámek na okraj knih Bohumila Hrabala. *Mladá fronta*, roč. 21, č. 117, s. 6.
ISSN 0323-1941

Ceny nakladatelství Mladá fronta. *Nové knihy*, roč. 4, 1965, č. 13, s. 4.
ISSN 0322-922X

PAŠIAKOVÁ, J. (1965): Socialistický existencialismus? *Literární noviny*, roč. 14, č. 41, s. 9.
ISSN 0459-5203

ALCANTARA (1966): Hrabalovy zábavní podniky. *Svědectví* (New York – Paříž), roč. 7, č. 25/26, zima/jaro 19.
ISSN 0586-0350

BLAHYNKA, M. (1966): Chudinka kritika. *Impuls*, roč. 1, č. 7, s. 542.
ISSN 0862-5107

BLAHYNKA, M. (1966): Pokusy o syntézu aneb nejnovější vlna české prózy. *Čtenář*, roč. 18, č. 7, s. 228–230.
ISSN 0011-2321

BLAŽÍČEK, P. (1966): Hrabalovy konfrontace. In: M. Blahynka (ed.), *Příběhy pod mikroskopem*. Praha: Čs. spisovatel, s. 9–27.

BROUSEK, A. (1966): Ostře sledovaný Hrabal. *Divadlo*, roč. 17, č. 5, s. 49–60.
ISSN 2336-8462

DRESLER, J. (1966): Mnichov: Pražské jaro. *Svědectví* (New York – Paříž), roč. 8, č. 29, s. 127–131.
ISSN 0586-0350

DVOŘÁK, I. (1966): Perličky na dně. *Večerní Praha*, roč. 12, č. 21, s. 5.
ISSN 0862-6855

DVOŘÁK, J. (1966): Jeden autor a jedna generace. *Pochodeň*, roč. 55, č. 23, s. 2.
ISSN 1801-285X

FIALA, M. (1966): Perličky na dně. *Rudé právo*, roč. 46, č. 26, s. 2.
ISSN 0032-6569

FIALA, M. (1966): Ostře sledované vlaky. *Rudé právo*, roč. 47, č. 297, s. 2.
ISSN 0032-6569

FRANCL, G. (1966): Hrabal na filmovém plátně. *Lidová demokracie*, roč. 22, č. 33, s. 3.
ISSN 0323-1143

- FRANCL, G. (1966): Ostře sledované vlaky. *Kino*, roč. 21, č. 24, s. 3.
ISSN 0323-0295
- FRYNTA, E. (1966): Náčrt základů Hrabalovy prózy. In: B. Hrabal, *Automat svět*. Praha: Mladá fronta, s. 319–331.
- FRANCL, G. (1966): Filmové perličky na dně. *Divadelní a filmové noviny*, roč. 9, č. 11, s. 5.
ISSN 1802-3606
- HOLUBOVÁ, H. (1966): Parodie v současné české próze. *Sborník Pedagogické fakulty v Plzni. Jazyk a literatura*, sv. 6, s. 69–87.
ISSN 0554-3266
- HORÁK, J. (1966): Hrabalova próza a film. *Film a doba*, roč. 12, č. 5, s. 265 – 270.
ISSN 0015-1068
- Pod koly ostře sledovaných vlaků. *Ostravský kulturní zpravodaj*, roč. 9, 1966, únor, s. 4.
ISSN 0474-8514
- HRABAL, B. (1966): Vom Humanismus zum Hominismus. *Literatur und Kritik*, roč. 1, č. 3, s. 53–54.
ISSN 0024-466X
- HRABAL, B. (1966): [Bohumil Hrabal, Prag...]. *Literatur und Kritik*, roč. 1, č. 1, s. 60.
ISSN 0024-466X
- HRABAL, B. (1966): Pane Menzel... *Kino*, roč. 21, č. 24, s. 11.
ISSN 0323-0295
- HRABAL, B. (1966): Spojité nádoby. *Literární noviny*, roč. 15, č. 16, s. 4.
ISSN 0459-5203
- Bohumil Hrabal – Miroslav Peterka, Toto město je ve společné péči obyvatel. *O knihách a autorech*, roč. 13, zima, s. 20.
ISSN 0231-5939
- CHALOUPKA, O. (1966): Mravnost a literatura. *Český jazyk a literatura*, roč. 17, č. 2, s. 68–72.
ISSN 0009-0786
- CHVATÍK, K. (1966): Poznámky k nové české próze: Českou prózu posledních let opět stojí za to číst. *Orientace*, roč. 1, č. 6, s. 18–23.
ISSN 0474-6473
- PYTLÍK, R. (1966): Pábitelé jazyka. In: M. Jankovič (ed.), *Struktura a smysl literárního díla*. Praha: Čs. spisovatel, s. 198–214.

- JANOŠEK, J. (1966): Mučedník puberty. *Mladý svět*, roč. 8, č. 47, s. 8–9.
ISSN 0323-2042
- JUNGMANN, M. (1966): Bohumil Hrabal. *Universum*, roč. 1, č. 1, s. 43–46.
ISSN 0042-0417
- KOSTROUN, K. (1966): Verše Bohumila Hrabala Bambino di Praga... *Plamen*, roč. 8, č. 2, s. 166.
ISSN 0554-2413
- KŘÍŽ, K. (1966): Bohumil Hrabal, Ostře sledované vlaky. *Proměny* (New York), roč. 3, č. 2, s. 64–65.
ISSN 0033-1058
- FRANCL, G. (1966): Ostře sledovaný Hrabal. *Lidová demokracie*, roč. 22, č. 297, s. 3.
ISSN 0323-1143
- LIEHM, A. J. (1966): Filmy z literatury. *Literární noviny*, roč. 15, č. 8, s. 10.
ISSN 0459-5203
- LIEHM, A. J. (1966): Menzelův Hrabal. *Literární noviny*, roč. 15, č. 47, s. 8.
ISSN 0459-5203
- MAYER, V. (1966): Primum vivere, deinde philosophari. *Host do domu*, roč. 13, č. 7, s. 84–85.
ISSN 0439-6227
- MAZÁČ, J. (1966): Etika v literární výchově. *Český jazyk a literatura*, roč. 17, č. 3, s. 121–122.
ISSN 0009-0786
- NAVRÁTIL, J. (1966): Drama žádá styl. *Červený květ*, roč. 11, č. 4, s. 124–125.
ISSN 0009-0441
- NAVRÁTIL, J. (1966): Drama ohroženého lidství. *Nová svoboda*, roč. 22, č. 63, s. 5.
- RAJNOŠEK, L. (1966): Interdikty nad uměním. *Host do domu*, roč. 13, č. 5, s. 81–82.
ISSN 0439-6227
- SCHULZ, M. (1966): Sex pro všeobecně vzdělávací školy. *Orientace*, roč. 1, č. 3, s. 59–70.
ISSN 0474-6473
- SKLENÁŘOVÁ, A. (1966): Jak se pan Hrabal ke svému devátému řemeslu dostal. *Impuls*, roč. 1, č. 9, s. 655–661.
ISSN 0862-5107
- SLÍVA, L. (1966): Boje v skutku bojovné. *Červený květ*, roč. 11, č. 9, s. 276–277.
ISSN 0009-0441

- SUS, O. (1966): Na jakou sexualitu se dát? *Host do domu*, roč. 13, č. 12, s. 81–82.
ISSN 0439-6227
- SUS, O. (1966): Obnažení metody. *Host do domu*, roč. 13, č. 3, s. 28–30.
ISSN 0439-6227
- SUS, O. (1966): Prolamování hranic. *Host do domu*, roč. 13, č. 6, s. 82.
ISSN 0439-6227
- ŠŤASTNÝ, R. (1966): Etika v literární výchově. *Český jazyk a literatura*, roč. 16, č. 9, s. 400–410.
ISSN 0009-0786
- URBAN, V. (1966): Ostře sledované vlaky... *Kulturní tvorba*, roč. 4, č. 12, s. 12.
ISSN 0454-5966
- BAGIN, A. (1967): Aktuálnosť a štrukturalizmus. *Slovenská literatúra*, roč. 14, č. 6, s. 567–575.
ISSN 0037-6973
- BRUKNER, J. (1967): Hledání ztraceného století. *Sešity pro mladou literaturu*, roč. 2, č. 11, s. 40.
ISSN 0582-8740
- DVOŘÁK, J. (1967): Vyprávění anekdotická. *Film a doba*, roč. 13, č. 1, s. 18–19.
ISSN 0015-1068
- Bohumil Hrabal, Ostře sledované vlaky. *O knihách a autorech*, roč. 14, 1967, jaro, s. 22.
ISSN 0231-5939
- HRABAL, B. (1967): Legenda o Egonu Bondym a Vladimírkovi. *Literární noviny*, roč. 16, č. 6, s. 7.
ISSN 0459-5203
- KOCOUREK, V. (1967): Karel Poláček, proměny a hodnoty. *Plamen*, roč. 9, č. 9, s. 68–75.
ISSN 0554-2413
- LIEHM, A. J. (1967): Žádný strach o Jiřího Menzela. *Film a doba*, roč. 13, č. 1, s. 12–18.
ISSN 0015-1068
- MAZÁČ, J. (1967): Neopuritánství? *Literární noviny*, roč. 16, č. 32, s. 2.
ISSN 0459-5203
- PÍČKA, D. (1967): Mládeži přístupné, mládeži nepřístupné. *Literární noviny*, roč. 16, č. 30, s. 5.
ISSN 0459-5203

- R. (1967): Ještě o nemravné literatuře. *Literární noviny*, roč. 16, č. 36, s. 4.
ISSN 0459-5203
- BOBEK, J. (1967): Literatura a film. *Český jazyk a literatura*, roč. 17, č. 9, s. 401.
ISSN 0009-0786
- SPAL, J. (1967): Morálka a literatura. *Český jazyk a literatura*, roč. 17, č. 6, s. 265–269.
ISSN 0009-0786
- SUS, O. (1967): Pomyslný rozhovor s Bohumilem Hrabalem o tom, jak sestavovat subjektivní čítanku. *Rovnost*, roč. 82, č. 284, s. 5.
ISSN 0862-7967
- ŠŤASTNÝ, R. (1967): Znovu o etice v literární výchově. *Český jazyk a literatura*, roč. 17, č. 10, s. 44.
ISSN 0009-0786
- VRCHOVECKÝ, K. (1967): Záškolák Hrabal a inspektorská zahrádka: Kde sloužil Miloš Hрма? *Květy*, roč. 17, č. 39, s. 24–25.
ISSN 0023-5849
- ZLÁMALOVÁ, M. (1967): K diskusi o etice v literární výchově. *Český jazyk a literatura*, roč. 17, č. 8, s. 354–356.
ISSN 0009-0786
- ČERVENKA, J. (1968): O tom, jak knížka... *Kulturní noviny*, roč. 1, č. 11, s. 5.
ISSN 1804-8897
- DVOŘÁK, J. (1968): Literární inspirace. *Film a doba*, roč. 14, č. 4, s. 202–204.
ISSN 0015-1068
- HRABAL, B. (1968): Z Hrabalovy knihy Morytáty a legendy. *O knihách a autorech*, roč. 15, s. 25.
ISSN 0231-5939
- HRABAL, B. (1968): Imaginární interview s Hrabalem a o Hrabalovi: Odpovědi z knihy Bohumila Hrabala Morytáty a legendy, Praha, Čs. spisovatel 1968. *Rovnost*, roč. 83, č. 102, s. 5.
ISSN 0862-7967
- HORELOVÁ, R. (1968): Bohumil Hrabal jako takový. *Svobodné slovo*, roč. 24, č. 341, s. 4.
ISSN 0231-732X
- HRABAL, B. (1968): Vy za mne – já za vás: Na besedě s Bohumilem Hrabalem. *Moravskoslezský večerník*, roč. 1, č. 48, s. 3.
- LOPATKA, J. (1968): Naturalismus v určitých mezích. *Tvář*, roč. 3, č. 1, s. 3–4.
ISSN 2336-7873

RIPELLINO, A. M. (1968): Ještě nad Hrabalovým Inzerátem... *Impuls*, roč. 3, č. 7, s. 554–556.

ISSN 0862-5107

VÁCLAVÍK, A. (1968): Babel a Hrabal. *Impuls*, roč. 3, č. 3, s. 188–192.

ISSN 0862-5107

VRÁNA, K. (1968): Narušený dialog. *Studie* (Řím), č. 3 (16), s. 171–188.

ISSN 1127-5979

Deset podob lásky. *O knihách a autorech*, roč. 15, 1968, podzim/zima, s. 8.

ISSN 0231-5939

Poetický deník Bohumila Hrabala. *Svoboda*, roč. 77, 1968, č. 151, s. 4.

Hrabalovy příspěvky do anket

HRABAL, B. (1963): Co je pravda v literatuře? *Literární noviny*, roč. 12, č. 20, s. 3. (Anketu vytvořil František Pavlíček.)

ISSN 0459-5203

HRABAL, B. (1964): Mikrointerview. *Literární noviny*, roč. 13, č. 51/52, s. 12.

ISSN 0459-5203

HRABAL, B. (1964): Debaty na louce. *Literární noviny*, roč. 13, č. 41, s. 8–9. (Anketu vytvořil Dušan Pokorný.)

ISSN 0459-5203

HRABAL, B. (1965): Hodnoty a čas. *Plamen*, roč. 7, č. 5, s. 16–28.

ISSN 0554-2413

HRABAL, B. (1965): Kritika na rozcestí. *Kulturní tvorba*, roč. 3, č. 7, s. 3. (Stanislav Šmatlák zaznamenal úryvky z příspěvků do ankety.)

ISSN 0454-5966

HRABAL, B. (1967): Umění, kultura, národ. *Literární noviny*, roč. 16, č. 25, s. 1. (Anketu vytvořil Oldřich Daněk.)

ISSN 0459-5203

HRABAL, B. (1967): Zeptali jsme se před sjezdem a odpověděli nám. *Literární noviny*, roč. 16, č. 24, s. 1.

ISSN 0459-5203

HRABAL, B. (1967): Čeští spisovatelé o vztahu k Řijnu. *Plamen*, roč. 9, č. 11, s. 63–65.

ISSN 0554-2413

HRABAL, B. (1968): Odpovídá dvanáct spisovatelů (plus jeden). *Zitřek*, roč. 1, č. 5, s. 10.

ISSN 1804-0233

HRABAL, B. (1968): Anketa. *Listy*, roč. 1, č. 1, s. 13.

ISSN 1210-1222

HRABAL, B. (1968): Na téma česko-slovenské. *Literární listy*, roč. 1, s. 15, s. 1 a 3.

ISSN 1803-0734

10.2. Odborná literatura

ANDREAS, P. (2016): *Vybírat a posuzovat: Literární kritika a interpretace v období normalizace*. Příbram: Pistorius & Olšanská.

BAUER, M. (2012): II. sjezd SČSS jako trojíp typ reprezentace. In: V. Veberová – P. A. Bílek – V. Papoušek – D. Skalický (Eds.), *Jazyky reprezentace*. Praha: Akropolis, s. 103–114.

BÍLEK, P. A. (2012): Reprezentace: Metafora, pojem či koncept? In: V. Veberová – P. A. Bílek – V. Papoušek – D. Skalický (Eds.), *Jazyky reprezentace*. Praha: Akropolis, s. 11–30.

COSENTINO, A. (ed.) (2016): *Čtení o Bohumilu Hrabalovi: Rukověť otevřeného díla*. Praha: Institut pro studium literatury.

ČEŠKA, J. (2012): Odkládaná reprezentace skutečnosti a inscenovaná prezentace symbolického kódu. In: V. Veberová – P. A. Bílek – V. Papoušek – D. Skalický (Eds.), *Jazyky reprezentace*. Praha: Akropolis, s. 173–192.

ISER, W. (2001): Apelová struktura textů. Nedourčenost jako podmínka účinku literární prózy. In: M. Sedmidubský – M. Červenka – I. Vízdalová (Eds.), *Čtenář jako výzva: Výbor z prací kostnické školy recepční estetiky*. Brno: Host, s. 39–62.

JAUB, H. R. (2001): Dějiny literatury jako výzva literární vědě. In: M. Sedmidubský – M. Červenka – I. Vízdalová (Eds.), *Čtenář jako výzva: Výbor z prací kostnické školy recepční estetiky*. Brno: Host, s. 7–38.

LACHMANNOVÁ, R. (2001): Intertextualita a dialogičnost. In: M. Sedmidubský – M. Červenka – I. Vízdalová (Eds.), *Čtenář jako výzva: Výbor z prací kostnické školy recepční estetiky*. Brno: Host, s. 243–270.

MACURA, J. (1992): *Šťastný věk*. Praha: Pražská imaginace.

MAZAL, T. (2004): *Spisovatel Bohumil Hrabal*. Praha: Torst.

MERVART, J. (2011): *Naděje a iluze: Čeští a slovenští spisovatelé v reformním hnutí šedesátých let*. Brno: Host.

NÜNNING, A. (2006): *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno: Host.

PELÁN, J. (2002): *Bohumil Hrabal: Pokus o portrét*. Praha: Torst.

PYTLÍK, R. (1990): *Bohumil Hrabal*. Praha: Československý spisovatel.

Internetové zdroje

Databáze Česká literární věda (článeková bibliografie) Ústavu pro českou literaturu Akademie věd České republiky (2011) [online]. Cit. 2017-07-24.

<<https://aleph22.lib.cas.cz/F/ISIEVAY18I9P2VL9N5UC3X47Q3D26KIN47NX2DGS29AMUYLI7L-05168?func=find-b-0>>